273688

PUBLICAȚIUNILE ISTORICE ALE EPARHIEI LUGOJULUI

Redactate de: Dr. NICOLAE BRÎNZEU

1

UNIREA ROMÂNILOR DIN LUGOJ

ISTORICUL PAROHIEI ÎN ANII 1836—1860

DE

ARHIEREUL IOAN BOROȘ
PREPOZIT CAPITULAR

LUGOJ, 1926 — EDITURA „SIONUL ROMÂNESC"
Tipografia Husvéth & Hoffer

995304-9480

UNIREA ROMÂNILOR DIN LUGOJ

ISTORICUL PAROHIEI ÎN ANII 1836—1860

DE

ARHIEREUL IOAN BOROȘ

PREPOZIT CAPITULAR

LUGOJ, 1925

EDITURA „SIONUL ROMÂNESC“

278088

CU BINECUVÂNTAREA SF.
EPISCOPII A LUGOJULUI.

Prefață.

Optzeci de ani sunt deja împliniți de când deodată cu începerea luptei pentru întemeiarea și întinderea s. uniri, s'a înființat parohia română unita în Lugoj.

Vremea trece pre neobservate. Cu încetul se întunecă și se nimicesc reminiscențele trecutului. Generațiunile ce se perindează, fiind stăpânite de impresiunile prezentului și cuprinse de grijile și preocupările viitorului, adecă fără vina lor — ușor dau uitării momentele, ce au dat naștere la un eveniment istoric, — nici nu pot aprecia îndestul nisuințele, devotamentul, zelul și abnegațiunea acelora cari și-au jertfit toate facultățile intelectuale, toate sentimentele inimei, toată activitatea sufletului pentru cauza binelui de obște, pentru succesul și realizarea unui fapt istoric.

Cam aceasta le-am putea zice și relativ la întemeierea s. uniri, la înființarea și consolidarea treptată a parohiei române unite din Lugoj.

Generația de acuma nici nu crede, câte griji și sbuciumări, câte alergări și neodihnă, câte pedeci și sguduiri, câtă perseveranță în credință și desnădejduiri, câte sforțări și primejdii, sunt legate de înființarea și consolidarea numitei parohii române — care odată înfăptuită, a devenit piatra în capul unghiului, — s'a făcut stâlp de întărire pentru întinderea s. uniri în tot comitatul Caraș, și izvor pentru înființarea episcopiei de Lugoj și de odată cu aceasta a multor instituții culturale bisericești și naționale azi existente.

Acum când parohia română unită a Lugojului demult este consolidată, socotit-am a fi sosit timpul potrivit, ca de o parte spre a da tributul de recunoştiinţă şi de pomenire pie acelui trecut istoric, iară de altă parte ca în sufletul generaţiunei de acum şi acelei ce va urma în viitor după putinţă să se sădească sentimentul de preţuire a nizuinţelor depuse şi manifestate în acel trecut, — pre baza datelor şi documentelor mie cunoscute să reamintesc, — spunându-le în mod obiectiv — momentele mai însemnate din istoria acestei parohii.

Voiu să o fac aceasta în forma unei «*Monografii*», dară numai pe un period de 25 ani, socotind dela 1836 datul înfiinţării parohiei până la 1860, — cu care an cuget a se fi încheiat periodul de luptă pentru înfiinţarea şi consolidarea parohiei, şi se începe un period nou de activitate intensivă şi estensivă al unei instituţiuni ierarhice mai înalte, adeca a Diecezei române unite de Lugoj.

CAP. I.

1. Ierarhia sârbească şi unirea.

După o conscriere a parohiilor şi a credincioşilor gr. or. din comitatul Caraşului aparţinători episcopiilor gr. or. de *Timişoara* şi *Vârşeţ*, ordonată şi susceptă din urma dispoziţiei locumtenenţiale de dat 20 Martie 1742 Nr. 16079: pre teritorul acelui Comitat — nesocotind aci „confiniile militare“ — au fost: 247 parohii matre cu 34 filii, — în cari s'au găsit 35.273 case cu 187.097 locuitori gr. orientali, — adecă cu 5 sufiete de fiecare casă.

Iară după o conscripţie a preoţilor făcută la 1796, acei locuitori în 216 parohii au fost sub îngrijirea pastorală a lor 218 preoţi cari ca beneficiu parohial au avut în folosinţă 218 sesiuni întregi şi 2 beneficii diaconeşti cu câte ½ sesiune de pământ.

Multe din aceste parohii au fost mari şi impopulate, căci erau provăzute cu mai mulţi preoţi şi adecă: în 48 parohii erau câte 2 preoţi, fiecare cu sesia întreagă, — în 8 parohii funcţionau 3 preoţi, — într'o parohie 4 preoţi, în Lugoj 6 preoţi şi un diacon, — iară în restul de 160 parohii era numai câte un preot.

Pe acest teritor întins, şi în mijlocul acelei compacte şi puternice populaţiuni gr. or. — deşi poate ici-colea era câte un credincios gr. cat. imigrat mai ales din părţile ardelene, dară parohie gr. cat. de sine stătătoare nu a existat, — căci abstragând dela mişcările de unire din veacul al 17-lea în comunele: *Lugoj, Caransebeş, Cârnecea, Comoriste, Goruia, Gerlişte, Forotic, Doman, Cuptoare, Câlnic, Reşiţa, Secaş, Brazova, şi Slatina*,[1] parohiile gr. cat.: *Făget, Gladna, Temereşti, Sărăzani, Comoriste, Cacova, Vizma*

[1] Vezi: „Unirea“ din 1894 Nr. 26—30.

şi *Fizeş* ce au esistat prela 1737, deja la an 1765 au încetat de a mai fi.[1]

Urmarea a fost — precum zice episcopul Erdélyi[2] că în «*comitatul Caraşului între 160.000 locuitori gr. or. chiar şi numele de unit era urgisit, aşa încât prin preoţii şi episcopii sârbi şi sârbizaţi, cărora a fost supusă populaţiunea română, în decursul vremurilor s'au sădit în sufletul locuitorilor despre uniţi, idei ca şi cum aceia ar fi închinători de idoli, şi că unirea bisericească cu Roma mai detestabilă se considera decât cultul idolilor, aşa încât propovăduirea unirei fără periclitarea vieţii abia se putea face*».

Sau precum afirmă întemeietorul unirei din Lugoj, preotul misionar, *Ştefan Bercean: «greu lucru a fost începerea unirei, căci în tot comitatul Caraşului, înaintea preoţimei, neauzită, neştiută şi necunoscută a fost unirea.»*[3]

Dela ocuparea ţinutului banatic (1716) trebuiau să treacă 119, iară dela sistarea ultimelor parohii gr. cat. de pre teritoriul comitatului Caraş 160 resp. 70 (1765—1836) ani ca la 1836 să se întemeie unirea definitiv în centrul comitatului în Lugoj, pre teritoriul celei mai populate, — mai de frunte şi mai puternici parohii gr. orientale, reşedinţă alor 6 preoţi şi un diacon gr. or. cu mai mulţi nobili şi de pământ sârbi şi români gr. or. sârbizaţi. Săditu-s'a „unirea" credinţii în Lugoj la 1836 şi cu aceea s'a început lupta religioasă şi naţională română între ierarhia sârbească şi populaţiunea română, asupra bisericilor, şcoalelor şi instituţiunilor, lupta de selecţiune etnică individuală, familiară, socială şi economică între sârbi şi români, lupta de mântuire de sub jugul şi dominaţiunea agresivă a puterei sârbismului, ce nu suferea alt spirit,

---

[1] „Unirea" din 1892 Nr. 21—37.

[2] Reprezentarea la camera aulică făcută la 24 Decemvrie 1843.

[3] Prot. Visit. can. din 1844.

alte tendinţe, nici chiar în familie decât cele sârbeşti, dominaţiune, care prin ai săi a ştiut să stoarcă sudoarea populaţiunei şi a preoţimei şi cu aceea să-şi înmulţească averile sale fundaţionale, din cari apoi susţinea şi privilegia aristocraţia sârbească resfirată în satele locuite esclusiv de români, împărţind din acele fonduri puţine sfărmături şi la câţi-va diregători şi negustori români cu scop ca pre aceia să-i deoblige pentru promovarea intereselor sârbeşti sau precum constată eminentul bărbat gr. or. *Andreiu Mocioni*, „Carloveţul devenisă institut de propaganda străină şi într'o parte mare încă şi azi (1861) este un monopol de interese naţionale şi materiale străine.“ [1]

Spiritul acela sârbesc era aşa de consecvent în scopurile sale egoistice, încât caracterul aceluia spre ruşinarea neamului românesc îl imprimă chiar şi în inscripţiuni pe la icoanele şi monumentele religioase.

Lugojul era centrul populaţiunei române constătătoare din o mulţime de economi, industriaşi, negustori... Biserica cea mare şi pompoasă a acelei populaţiuni a fost zidită pe spesele acelui popor, şi totuşi acel popor a suferit ca actul zidirei şi consacrărei acelei biserici săvârşită la 1766, prin episcopul Ioan Georgievici — să se eternizeze în tabla comemorativă de marmoră cu inscripţiune esclusiv sârbească, ce până azi — înfrumseţează peretele de sub cor din aceeaşi biserică.

«Pronia cea dumnezească voi ca neamul cel românesc să iasă din întunerec la lumină, şi de jugul cel sârbesc să se mântuiască, de acea

[1] Ortodoxie şi Carlovăţul, Timişoara 1 Iunie 1862 Cfr. corespondenţele lui N. Tincu Velea în „Părţi alese din Istoria Transilvaniei“ G. Bariţiu T. III. p. 132 şi urm. „Ura sârbilor asupra noastră şi dorinţa de a ţinea cât se poate pe români în întunerecul neştiinţei şi prostiei spre folosul binelor propriu.“

trimisă pre îngerul său cel puternic, carele îndeamnă o părticică de români a primi s. unire, drept în centrul Românilor, ceeace cu mare bucurie salutară nu numai neamul românesc ce se afla în Lugoj, ci şi toate satele şi oraşele din varmeghia Craşovei".[1] Episcopul Sam. Vulcan în scrisoarea sa dată 24 Febr. 1839, îndreptată către „fiscul" Ştefan Zacharias zice: „*Este de admirat provedinţa divină! nu este lucrare* omenească, carea a deşteptat inimele în comitatul Caraşului ca să îmbrăţişeze credinţa cea adevărată!" (Raportul lui Zacharias de d. 7 Aprilie 1839).

Lupta aceasta decurge, se desfăşură, — şi ani dearândul se potenţează cu o înverşunare necruţătoare, cu o sforţare fără seamen, prea bine judecând că înfrântă odată puterea jurisdicţională a sârbismului ierarhic în centrul vieţii religioase, este sguduită în interesele sale cele mai vitale.

Şi apoi lupta aceasta decurge, între doi factori, sau două comune bisericeşti cu puteri şi mijloace cu totul neproporţionate.

Pe o parte stă o comunitate veche, puternică, populată, provăzută cu şcoale şi cu două biserici, una mai mică, vestitoarea trecutului plin de reminiscinţe, alta pompoasă mai nouă, o comună bisericească, în fruntea căreia stau: un puternic şi slăvit protopop şi alţi 5 preoţi şi un diacon cu beneficii de sesiuni şi venite mari. — Acelora le sunt supuşi preste 8600 suflete, cu fruntaşi industriaşi, plugari, advocaţi, negustori, deregători de tot soiul, proprietari de pământ, cari prin legătură de credinţă şi nu odată şi familiară, stau în strânsă supunere către episco-

[1] Epistolă de d. 11 Febr. 1836 subscrisă de 6 fruntaşi gr. or. din Lugoj: Georgiu Faur, Gregoriu Faur, Dimitrie Faur, Ioan Vancea al Cionei, Teodor Ştefanovici şi Milan Bontila îndreptată către episcopul Samuil Vulcan dela Oradea-Mare.

patele din Timişoara, Vârşeţ şi Carloveţ, cari apoi toţi lucră, pre toate căile, cu toate mijloacele şi forţele ca să susţină neştirbită stăpânia ierarhică şi naţională sârbească.

In faţă acestora stă o părticică de români o comună bisericească compusă din 244 suflete isolată în marea cea imensă a bisericii gr. or., lipsită şi de contactul imediat cu alte parohii învecinate, de aceeaş credinţă.

Credincioşii, supuşii acestei comune, din moşi, strămoşi erau crescuţi în învăţăturile, şi îndeletniciţi din belşug cu splendoarea cultului şi ritului bisericii gr. or. şi abia puteau să aibă cunoştiinţă suficientă de principiile s. uniri, pentru profesarea căreia erau zilnic şi în toate raporţele lor casnice şi sociale expuşi la batjocuri, vecsări şi persecuţiuni, dela cei din lăuntru şi dela cei din afară, dar sătui de asupririle îndelungate ale ierarhiei sârbeşti, îndemnaţi şi de sentimentul lor naţional român, prin îmbrăţăşoarea s. uniri *ei doreau să-şi păstreze legea, limba şi naţionalitatea.*

O comună bisericească lipsită de biserică pompoasă şi retrasă numai între zidurile unei capele modeste aşezată într'o chilie a locuinţii noului paroh: o capelă, lipsită de frumseţea externă dară împodobită cu mărirea tainică a darului divin; o comună bisericească, cărei păstor nu avea învăţături alese, nici cunoştiinţe înalte, nu dispunea de averi şi bogăţii, dară cu atâta mai mult a fost condus de puterea Domnului ceresc şi îmbogăţit cu zelul, cu râvna măririi casei Domnului, sprijinit şi întărit cu darul celui preainalt spre câştigarea poporului credincios şi înălţarea bisericii dreptcredincioase.

In lupta aceasta comuna bisericească română unită de Lugoj a devenit acel grăunţ de muştar, ce avea să încolţească, să răsară, să crească într'un arbore puternic, care sub crengile sale, să ocrotească mulţimea multă a ace-

lora ce în sânul bisericii române unite aveau să afle mântuirea.

Pronia cea dumnezeiască, care spre realizarea scopurilor sale divine, nepătrunse şi tainice, se foloseşte de cele lumeşti şi temporale, aceia a pus temeiu, a dat desvoltare, şi consolidare s. uniri în Lugoj — aceia cu voinţa şi lucrarea sa necuprinsă a făcut, ca de acolo, ca dintr'un izvor, cu încetul să se reverse binecuvântările s. uniri şi în alte părţi ale Comitatului Caraş, şi de acolo să răsară episcopia de azi a Lugojului, înzestrată şi împodobită cu feliurite instituţiuni culturale religioase şi naţionale române.

2. Inceputul Unirei în Lugoj.

Intre protopopul gr. or. din Lugoj cu numele: Stefan Athanasievici, şi între unii preoţi supuşi lui, cu mult înainte de anul 1836 neînţelegerile erau la ordinea zilei. Acele neînţelegeri erau isvorite parte din împrejurarea, că acei preoţi erau neîndestuliţi cu tratamentul despotic din partea numitului protopop, care era stăpânit de influinţa ierarhiei sârbeşti. [1]

Este uşor de esplicat, că neîndestulirea şi neînţelegerile acestea au avut influinţă şi asupra parohienilor, între cari atât protopopul, mai mult însă cealaltă preoţime, aveau neamuri şi partizani.

La această neînţelegere cred că mult a contribuit şi procesul poate mai mult politic decât criminal, ce în urma petiţiunilor înaintate din partea numitului protopop la 1830, s'a ridicat în contra mai multor fruntaşi poporeni, doi parohi, un capelan şi un diacon ai parohiei.

[1] De aici se vede, cât fac unele afirmaţii ale lui P. Maior, care şi pe acest protopop îl pune între aceia, în cari neamul românesc — faţă de un episcop ca Bob — mai bună nădejde de cultură putea avea (Ist. p. începp. Rom. 1883 pp. 326-7).

Actele acestui proces politic-criminal interesant şi semnificativ al referinţelor chiar politice încă înainte de 1830, până către 1910 se aflau în archivul judeţean, atunci însă împreună cu alte acte de însemnătate istorică, cu o neînchipuită superficialitate au fost selecţionate, şi aşa acel proces azi numai din pertractările şi decisiunile conservate în protocoalele şedinţelor congregaţiunilor generale şi particulare ţinute între anii 1830—1834 se poate încâtva reconstrui.

Acuzatorul a fost: protopopul gr. or. Stefan Athanasievici.

Acuzaţii: Demetriu Petrovici paroh, asesor consist., mai apoi profesor de teologie în Vârşeţ, Ioan Lăpădat paroh, Constantin Popovici capelan, Stefan Bercean diacon, Nicolae Damaschin căldărar, Teodor Iosif şi Damaschin Nedelcu, fii lui Nic. Nedelcu, Ioan Teodori alias Ioţa Dimoni, Teodor Stefanovits negustor, George Radu, Ioan Vunica à Cioscu, Ioan Faur nobil pălărier (la notele lui Coriolan Brediceanu), Dimitrie Faur nobil, Ioan şi George Bercean.

Ca martori se amintesc: Dimitrie Ianovits, George Petraşcu, Dionisiu (Grineş) Mitroni şi Constantin Popovici toţi preoţi gr. or. locali.

Acuza a fost în aceea că: respectivii sub numire de „Constituţie“ ar fi format o societate secretă, care la casa lui Teodor Nedelcu ca capul societăţii, până şi către miezul nopţii pe lângă fereşti bine astupate ar fi ţinut conveniri, şi în unele ar fi redactat acte ridiculizând onoarea cetăţenilor şi că s'ar fi ocupat şi cu falsificări de bani.

Este de ştiut că în deosebi pe la anul 1830 titlul de societate secretă era destul ca membrii aceleia să fie urmăriţi şi deţinuţi. Aşa s'a întâmplat şi faţă de membrii societăţii susamintite. In urma ordinaţiunei Locotenenţii reg. ung. de d. 24 Martie 1831 Nr. 9047 şi a deciselor congregaţionale gen. comitatense ţinute la 24

Ian. şi 3 Maiu 1831 s'a ordonat acţiunea criminală şi V. Comitele substitut Iosif Frummer la 20 Maiu pe toţi membrii îi trage la judecată pe 20 Iunie 1831 şi prin sentinţă au fost întemniţaţi. Intre aceia Ioan Lăpădat şi Stefan Bercean au fost condamnaţi la închisoare de un an, ceeace au şi suferit în mănăstirea „Mesici" şi pe acel restimp din partea autorităţii bisericeşti fură şi suspendaţi, până ce în urma apelaţiei prin forul II.-lea au fost absolvaţi şi eliberaţi.

Procesul acesta nici spre sfârşitul anului 1834 nu era definitiv terminat, căci membrii familiari ai unora dintre cei întemniţaţi oftând cereau finalizarea procesului. [1]

Intre acestea s'a întâmplat, că preotul Ioan Lăpadat din parohia numită „Suseni" din Lugoj a repausat, afirmative în mănăstirea dela Hodoş-Bodrog.

La insistenţa poporenilor, episcopia din Vârşeţ cu d. 24 Ianuarie 1835 în locul lui Ioan Lăpădat a numit cu singhilie sau cu decret pe diaconul Stefan Bercean.

Protopopul Athanasievici escepţionând numirea lui Stefan, ca să trăgăneze introducerea lui canonică, l'a denunţat la episcopie cumcă acela după numirea sa, când în biserică a servit prima dată sf. liturgie, — la întratul cel mare

---

[1] Incât ştiu, fie iertatul advocat Dr. Coriolan Bredicean din Lugoj, care după soacra sa Paulina Radulescu era în legătură cu familia Damaschin Nedelcu avea de gând ca să facă lumină peste natura şi decursul procesului din chestiune, dară cauza a rămas baltă.

Am zis, că Paulina Radulescu era descendentă din familia Damaschin Nedelcu, anume era nepoata aceluia, născută din părinţii Pavel Simion şi Sofia fata lui Damaschin Nedelcu. Tot din aceeaşi familie era descendent şi Alexandru alias Alexandrovici Nedelcu, nepotul lui Damaschin, a cărui soţie Ana a făcut pentru parochia gr. or. din Lugoj fundaţiunea „Alexandrovici".

Acest Alexandrovici sau Alexandru — cum vom vedea mai la vale — a fost sprijinitorul cauzei cu zidirea bisericii gr. cat. în piaţa Lugojului.

(văhod) — ar fi blăstămat pe Athanasievici şi pe alţi vrăşmaşi ai săi. Protopopul Athanasievici s'a referit la capelanul Constantin Popovici şi la crîsnic ca martori.

Denunţul acesta a avut rezultatul, că Bercean fără să fi fost ascultat, fu lipsit de parohia Lugojului şi trimis la Hodoş. [1]

Fiindcă Bercean, între parohieni a avut multe neamuri şi aderenţi, aceia s'au arătat neîndestuliţi cu procedura numitului protopop, respective a Episcopiei. De bună seamă, că deja de atunci se purtau cu gândul ca să se întoarcă la sf. unire, despre care şi-au putut câştiga informaţii mai apropiate dela locuitorii din Iezvin ori din Chizda dintre cari, unii deja la 1831—1832 au îmbrăţoşat sf. unire.

Aceasta cred a se poate deduce din epistola episcopului rom. cat. Iosif Lonovits din Timişoara cu d. 28 lanuarie 1836 adresată episcopului unit Samuil Vulcan din Oradea Mare, în care zicea că: «*Mai mulţi Români lugojeni prin trimişii lor de repetite ori i-au descoperit dorinţa de a se uni*».

Pe când se pertractau neînţelegerile întrevenite între protopopul Athanasievici şi parohul Ştefan Bercean, dintre beneficiile parohiale gr. orientale de Lugoj, deveni vacantă o a doua parochie. Pentru dobândirea acesteia au recurs: Stefan Bercean [2], Constantin Popoviciu şi un anumit Pavel Maniul diacon în Lugoj. Parohia vacantă a dobândit-o diaconul Maniul, — şi aşa St. Bercean rămasă în Hodoş ca administrator.

Prin aceasta dispoziţie o sesie parohială aparţinătoare beneficiului parochial al doilea de-

[1] Vezi Revista Preoţilor Nr. 11/912.

[2] In şedinţa reprezentanţei oraşului Lugoj, ţinută la 15 Ian. s'a făcut proiectul unei rugări din partea mai multor poporeni gr. or. din Lugoj îndreptată către Eppul Iosif Lonovits, în carea cer a li-se denumi de paroh Ştefan Bercean din Hodoş cerând ca în urma înviaţiunei date de către pretorele Jakabffy rugarea să fie comunicată nr. 42/83.

venit vacant, prin decisul consistorial ţinut în Lugoj la 19 Ianuarie 1836 sub prezidiul episcopului Raiacici, care venise la Lugoj şi în serbătoarea sf. Botez celebrase sf. liturgie — s'a dat protopopului Stefan Athanasievici.

Dispoziţia aceasta urmată faţă de Stefan Bercean a îndârjit pe parohienii aderenţi ai lui Bercean într'atâta încât în faţa episcopului s'au declarat, că ei se vor uni.

Voinţa aceasta o au şi realizat.

Anume: Stefan Bercean angaje trei trăsuri şi o delegaţie de 9 inşi, — între cari era şi George Bercean fratele lui Stefan, — cu rugare scrisă de Stefan Bercean, în 20 Ian. a plecat la Timişoara, unde în 21 Ian. s'a prezentat mai întâiu la protopopul gr. cat. Avram Dobra rugându-l ca să vină la Lugoj şi să primească la sf. unire pe ceice doresc a se uni.

Stefan Bercean afirmă [1] că protopopul Dobra prevăzând necazurile şi neodihna ce ar fi împreunate cu călătoria la Lugoj, respective cu primirea la unire a lugojenilor, la început nu era dispus a satisface rugării şi dorinţii comunicate din partea delegaţiei.

Atunci delegaţia urmând înviaţiunei primite dela Stefan Bercean, tot în 21 Ian. s'a dus la episcopul Iosif Lonovici căruia prezentându-i o declaraţie pentru îmbrăţoşarea sf. uniri, l'a rugat să dee ordin protopopului Avram Dobra, ca să vină la Lugoj. Protopopul, îndemnat de episcopul, în ziua de 24 Ian. a şi sosit la Lugoj.

3. Fiscul sau advocatul Uniţilor.

La câteva zile după închierea actului unirei, în 25 Ian. Protopopul Dobra s'a reîntors la Timişoara, de unde însă în 5 Februar din nou vine la Lugoj, unde ţinând Liturghie, binecuvântă

[1] Protoc. Visit. canonice din 1844.

capela gr. cat. aşezată în casa preotului Stefan Bercean şi totodată face conscrierea celor trecuţi la unire.

Cu aceaşi ocasie, cunoscând deja decursul desbaterilor ţinute în congregaţia particulară comitatului din 28 Ian. întrevenite pe urma rugării sale de 26 Ian., precum şi decisul adus la aceaşi rugare, şi prevăzând, că unirea va fi atacată din partea gr.-orientalilor, a ţinut sfat cu părtinitorii unirei.

Resultatul acelei consfătuiri a fost, că:

dupăce nouii credincioşi zi de zi sunt espuşi la vexări, ademeniri şi ameninţări din partea gr.-orientalilor, şi aşa au nevoie de sfaturi şi sprijin;

dupăce scaunul protopopesc din Timişoara este depărtat de Lugoj şi aşa protopopul unit de acolo nu poate să tot alerge la Lugoj şi aci să rămână mai multe zile, căci agendele parohiali şi protopopeşti îi împun şi alte datorii mari şi multe, dară afară de acestea acela este şi bolnăvicios;

considerând că Stefan Bercean deşi preot devotat cauzei, şi zelos întru plinirea dirigătoriei sale, dară afară de limba română altă limbă nu vorbeşte, calificaţiune ştienţifică mai aleasă nu are, nici nu este destoinic ca el singur să poată reprezenta şi apăra cu succes cauza unirei, — l'au constituit de apărator al unirei şi al uniţilor pre V. fiscul comitatului, Stefan Zacharias.

Aducând aceasta cu d. 8 Febr. 1836 la cunoştiinţa Ordinariatului dela Oradea-mare, se roagă ca dispoziţia constituirei să fie aprobată.

Deodată cu acest raport numitul fisc cu d. 7 Febr. în scrisoarea îndreptată către episcopul S. Vulcan, dupăce relevează precedinţele constituirii sale de apărător al uniţilor, adauge, că deşi diregătoria acea fiscală este odioasă, dânsul totuşi conform dorinţei Protopopului Dobra primeşte încrederea pusă în întrînsul.

Drept ce se roagă, ca după ce cauza fiscalatului a bună seamă se va suleva şi în congregaţia comitatului, să-i se dee denumire formală prevăzută cu sigil dela episcopie.

Ordinariatul în scrisoarea răspuns de d. 14 Febr. îndreptată către numitul fisc, aprobând dispoziţia Protopopului Dobra, îl constitue de fisc cu împuternicirea ca să apere cauza unirei şi a uniţilor din Lugoj, având nădejdea, că dânsul conform pietăţii moştenite dela părinţii săi, cu tot zelul va apăra cinstea clerului şi promovarea s. uniri.

În puterea acestei numiri, Stefan Zacharias în numele uniţilor face representări la locurile mai înalte, dă înviaţiuni şi în toate locurile reprezintă cauzele religioase şi procesuale ale unirei. A bună seamă dânsul este acela care ani de a rândul redactează în limba latină rapoartele oficiului parohial şi către Ordinariat. Până la 1847 funcţionează, la acel an se numeşte de fisc Aloisiu Vlad de Schulz.

4. Scrisoarea alor 6 fruntaşi români gr. or. din Lugoj.

Pentruca numai în câtva să putem cunoaşte împresiunea adâncă, efectul, starea sufletească ce a creat mişcările de unire în sufletul, în modul de gândire al Lugojenilor, iară de altă parte valoarea şi însămnătatea condiţiunilor, dela realisarea cărora făceau atârnătoare promovarea unirei, lăsăm se urmeze scrisoarea marcantă alor 6 locuitori gr. or. din Lugoj, de d. 11 Februar 1836 îndreptată către episcopul Vulcan :

„Inalt Prea Sfinţite Domnule Episcop!

De vreme ce pronia cea dumnezească vrea ca neamul cel românesc odată să iasă din întunerec, la lumină şi de jugul cel sârbesc să se mântuiască, aşa trimisă pre îngerul său cel pu-

ternic, carele îndemnă pre-o părticică de români a primi sfânta unire, şi în ce loc se întâmplă această vrednică de serbare, zi, — — decât în Lugoj, adeca: în centrumul Românilor. — — O minunate Doamne! ce luminată şi prealuminată fu aceea zi, care cu mare bucurie a primit nu numai neamul român, ce se află în *Lugoj*, ci şi toate satele şi oraşele din Varmegia Craşovei — priviră şi cu mare săltare serbară acea de mult dorită zi — — — Acum cui avem noi a mulţămi de aşa fel vrednică de pomenire zi, decât întâiu atotputernicului Dumnezeu, a doua la unele persoane cari mult s-or ostenit a impodobi aceasta vrednică de pomenire zi, a cărora nume mai târziu prin o *deputaţiă română* înaintea *Inalt* P. S. Voastră cu mare aplecăţiune se vor aşterne.[1] — A treia aceastei *părticică de români*, cari se îndeletniciră şi împliniră *cea de mult dorită voiă a neamului său*, 4-lea acelui vrednic de laudă şi de pomenire bărbat şi păstor acestei particică de români, părintele *Stefan Bercean*, carele cu adevărat în acea zi şi în acel cias când fu a se primi jurământul mearsă o *deputăţia de români* la Sfinţia sa cu acel scop şi rugămînte zicându-i, că dacă Sfinţia sa va păşi la unire, aşa şi ei sunt gata, iară de unde nu, să meargă la episcopul său cu ei îndată iară întru acelaşi cias, mearsă la Sfinţia sa şi o deputaţia de preoţi dela sârbi cu acel făgădaş în scris, ca el la episcopul său să păşească şi îndată parochia cu singilie să primească, şi pentru aşa păşire îl denumiră de asesor cinstitei consistorie dăruindu-i brîul cel roşu.

Acum că Sfinţia Sa nu a păşit şi a fost în credinţă bărbat, aşa noi luăm îndrăzneala în *numele a mai multor ca noi la un gând*, ci încă

[1] Spre sfârşitul lunei Aprii 1836 sub conducerea lui *G. Faur* a şi fost o delegaţie la Orade, de unde se reîntoarse la Lugoj cu bucurie şi mângăiere. Cine a fost în delegaţie, nu se ştie. Cfr. ep. lui Zacharias de datul 6/V. 1836.

până acuma — neuniții bărbați, ce zice cumcă este vrednic de laudă și de primenire, și i-se cuvine cinstea. Acum dară noi ca *niște adevărați români*, voim Inalt Prea Sfinției Voastre aicea a arăta leacul, prin carele s'ar putea a se înmulți turma.

1. Acestui cu bună purtare și de laudă păstor Stefan Bercean știind noi câtă dragoste și iubire are oamenii noștri spre dânsul și cei de prin prejur preoții și locuitorii, și mai vârtos că oamenii fără Sfinția Sa nu au voit a păși la sfânta unire, pentru aceia spre îndemnarea altora, decret să i-se trimită spre mai mare cinste și pornire acelor ce gata stau să păsească și brâu roșu din mila și puterea Inalt Prea Sfinției Voastre neîntârziat să i-se dăruiască, așișderea și plata sa prin stăpânirea mirenească în scris să se trimită, căci aceasta este cea de căpetenie întârziere a acelor păstori, ce vor să păsească, zicând unii, că la Izvîn și Chizdia ar merge lucrul cam pistriț.

2. In scris să se trimită cât are taxă să primească preotul dela om pentru slujbele sale, că zic unii că la Chizdia mai mult plătește unitu decât cel neunit.

3. Un *învățător românesc* îndată este de lipsă, carele s'a și găsit vrednic bărbat, acu este neunit, și vrea să păsească, care tare ajutor este la păsire. Pentru acela cuviincioasă plată în scris să se trimită, și de se vor întârzia, este rătăcire că pruncii uniți sunt în toate zilele bătuți și bajocoriți de învățătorii neuniți, — dar mai vârtos de preoți — cari predau catechizație în școală.

4. Rânduială în scris să se trimită, de unde se vor împlini trebuincioasele lucruri în sfânta biserică, căci se cer, și fiindcă la sfânta slujbă se adună mai mulți oameni neuniți decât uniți, și văzând ei că ce se cuvine nu se face, așa în loc de a se învăpăia mai tare cu Voi, ei încă încep a o mai perde.

5. Până la dobândirea bisericii, aceasta casă în carea sfânta slujbă se face, este descoperită, plouă într'ânsa, deci ruşine este, aşa rânduială să se facă să se acopere, măcar din cuviincioasă chirie.

6. Inalt Prea Sfinţia Voastră, la înaltul loc să rugaţi, ca cât mai îngrabă biserica şi progadia pentru îngroparea morţilor, să se dobândească.

7. Pentru îndemnarea celor ce vor să păşească, poporenii cei uniţi roagă pe I. P. Sf. Voastră, nu să le cinstiţi, ci să le ajuţi cu ceva bani împrumut cu interesul ţărei 6 procent pe un an de zile, şi cu siguraţia şi cu întabulaţia, adecă: cel ce nu are casă, să-şi poată oţâră casă să-şi ia, şi cel ce are casă, să-şi poată o vacă spre hrănirea pruncilor sau o păreche de trăgători, şi cel ce este maistor, să poată căpăta să lucre meşteşugul, adecă: să se ajute, deci noi gândim, că împrumut a da ceva spre ajutor nu este contra legii.

8. Celor ce s'a sârguit şi se sârguesc, ba unii şi cheltuesc din binele lor, acelora fi-va recunoaştere, sau ba? este sau va fi încunoştiinţare duhovnicească să se facă.

9. Oile I. P. Sf. Voastre, se roagă ca să te milostiveşti pe vre'o câţiva prunci or sfârşit şcoala românească şi astăzi nu-s în stare a învăţa de sărăcie, să binevoieşti a-i primi în Convict ca să înveţe şcoalele cele latineşti *pentru luminarea neamului.*

10. Nu numai oile I. P. Sf. Voastre, adecă uniţii, ci şi neuniţii doresc, ca cât de îngrabă să cercetezi oraşul Lugoj, că aşa fel de cercetare slujeşte spre grabnică înmulţire a oilor. Insă de cumva bătrâneţele I. P. Sf. Voastre nu vor îngădui cercetarea în grabă, aşa barem o persoană adecă: un canonic vrednic, învăţat, precum auzim de domnul Erdélyi, sau altu să binevoieşti cât de îngrabă a ni-l trimite, căci aceea mult va sluji spre înmulţirea oilor.

Pentru toate acestea arătate, noi jos subscrişii rugăm pe I. P. Sf. Voastră, ca să nu primiţi de rău aceasta a noastră umilită arătare, la care ne luăm îndrăzneală a zice, că de se vor împlini acestea sus pomenite, mare nădejde este de a se înmulţi oile, iară de nu, a silă, noi nu credem — ba şi din aceştia — de nu vor putea unii înapoi trece, totuşi scârbiţi vor udi. Deci noi rugându-ne de iertare pentru îndrăsneala noastră, rămânem:

Ai I. P. Sf. Voastre în Lugoj în 11 Febr. 1836. Umiliţi servi: George Faur m. p. de Tövis, Grigorie Faur m. p. de Teiuş, Dimitrie Faur m. p. Ioan Vancea a Csonca[1] m. p., Todor Stefanovitz[1] m. p., Mihaiu Bontilă m. p. maistor".

Cred că scrisoarea aceasta nu are nevoie de comentar mai detailat. Tot cuprinsul şi mersul ideilor din acte dovedeşte lămurit: existenţa antagonismului naţional între sârbi şi români. Lugojenii aceia nu vorbesc numai ca neuniţi ci mai mult ca *buni români.*

Ei şi cei de un gând cu ei din Lugoj, cu multă bucurie salută ivirea unirei, pe care o consideră ca un dar al proniei divine, ca *neamul românesc* să iasă din întunerec la lumină şi să se mântuiască de sub *jugul sârbesc.* Laudă bărbăţia unei cete sau părticele *de români* din centrul *românilor* din Lugoj, că a îmbrăţişat unirea cu cea de mult dorită voie a *neamului românesc,* ceeace cu mare bucurie a primit nu numai *neamul românesc* din Lugoj, ci şi toate satele şi oraşele din „varmegia Caraşului".

Spun că o delegaţie română se va prezenta la episcopul, şi tot o delegaţie română s'a dus şi la preotul Stefan Bercean ca să ceară sfatul Sfinţiei Sale cu privire la îmbrăţişarea unirei.

Ei în numele a mai multor de un gând, măcar neuniţi, însă ca nişte *adevăraţi români,*

[1] Figurează şi în procesul criminal politic din 1830.

arată leacul şi condiţiile priincioase pentru lăţirea sf. uniri.

Intre acelea leacuri şi condiţii, arată nevoia de a se trimite un *învăţător românesc*, şi primirea unor prunci în convictul episcopesc din Oradea-Mare ca să înveţe şcoalele latineşti pentru *luminarea neamului;* şi în urmă ca episcopul să vină la Lugoj, ca aşa să contrabalanseze influenţa episcopului sârbesc care adesea umblă pe aci şi poporul văzând şi un episcop român să afle mângăiere, precum cu multă mângăiere li-a fost, când în capela gr. cat. a auzit slujind *româneşte.*[1]

5. Pastorala Episcopului Vulcan către credincioşii din Lugoj.

In Lugoj erau cinci preoţi gr. or. în frunte cu protopopul şi cu un diacon, mai mulţi domni gr. or. sârbi, parte nobili, parte proprietari de pământ, diregători la oraş şi la comitat, advocaţi, comercianţi, industriaşi şi altfel de intelectuali.

Cu toate acestea când în Lugoj erau mişcările de unire, ierarchia sârbească nu s'a mulţumit cu înfluinţa acelora, ci ca să poată domoli mişcările de unire şi în leagăn să le sufoace, însuşi episcopul gr. or. sârbesc din Verşeţ vine la Lugoj cu suită impunătoare. — Aci în sărbătoarea Botezului (18 Ian. st. n.) celebrează liturgie, sfinţeşte apa la râu. — La 19 Ianuarie ţine sfat cu preoţimea şi cu fruntaşii comunei bisericeşti, mai petrece 3 zile în mijlocul credincioşilor, dintre cari pe mai mulţi îi învită la sine şi cu defăimarea unirei îi întăreşte în cre-

[1] Cfr epistoala lui Stefan Zaharias ded. 21 Febr. 1836 scrisă Canonicului Erdélyi, unde zice: „Ad sacras functiones... multitudo g. n. hominum confluit, convincitur ipsa sola de uniformitate ritus externi, *contentatur nimi opere eo, quod functiones lingua illis vernacula intelligibli... non serbica fiant.*

dinţă, iară pe alţii dintre cei trecuţi la unire cu promisiuni, cu ameninţări şi cu amăgiri îi sfătuie să se lapede de unire, pe preoţi îi instruează ca atât în, cât şi afară de biserică să ţină vorbiri în contra unirei. E drept, că Protopopul Dobra dela Timişoara după săvârşirea unirei în 25 Ianuarie, câteva zile mai stătuse în Lugoj, apoi la 5 Februarie a doua oară venise, ca sfinţind capela şi slujind s. liturgie să întărească în credinţă pe noii credincioşi, cu toate acestea turma cea mică a uniţilor în mijlocul al lor 5000 locuitori gr. or. din Lugoj, erau lăsaţi în grija noului preot Stefan Bercean.

Intemeiată era deci dorinţa exprimată în scrisoarea celor 6 fruntaşi poporeni gr. or. din Lugoj de d. 11 Febr. 1836, cari se roagă de episcopul S. Vulcan că dânsul cât de îngrabă să cerceteze oraşul Lugoj, căci astfel de cercetare slujeşte spre înmulţirea oilor, sau când dânsul pentru bătrâneţe n'ar putea veni, să trimită vr'un canonic vrednic.

Iară stareţul minoriţilor *Aug. Lackner* în scrisoarea sa de d. 15 Februarie 1836 din Lugoj, către episcopul Lonovici, zice despre uniţi că «*poporul credincios cu dor doreşte să capete dela archiereul său pastorală*» şi însuşi acel episcop în scrisoarea sa de datul 19 Februarie 1836 No. 419 relevează că este speranţă că unirea se va înmulţi şi întări, numai aceia să simtă îngrijirea părintească şi sprijinul archieresc.[1]

Episcopul S. Vulcan pentru neputinţele bătrâneţelor sale în persoană n'a putut să vină la Lugoj, dar promite că în primăvara anului 1837 va satisface dorinţii uniţilor şi neuniţilor din Lugoj, va veni să-i cerceteze.[2]

---

[1] Dummodo apostolicam Illustritatis Vestrae solicitudinem, cum solatio eis adesse experiatur.

[2] Răspunsul episcopului de d. 27 Febr. 1836 dat la scrisoarea celor 6 fruntaşi din Lugoj.

Până atunci însă îi cercetează îi mângâie şi-i întăreşte cu epistola sa pastorală de d. 26 Februarie 1836, drept cam pe acel timp când era fierberea mare între credincioşii gr. catolici şi gr. or. cu chestiunea legalităţii trecerilor la unire, cedarea bisericii celei mici şi folosirea cimiteriului gr. or. pentru îngroparea gr. catolicilor.

Fiindcă în viaţa istorică a parohiei Lugoj această pastorală archierească este un document însemnat, lăsăm să urmeze aci în întregime:

«*Iubiţilor în HS. Fii!*

Dar voauă şi pace dela Dumnezeu Tatăl şi dela Domnul Nostru Is. HS.

Mare bucurie a cuprins inima Noastră, auzind, că din umbrirea Duhului Sfânt, prin carele tot sufletul viază, lăsând calea cea largă, pre care strămoşii şi Părinţii voştrii, prin pizma şi nebuna voinţă a celor de alt neam, nu de multe veacuri, rătăcind şi dimpreună cu mutarea legii cea dela Hs. date, prin sfinţii Apostoli vestită prin Sfinţii Părinţi şi Sfintele Săboare cu multe sfinte datini înfrumsăţată, în limba cea strămoşească din sfintele voastre Biserici izgonită, V'aţi întors la calea cea strămoşească, care duce la viaţă, la legea cea dintâiu, adecă la Sfânta unire, pentru care nu numai Noi, ci şi voi şi până acuma în toate slujbele voastre dimpreună cu preoţii voştrii v'aţi rugat lui Dumnezeu, zicând Ectenia cea mare dela Vecernie, Utrenie şi dela Liturgie: *Pentru pacea a toată lumea, pentru bunăstarea sfintelor lui Dumnezeu biserici şi pentru unirea tuturor Domnului să ne rugăm*, şi în rugăciunea Antifonului al treilea la Liturgia Sfântului Ioan Gură de aur zicem: *Cela ce ne-ai dat nouă acestea rugăciuni de obşte şi de unire, carele şi la doi, şi la trei, ce să unesc întru numele tău, te-ai învrednicit să le dai cererile ş. a.*

Apoi în rugăciunea dela Polinoştniţa de toate zilele şi dela ciasuri mai pe urmă aşa ne rugăm: *Ocoleşte-ne pe noi cu sfinţii tăi îngeri, ca cu mijlocirea lor fiind păziţi şi povăţuiţi să ajungem la unirea credinţei.* Mântuitorul Nostru Isus Hristos la Ioan Ev. cap. 17, vers 21 aşa grăeşte: Iară nu pentru aceştia numai mă rog, ci şi pentru cei, ce vor crede prin cuvântul lor întru mine, ca toţi una să fie, precum Tu Părinte întru mine, ca şi ei întru Noi să fie una, ca lumea să cunoască, că tu m'ai trimis. Şi Sfântul Pavel Apostol în 1-a Carte către Corinteni Cap. 1, vers 10 aşa scrie: Rogu-vă pre voi fraţilor pentru numele Domnului Nostru Isus Hristos, ca toţi să grăiţi una şi să nu fie între voi împărechiare adecă neunire, ci toţi să fiţi într'o înţelegere şcl.

Drept aceea mulţămim lui Dumnezeu şi Tatălui Domnului Nostru Isus Hristos pentru voi pururea rugându-ne, ca să nu scadă credinţa voastră, ci să vă întărească întru dragostea sa, ca să umblaţi voi cu vrednicie Domnului spre toată bună plăcerea întru tot lucrul bun, făcând roadă şi crescând întru cunoştinţa lui Dumnezeu întărindu-Vă în toată virtutea după puterea măririi lui întru îndelungată răbdare cu bucurie, mulţămind Tatălui, carele vrednici v'au făcut pre voi spre împărtăşirea Sfinţilor întru lumină, şi v'au scos dintru întunerec, şi v'au mutat la împărăţia fiului dragostei sale.

Deci acum grăim către voi, Iubiţilor Noştrii fii, Poporul nostru, oile păşunei noastre, via Domnului Savaot, rugându-vă să fiţi tari în credinţă, să nu vă amăgească pre voi cineva cu minciuni, cu cuvinte şi cu hule deşarte scornite asupra noastră după obiceiul fraţilor neuniţi, că pentru aceste vine mânia lui Dumnezeu asupra oamenilor, ci cetiţi scripturile, cetiţi sfintele cărţi a bisericei noastre, de sfinţii Părinţi scrise, că întru acele veţi afla adevărul, de fraţii voştrii

neuniţi până acuma tăinuit şi cu multe feluri de batjocuri asupra sfintei uniri, vomite, acoperit, pentru carea şi Ei, ca şi Noi cu gura să roagă lui Dumnezeu zicând: *Pentru unirea tuturor Domnului să ne rugăm,* iară inima lor este întărită ca să nu înţeleagă precum zice Isaia Prorocul Cap. 63, stich 17.

Ştim noi, iubiţilor fii, că multe asupriri, multe năcazuri, multe ocări, multe vrăşmăşii şi neplăceri veţi avea a suferi dela fraţii voştri cei neuniţi, cari încă cu numele cel neunit să laudă, dară zice Daniil Prorocul Cap. 11, stich 18: *Ocara celui ce m'au ocărît s'au întors asupra lui.* Iară Mântuitorul nostru Isus Hristos la Mat. Cap. 22 zice: *Cel ce va răbda până în capăt acela să va mântui.*

Drept aceia Vă rugăm pe voi iubiţilor fii! să iubiţi nu numai pe deaproapele vostru, ci şi pe împotrivnicii voştri şi să faceţi bine celor ce vă urăsc şi vă ocărăsc pre voi, ca să fiţi fii părintelui vostru cel din ceriuri, carele face să răsară soarele său preste cei buni şi preste cei răi, şi ploaie şi preste cei drepţi şi preste cei nedrepţi: Mat. cap. 5, st. 44.

Apoi noi, cari deşi suntem cu trupul depărtaţi de voi, iară cu duhul împreună cu voi suntem, pururea cugetând la voi şi bucurându-ne de dragostea voastră cea întru Hristos, toate cele ce vor fi spre folosul şi binele vostru cel sufletesc şi trupesc şi spre mângâierea, întemeiarea, liniştea, pacea, apărarea şi buna sporire a voastră a le mijloci şi a le aşeza ne vom strădui.

Mai pre urmă rugăm pre Dumnezeu Tatăl dătătorul tuturor bunătăţilor, cu a cărui ajutor preste măsură mai mult decât cu strădanie omenească se săvârşesc lucruri mari, să vă umple de cunoştinţa voii întru toată înţelepciunea şi ştiinţa sufletească, prin darul şi iubirea de oameni a unuia născut fiului său Domnului nostru Isus

Hristos, cu carele împreună bine e cuvântat cu prea sfântul şi de viaţă făcătorul său Duh acum şi pururea şi în vecii vecilor.

Intru altele cu archipastorească binecuvântare suntem.

Dat în Eppeasca noastră Residenţie în Oradea-Mare 28/16 Februarie 1836.

Al vostru

mult iubitor Părinte şi Archipăstor
Episcop Samuil m. p."

6. Legalitatea trecerilor la unire.

A doua zi după încheierea trecerilor la s. unire, adecă la 26 Ianuarie Protopopul Dobra a îndreptat o rugare către administraţiunea comitatului în care într'altele a cerut ca:

In senzul dispoziţiunilor mai înalte, preotul Stefan Bercean să fie împuternicit ca înaintea „testimoniului legal" pe orişicine să poată primi la unire şi prin aceasta respectivul să fie considerat ca credincios gr. cat.

2. Aceia cari cu promisiuni ori chiar cu forţare să nizuiesc ca pe cei întorşi la s. unire să-i abată la defecţionare, să fie opriţi la o asemenea procedură, ca astfel pacea publică să se susţină.

Rugarea aceasta s'a pertractat în congregaţiunea particulară ţinută la 28 Ianuarie.

In protocolul şedinţei acelei congregaţiuni nu este susceput decursul desbaterilor, — acela însă în lineaminte generale îl aflăm cuprins în raportul de d. 30 Ianuar 1836 prezentat episcopului S. Vulcan din partea protopopului Avram Dobra.

In acel raport se scrie, că citindu-se în şedinţă scrisoarea sus citată, sârbii adunaţi chiar şi din alte comitate, au făcut un sgomot aşa de mare încât nime nu a putut lua cuvânt. Aceia

în tot chipul căutau să dovedească, că cei ce au depus profesiunea credinţii pentru s. unire, ar fi fost beţi şi ca să poată atăca validitatea trecerilor, sârbii pretindeau, că trecerea trebuie să se facă înaintea unei comisiuni mai solemne decât cum este comisiunea „testimoniului legal.“

Iar când printr'un individ gr. or. anume adus, umblau să dovedească, cumcă unii dintre cei întorşi la s. unire ar fi fost beţi, un alt membru al congregaţiei, catolic, l-a combătut dovedindu-i chiar cu mărturisirile martorilor din vecinătatea locului unde s'a săvârşit trecerea, că aceia până la trei oare după amiazi au stat nemâncaţi şi nebăuţi, — şi nu au voit să se resfire la casele lor până nu s'a săvârşit trecerea la s. unire.

In acelaş raport numitul protopop arăta că pentru a se putea întări s. unire este nevoie de a se asigura subsistenţa preotului, — de a se câştiga biserică şi a se provedea cu rechisitele sacre, — dară mai mare nevoie e ca să se asigure exerciţiul pacinic al s. religii pentrucă nu se poate nici descrie, câte atacuri şi batjocuri trebuie să sufere noii credincioşi atât în Lugoj, cât şi în satele vecine, în cari locuitorii dau semne şi-şi descopăr dorinţa de a se uni. Arată mai departe, că factorii bisericii gr. or. nu se îndestulesc cu aceea, că pe cei ce s'au unit deja, ori vreau să se unească, îi desfătue şi caută să-i abată dela propusul lor, ci şi pe muerile lor le îndemnă să-şi părăsească bărbaţii. Preoţii atât în public, cât şi în biserică, hulesc unirea şi pe părtinitorii aceleia, — declarând, că mai bucuros ar vedea, ca biserica cea mică gr. or., cerută pentru gr. catolici, să se dărâme, decât să se deie în folosinţa gr. catolicilor.

La cererea sus pomenită a protopopului Dobra sub presidiul vicecomitelui Ignaţiu Lovrencici s'a ales o comisiune mixtă, permanentă, înaintea căreia să se facă în viitor toate anunţările de trecere la s. unire.

In comisiune erau în număr egal membrii rom. cat. şi gr. or. mireni — precum şi clericii gr. cat. şi gr. orientali. Însă acest decis al congregaţiei nu era spre placul greco-orientalilor, pentrucă dorinţa era ca comitatul să declare ilegalitatea trecerei celor 58 capi de familie şi a preotului Stefan Bercean, — că aşa răsturnându-se valabilitatea trecerilor să le succeadă a sufoca mişcările de unire.

Văzându-şi deci zădărnicit gândul lor, în contra decisului comitetului, episcopul Rajacici cu d. 30 Ianuar a făcut apel la Impăratul.

Cu aceasta apoi şi-au luat începutul luptele şi atacurile îndreptate în contra s. uniri cari cu înverşunare s'au continuat în decurs de 9 ani, adecă până la 1844.

In pomenitul apel episcopul se plânge că preotul Stefan Bercean a fost sub acuză criminală, că trecerea la unire nici vicecomitele *Ignaţiu Lovrencici* nu a recunoscut-o de validă şi de legală, nici nu s'au săvârşit din voie liberă, ci de silă şi prin amăgire, iar femeile şi pruncii ajunşi majoreni numai atunci se pot considera de trecuţi, dacă prezentându-se personal înaintea Comisiunii mixte, îşi declară voinţa de a se uni.

In baza acestora episcopul cere, ca trecerile de unire săvârşite înaintea protopopului Avram Dobra să se declare de ilegale şi invalide, — pretorul să fie îndrumat, ca să se facă o altă conscripţie în prezenţa comisiunii mixte delegate spre acel scop; iară numitul protopop împreună cu toţi aceia, cari i-au dat mână de ajutor la turburările de trecere, să fie aspru pedepsit.

Apelul acesta, cu toate actele, atestatele şi documentele acluse la el, cu rezoluţia Locotenenţii reg. ung. de d. 1 Martie 1836. No. 5894. s'a trimis comitatului cu aceea, ca să ordoneze anchetă în cauză.

Satisfăcând acestui ordin, Comitatul în congregaţia generală ţinută la 24 Martie 1836 a delegat o comisiune de anchetă sub presidiul lui *Ioan Petcu.*

In lipsa protocolului de investigaţie nu se poate cunoaşte decursul investigaţiunii.

Relativ la unele puncte ale aceleia ne serveşte cu lămuriri, raportul fiscului Stef. Zaharias de d. 8 Aprilie 1836 îndreptat către episcopul Samuil Vulcan.

Anume:

1. Auzind preotul Ştefan Bercean, că episcopul Raiacici l-ar fi defăimat, afirmând despre dânsul, că a stat sub acuză criminală, de sub care nu ar fi absolvat şi că pentru aceia fu lipsit de parohia Lugojului, pentrucă în biserică ar fi blestemat pe vrăjmaşii săi, — dânsul, prezintă comisiunii investigătoare o declaraţie de protestare dovedind, că atât dânsul, cât şi alţi 3 preoţi gr. orientali din Lugoj cu 4 ani mai nainte au fost achitaţi. Arată mai departe, că episcopul în consistorul ţinut la Lugoj cu singhilie l-a numit paroh la Ruszkberg, iară când se făceau mişcările de unire, din Caransebeş l-a făcut asesor consistorial cu brâu roşu, — dânsul însă distincţiunea aceea nu o a primit, fiindcă simţia în sine vocaţiunea pentru s. unire.

Bercean a declarat şi aceea, că protopopul Dobra nu a făcut promisiune pentru ceice s'au unit, — drept ce atestatele produse din partea episcopului pentru dovedirea acelor provisiuni, — sunt *nesincere.*

2. Cu ocaziunea investigaţiunii, comisiunea s'a convins, că preotul Bercean este definitiv achitat de sub acuza criminală, aflându-se deplin nevinovat.

3. Din declararea alor 3 locuitori din Zgribeşti, cari în numele acelei comune au dat plângere în contra parohului local şi cari mai târziu s'au declarat că doresc să treacă la unire —

s'a constatat şi aceia, că din partea protopopului Dobra nu li s'au făcut promisiuni: din contra, acela a zis, că numai aceia se vor primi la unire, cari din convingere doresc a se uni.

4. Din declarările unor locuitori lugojeni s'a constatat, că atestatul prezentat din partea episcopului în numele lor, ei nici când nu l-au dat; amăgiri ori promisiuni din partea protopopului Dobra nu li s'au făcut, în deosebi însă s'a dovedit, că d. judecător de tablă Nicolae Jakabffy, care a fost de faţă la depunerea profesiunei credinţii şi a ţinut vorbire către poporul adunat, în public, la auzul tuturor a declarat, că la unire numai aceia se primesc, cari o doresc din convingere, iar ceice prin promiterea unor favoruri ar fi îndemnaţi la aceia, să se retragă.

5. Comisiunea învestigătoare a hotărît, ca cu privire la cele declarate din partea lugojenilor să fie poftit a se declara şi numitul N. Jakabffy.

6. A rămas încă, cumcă unii lugojeni să fie ascultaţi cu privire la cuprinsul mai multor atestate acluse la apelul episcopului Raiacici referitoare la aceia, că oare ceice au primit unirea, fost au beţi ori ba? şi că eliberat-au acele atestate ori ba?

Ascultarea acestor lugojeni, cu privire la atestatele produse sub Nrii 4—30 s'a săvârşit la 15 Aprilie 1836 la Comitat, unde a fost adunată mulţime de martori.

Cum a decurs aceasta învestigaţie, se cunoaşte din protestul, ce l-a prezintat comisiunei fiscul Stefan Zaharias cu d. 16 Aprilie 1836. In acest protest numitul fisc reclamă.

a) Că judele (primarul) oraşului Gheorghe Ursu, a cărui chemare ar fi fost ca să susţină pacea şi ordinea, nu numai că nu a făcut-o, ci din contra, a sumuţat pe gr. orientali împotriva gr. catolicilor.

A ordonat adecă, ca gr. catolicii să stee separat de gr. orientali, cu scopul vădit, ca pe

uniţi să-i expună la şicanele neuniţilor, cari în batjocură strigau: „Iată caprele s'au despărţit de către oi.“

b) Că în public a afirmat, că ceice voiesc să se lapede de unire, nu sunt obligaţi a se supune la instrucţia prescrisă de 6 săptămâni.

c) Că titorii bisericii orientale au ocupat suişul la trepte şi anticamera dela sala de pertractare şi pe cei chemaţi la fasionare, i-au instruat, că ce şi cum să răspundă.

d) Că o parte din preoţimea gr. orientală s'a aşezat la uşa dela sala unde era comisiunea învestigătoare, ascultând declarările şi opiniunile membrilor din comisiune: şi conform acelora, prin încredinţaţii lor dădeau instrucţiuni în popor, ce şi cum să răspundă cei chemaţi la fasionare. Nu numai, ci

e) Ce e mai mult, preoţimea gr. or. a mijlocit, ca advocatul lor să poată fi prezentat în sala de pertractare la ascultarea martorilor.

Rezultatul declarărilor date din partea lugojenilor a fost, că s'a constatat de o parte, cumcă respectivii nu au subscris atestatele produse, iară de altă parte că cele cuprinse în acelea sunt neadevărate.[1]

Protocolul de învestigaţiune, împreună cu apelul episcopului Rajacici şi cu atestatele anexate la aceea, prin scrisoarea preşedintelui Comisiunii de dat 26 Aprilie 1836, s'au comunicat protopopului Dobra, ca să se declare.

Despre aceasta tot cu d. *26 Aprile 1836* a avizat pe protopopul Dobra şi advocatul Zaharias rugându-l, că dupăce dânsul din corpul actelor învestigaţionali cunoaşte deplin mersul învestigaţiunii şi falşitatea atestatelor produse în contra sa şi a legalităţii trecerilor la unire, — să-i conceadă, ca în numele său el, advocatul să facă declaraţia—răspuns.

[1] Cfr. epistol a lui St. Zaharias de d. 26 Aprilie 1836 scrisă protopopului Avram Dobra.

De fapt, declarația lui Dobra este scrisoarea aceluiași advocat. In declarația aceasta desvinovățitoare, rând pe rând se resping, ca netemeinice și false, acuzele ridicate în contra legalității și validității trecerilor la unire. Cele cuprinse în aceea declarație merită să le cunoaștem mai de aproape.

1. Episcopul Rajacici pe baza atestatului No. 3 a afirmat, că unii s'ar fi unit, pentrucă li-s'ar fi promis: vite, case, pământuri din alodialele erarhiale și scutire de dare pe 10 ani.

Dintre martorii subscrișî pe acel atestat ascultați fiind sub acest raport: Nicolae *Potcoavă*, Ioan *Peia*, Nicolae *Chita*, Achim *Stanciu*, Nicolae *Popoviciu*, întrebați fiind despre acel atestat, n'au dat răspuns, iar Iosif Faur și *Dimitrie* Lupea asemenea subscrișî afirmă, că nu știu de acel atestat.

2. In atestatul No. 5 s'au subscris trei zgribești, cari ar fi mărturisit, că protopopul Dobra tot asemenea promisiuni le-ar fi făcut, ca la lugojeni, dacă se unesc. Ascultați fiind acei locuitori, unul a spus, că nici nu a fost de față la subscrierea atestatului, iar alții doi mărturisese, că de bunăvoie au mers la Protopopul Dobra și s'au declarat, că voiesc să se unească fără să li-se fi făcut promisiuni.

3. Pe baza atestatului No. 6—7 episcopul Raiacici a voit să dovedească, că ceice au pășit la unire, au fost beți, în stare anormală, și că cei doi băraați uimiși din partea Comitatului, nu pentru aceea s'au prezentat la actul pășirei ca să fie cu *testimoniu legal*, ci că să facă numai conscriere celor ce doresc a se uni, și că vicecomitele Lovrencici așa s'a fost declarat înaintea protopopului Athanasievits, că dânsul va denumi o comisiune mixtă, înaintea căreia au să se declare și să depună profesiune credinții cei ce voiesc a se uni.

Față de această acuză, Dobra zice, că

crede, cumcă declarația vicecomitelui Lovrentsits și a pretorelui Iankovits vor dovedi netemeinicia acuzei. Dară afară de acestea:

5. Ioan *Crista* (atestatul No. 9), Achim *Stanciu* (No 10), Ghiță *Jorga* (No 12) și Iosif *Faur* (No 18) mărturisesc, că ei nu ar fi depus mărturisirea credinții, și totuș sunt luați în conspectul celor trecuți. Fasiunea acelora este nebazată și falsă nu numai pentrucă de fapt sunt luați în acel conspect subscris de însuș Stefan Georgevici, parte alți locuitori, cari au fost de față la mărturisire, ca: Andreiu *Bugariu*, Nicolae *Vânetu* alias *Bercean*, Damaschin *Tima*, Ioan *Ardelean*, Petru *Truțiu*, Nicolae *Calinescu*, Nicolae *Racovicean*, Damaschin *Lupea*, Ghița *Lipovan*, Nicolae *Forgaciu*, Gheorghe *Zagoni*, Iața *Zagoni*, Gheorghe *Bercean*, Ghițu *Jucu* și Todor *Olărescu* vor dovedi, că Nicolae Potcoavă, Iosif Faur, Ghițu Jorga, Achim Stanciu și Ioan Crista de fapt au depus mărturisirea credinții.

In baza acestora protopopul Dobra cere, ca episcopul să fie respins cu acuzele sale nedrepte și vătămătoare.

Actele de investigație impreună cu cele referitoare la cedarea bisericii și la folosirea comună a cimitirului spre sfârșitul anului 1836 s'au susternut Locotenenței reg. de unde dto 11 Iuliu 1837 No 21199 episcopul Samuil Vulcan a fost încunoștințat, că:

dupăce din actele de investigațiune invinuirile ridicate din partea episcopului Rajatsits în contra protopopului Dobra pentru săvârșirea unirei din Lugoj nu s'au adeverit, din contra, actele dovedesc, că greco-orientalii cu felurite amăgiri, promisiuni și amenințări s'au nizuit, ca pe cei deja uniți să-i desunească, îndemnând chiar și pe muieri, ca să se despartă de bărbații lor, dacă nu s'ar lepeda de unire,

dreptacea s'a ordonat episcopului sârbesc

gr. or. din Vârşeţ, ca în viitor să nu mai cuteze a molesta tronul preînalt cu scrisori de conţinut aşa fals şi răutăcios.

Cu aceasta s'a sfârşit insinuările ridicate în contra unirei din Lugoj şi s'a recunoscut legalitatea şi validitatea trecerilor săvârşite la 25 Ianuar 1836.

7. Chestia bisericii gr. or. române „S. Nicolae" din Lugoj.

Comuna bisericească gr. or. română din Lugoj până la 1884 a avut două biserici, una numită a «*Sfântului Nicolae*», zidită la 1726, — şi alta cu hramul «*Adormirei peacuratei Fecioară Maria*», zidită la 1759—1766. Cea dintâiu la 1884 s'a demolat şi ca de pomenire istorică a rămas numai turnul acelei biserici.

Când la 25 Ian. 1836, dintre locuitorii gr. or. din Lugoj, — 58 capi de familii, în faţa Protopopului unit din Timişoara-Fabrică *Avram Dobra* şi a martorilor legali, au depus profesiunea credinţei catolice şi prin aceasta s'a pus temelia la s. unire, respective la comuna bisericească unită din Lugoj, Protopopul *Avram Dobra* în o scrisoarea d. 26 Ianuarie a îndreptat către autoritatea comitatensă cererea, ca dupăce biserica Stului Nicolae s'ar fi zidit prin un anumit *Martin Raţiu* [1], care ar fi fost de religiune gr. cat., dupăce gr. catolicii ca şi gr. or. au acelaşi drept la aceea biserică, şi dupăce gr. orientalii nici că au lipsă de aceea, comitatul să intrevină, ca şi până când din partea forurilor mai înalte, biserica aceea s'ar ceda greco-catolicilor, — deocamdată în mod provisor să se cedeze spre folosinţa acelora.

Comitatul nu a dat loc cererei din motiv că cedarea bisericilor se ţine de dreptul exclusiv al Majestăţii Sale Domnitoriului.

[1] Este vorba de Ioan Raţiu.

Credincioşii greco catolici nu s'au îndestulit cu acel decis, ci în aceeaşi causă au recurs la Maiestatea Sa.

Rugarea aceasta a fost spriginită de o parte de raportul episcopului de Oradea-Mare *Samuil Vulcan*, iară de altă parte şi prin câţiva locuitori gr. or. din Lugoj, cari la insistinţa familiei nobile *George Faur* tot în acelaş sens au dat rugare la înaltul tron.

Deşi episcopia Vârşeţului a protestat şi a escepţionat mai ales rugarea dată din partea unor gr. orientali, Locotenenţa reg. cu dat 8 Martie, 5 Aprilie şi 10 Maiu sub nrii 6882, 10493, 13250 ex 1836 a ordonat ca comitatul să cerceteze cauza.

Spre acest scop comitatul a şi ales o comisiune sub presidiul jud. de tablă *Ioan Petco*.

Comisiunei acesteia i-s'a încredinţat a cerceta, că oare:

1. Intemeietorul bisericei din chestiune este ori ba Martin Raţiu şi că acela fost-a greco-catolic ori gr. oriental?

2. Cedatu-s'a acea biserică gr. orientalilor prin Raţiu fără nici o condiţie, ori pe lângă anumite şi cari condiţiuni? — şi

3. Au lipsă gr. orientalii de aceea biserică ori ba?

Inainte de ce comisiunea aceasta şi-ar fi început activitatea, preotul gr. cat. Stefan Bercean cu dat 15 Aprilie 1836 a dat o scrisoare către comisiune, în care dupăce arată, că inscripţiunea de pe frontispiciul bisericei şi cea de pe o tablă de piatră aflătoare în biserică, carea însă nu de mult timp a fost văruită se poate dovedi, că Ioan sau Martin Raţiu a fost ziditorul bisericei, — cu multe motive demonstră, că de aceea biserică greco-orientalii nu au lipsă.

Rugarea aceasta precum şi rugarea gr. catolicilor şi a gr. orientalilor cu d. 7 Iunie s'au fost comunicat comisiunei delegate în cauză,

care înainte de investigare d. 12 Iunie a făcut o ascultare particulară. Cu aceeaşi ocazie atât gr. cat. cât şi gr. orientalii subscrişi în rugări au susţinut cele cuprinse în rugări. Tot atunci s'au fost prezentat în faţa comisiunei de bună voie: *Ioan Ardelean, Ioan Popovici, G. Ţencu, Nic. Jivi, George Laută, Nicolau Joviţă, Anisie Jucu, Damian Cruia, Ioan Hassa, Nicolae Toma-Ocea, Nic. Groza, Antonie Niculae Nicoli şi Petru Laja* cari declară, că doresc ca biserica gr. or. a Sântului Nicolae să se dea greco-catolicilor, — spun şi aceea că în comună sunt mai mulţi, cari doresc acelaşi lucru şi cari numai pentru aceea nu s'au prezentat, pentrucă nu au ştiut că cauza se va pertracta. *Gligor* şi *Ştefan Popovici* alias *Popa* declară, că ei doresc ca biserica numai împrumut să se dea spre folosinţă gr. catolicilor, dară nu pe vecie.

După desele solicitări făcute din partea preotului Stefan Bercean la locurile mai nalte, — şi în urma insistenţei repetite date dela acele locuri, în urmă comisiunea cu d. 14 August 1836 a întrodus cercetarea generală în cauză, — rezultatul căreia este susceput în Protocolul de d. 14 August 1836.

Dupăce Stefan Bercean cu Protopopul Dobra s'a provocat la inscripţiunea de pe frontalul bisericei ca să dovedească că biserică aceea ar fi edificată prin Ioan Raţiu — care ar fi fost gr. cat. — comisiunea înainte de ce ar fi început ascultarea martorilor, — a mers să vadă aceea inscripţiune, carea şi azi există şi sună aşa:

«*Aaedificata haec eclesia per me Joannem Ratz de Mehadia supremum perfectum inclitorum districtuum (?) Lugoş Caransebes et Lippa, Anno Domini 1726 die 19 Juny*».

Deoarece din contextul acestei inscripţiuni, comisiunea nu şi-a putut forma convingerea despre starea chestiei, — la propunerea primăriei comunale s'a purces la ascultarea unora dintre

locuitorii cei mai bătrâni ai comunei. Şi adecă s'au ascultat:

1. Iosif Iovița om de 87 ani, Costa Georgevici de 80 ani şi Petru Stanciu. Aceştia au fasionat că din auzite ştiu, cumcă biserica din chestie s'a zidit pe spesele comunei sub inspecţiunea lui Ioan Raţiu, care a fost sârb şi nu român.

2. Ioan Matei de 50 ani mărturiseşte, că dela tatăl său, care cu câţiva ani mai nainte a răposat în etate de 80 ani, a auzit că spesele de zidire ale bisericei s'au aruncat pe comună, şi zidirea s'a făcut sub îngrijirea lui Ioan Raţiu.

Acesta este motivul, că precum în biserica cea mare s'a pus icoana unui anumit *Gurian*, — care mult a stăruit pentru zidirea acelei biserici, chiar aşa s'a pus pe frontalul bisericei Sf. Nicolae şi inscripţiunea din chestie.

Nefiind comisiunea îndestulită cu aceste fasiuni, în urma scrisoarei mai sus citate a lui Stefan Bercean, acesta a fost invitat să se declare în cauză. La ce dânsul a dat la protocol că, dupăce e încă tânăr, nu ştie a bună seamă că oare Ioan Raţiu fost-a gr. cat. ori gr. oriental, precum nici aceea, că biserica din chestiune cedatus'a gr. orientalilor, cu ori fără condiţiuni, *ceea-ce ştie este, că I. Raţiu este îngropat în biserică.*

Cu privire la religiunea aceluia s'ar putea afla datele în archivul din Buda, iară despre zidirea ori cedarea bisericii, Curatoratul bisericesc ar putea să dea deslușire.

La fasiunea sa Bercean a adaogat rugarea, ca în curând să fie ascultaţi Ioan Zagoni, Alexa Cătana, Nicolae Pavel, Vasile şi Dimitrie Jignea şi Iosif Iovița.

In contra ascultării lui Ioan Zagoni şi Alexa Cătana a protestat Grigorie Milankovits advocatul bisericei gr. or. şi încă din motivul că I. Zagoni fiind din Transilvania iară Alexa Cătana din comitatul Torontal ca „venituri", nu pot să

aibă cunoştinţă exactă despre cauza din chestiune.

Cu toate acestea comisiunea a admis ascultarea lui *Ioan Zagoni* om de 90 de ani, — care fasionează că biserica S. Nicolae, s'a zidit de nobilul *I. Raţiu* din Ardeal, şi că dela tatăl său a auzit că acela a fost gr. cat. A fasionat mai departe că ştie cumcă într'un anumit loc din biserică este o tablă de peatră provăzută cu inscripţiune, — carea însuşi a văzut-o înainte de aceasta cu vre-o 23 ani, când de nou s'a fost pardosit biserica, şi piatra aceea ar putea da deslușire mai lămurită. Fasionează apoi şi aceea că înainte de aceasta cu mulţi ani venind la Lugoj, două rude de ale lui Ioan Raţiu, au rămas peste noapte la dânsul ca la ardelean. Aceia au cerut şi au şi căpătat dela tatăl protopopului de azi Stefan Atanasievici ceva scrisori referitoare la familia Raţiu, cu cari reîntorcându-se în Ardeal au dovedit dreptul nobilitar al familiei, tras la îndoială. Ştie şi aceea pozitiv că acele 2 rude încă au fost greco-catolici.

Mărturisirea aceasta a lui I. Zagoni, o întregesc *Alexandru Condalea Paiav* gr. or. de 67 ani şi nobilul *George Faur* gr. or. de 49 ani, cu aceea, că *Mihaiu Pelle*, provisor dominal din Apadia ar fi văzut literile nobilitare ori alte scrisori ale lui Ioan Raţiu, în cari ar fi spus, că acela ar fi fost gr. cat., şi cari documente s'ar putea arăta.

Pentruca comisiunea mai de aproape să se poată convinge despre cele fasionate prin I. Zagoni şi Stefan Bercean cu privire la inscripţiunea, respective la tabla comemorativă de pe mormântul lui Ioan Raţiu, — s'a dus la faţa locului în biserică; unde Ioan Zagoni arătând locul dela întratul la mormântul lui Ioan Raţiu, unde ar fi fost peatra comemorativă aşezată sub pardosala de cărămidă, preoţimea gr. or. a protestat în contra desfacerei pardoselei şi con-

turbarea limitei morţilor. — In urma acestei protestări a renunţat la ulterioara investigaţie şi a omis ridicarea pardoselei.

Iară cu privire la inscripţiunea indicată de Bercean, comisiunea a căutat locul din biserică, şi a aflat, că asupra boltiturei ce formează uşa, prin care este întratul în naia bisericei, într'o pictură veche se vede deprinsă o coală de hârtie ţinută de doi îngeri. Pictura aceea este în coloare vânătă, ce la prima vedere se cunoaşte a fi cu mult mai proaspătă decât celelaltă pictură *foarte* veche din biserică.

Bercean a afirmat că în locul acela colorat vânăt a fost inscripţiune latinească. [1]

Preoţimea gr. or. a negat aceasta, afirmând că în acel loc a fost chipul unui cântar.

Dupăce comisiunea nu s'a putut convinge despre adevărul uneia dintre aserţiuni cu privire la inscripţiunea indicată, numai aceea o constatează, că prin mijlocul boltiturei dela uşe până la boltitură este o crepătură ce după vedere nu de mult este reparată.

Faţă de aserţiunile lui Ioan Zagoni şi Stefan Bercean, preoţimea gr. or. răspunde, că pe Ioan Raţiu, numele căruia este pus în inscripţiunea de pe frontispiciul bisericei totdeauna l'a considerat de gr. or., — ceea şi prin aceea se dovedeşte, că la 1726, în aceste părţi ale Banatului, uniţi nici că au fost, — apoi că inscripţiunile dela iconi şi numele sfinţilor de pe acele toate sunt în limba slavă şi greacă, — că în biserică se află zugrăvit portretul unui protopop cu numele *Gavriil.*

Fasionează mai departe, că acte referitoare la zidirea bisericei nu sunt, — şi de ar fi, acele s'ar conserva în archivul episcopesc dela Vârşeţ ori Carloveţ.

Referitor la întrebarea a doua, că oare,

---

[1] Bercean numai româneşte ştiea să vorbească.

comuna bisericească gr. or. are ori ba lipsă de biserica din chestiune, — afară de preoţimea gr. or. şi cea gr. cat. s'au mai ascultat vre-o 50 martori, şi adecă 48 gr. or. şi 2 gr. cat., — cari toţi mărturisesc, că în vremile mai de demult în biserica cea mică mai adese s'a ţinut cult divin, dară în timpurile din urmă abia numai în sărbători mai mari de 3—4 ori la an. De când s'au început mişcările de unire, preoţimea gr. or. a fost mai diligentă şi ţine mai des cult divin şi în biserica cea mică.

2. Că sub decursul celor 3 ani cât a ţinut pictarea bisericei celei mari (1819) cultul divin s'a ţinut în biserica cea mică.

3. 10 dintre poporenii gr. or. fasionează, că de biserica cea mică nu este lipsă, pentrucă nici cea mare nu se umple de credincioşi în zile de Dumineci şi sărbători şi aşa biserica cea mică s'ar putea ceda greco catolicilor.

In contra fasiunei acestor din urmă preoţimea gr. or. a dat protest sub cuvânt, că aceia ar fi interesaţi, prin urmare cer ca întreaga comună bisericească gr. or. să fie ascultată, ceeace din partea comisiunei nu s'a admis.

Pe baza fasiunilor, comisiunea cu d. 14 August 1836 a raportat comitatului, — dându-şi părerea, că după-ce din fasiunile martorilor nu s'a putut constata, că oare Ioan Raţiu fost-a gr. cat., — pe când de altă parte este sigur că biserica din chestiune, din vremuri bătrâne tot în posesiunea gr. orientalilor a fost, — şi cu ştirea locuitorilor în tot Banatul şi îndeosebi în Lugoj până în timpurile de curând trecute gr. catolici nu au fost — drept ce nici biserica Sf. Nicolae nu a putut fi gr. catolică.

Causa aceasta după trăgănare îndelungată, în urmă s'a resolvat prin rescrisul Locotenenţei reg. de d. 11 Iulie 1837 Nr. 21197 în acel înţeles că:

Pe baza motivelor aduse din partea comi-

siunei, biserica S. Nicolae şi mai departe s'a lăsat în posesiunea gr. orientalilor, promiţându-se că cu privire la zidirea bisericei pentru gr. catolici, se vor face dispoziţii.

Prin aceasta cauza cu cedarea bisericei S. Nicolae definitiv s'a terminat, iară comuna bisericească gr. or. fie din negligenţă, fie din indolenţă, a lăsat, ca aceea biserică, pentru trecutul ei vrednic de o altă soarte — cu încetul să se ruineze, până când apoi în loc să se fi reparat şi conservat ca un monument istoric, — la 1882 s'a demolat, — şi pentru amintirea trecutului a rămas numai turnul, — iară locul unde a fost naia şi altarul bisericei ca localuri sfinte de rugăciune şi de jertfă necruntă, — s'a lăsat ca pe acele să se edifice ospătăria „Concordia".[1] Din instruirea internă a bisericei numai 3 icoane s'au conservat adecă: icoana *Răstignirei*, a *Preasfintei F. Maria* şi a *Sf. Ioan Evangelistul*, cari formau partea superioară a iconostasului. Deasupra crucei de restignire se află **4** litere nedescifrabile. Icoanele acestea sunt aşezate în corul bisericei celei mari.

Despre edificiul bisericei n'a rămas nici desemn, nici fotografie, deci nu se ştie ce formă a avut.

8. Folosirea în comun a Cimiterului gr.-oriental din partea gr.-catolicilor.

Curând după săvârşirea trecerilor la sfânta unire, la întrevenirea protopopului Dobra făcută

[1] Aşa să vede că peste zidirea „Concordiei" nu este binecuvântarea lui Dumnezeu, — căci deşi aşezată în loc de frunte şi accesibil încunjurat de o grădină mare şi umbroasă — din an în an se dovedeşte a fi nerentabilă. Un credincios gr. or. mi-a povestit, că atunci când s'a demolat naia şi altarul bisericei, era să se demoleze şi turnul, dară când zidarii s'ar fi apucat de lucru s'a întâmplat nefericiri, că unii dintre lucrători ar fi căzut de pe zid, frângându-şi mâna şi piciorul, şi aşa s'a lăsat nedemolat, căci în acele nefericiri s'ar fi văzut pedeapsa lui Dumnezeu.

pe calea Provizoriatului erarial din Lugoj la Administrația erarială din Timișoara, de acolo cu data 4 Februarie 1836, s'a dat Provizoratului de Lugoj ordinul, că întrucât cu privire la folosirea în comun, a cimiterului gr.-oriental între gr.-orientali și gr.-catolici nu ar întreveni un acord, din același cimiter pe seama gr.-catolicilor să se scoată o parte proporțională.

Deciderea în merit a acestei chestiuni, a devenit actuală prin întrevenirea unei împrejurări și adecă:

În ziua de 10 Febr. a murit o poporeană săracă gr.-catolică. Preotul Bercean a dispus că pentru îngroparea aceleia să se sape groapă în cimiterul gr.-oriental — dar a fost oprit. Atunci s'a dus la Provizoratul erarial, unde a reclamat dispoziția administrației mai sus pomenite; deci a cerut, că în sensul acelei dispoziții, din cimiterul gr.-oriental pentru gr.-catolici să se separeze partea proporțională, ca așa fără piedecă să poată fi îngropată credincioasa gr. catolică.

Conform acestei cereri, în absența provizorului erarial, Emeric Schvenda în ziua următoare, adecă la 12 Februarie, dimineața, Raționista (controlor) erarial Petru Meyer cu inginerul erarial Stefan Bátory și Stefan Marsovszky, cassier erarial, împreună cu Stefan Bercean și cu Stefan Zakarias advocatul uniților, au ieșit la cimiterul situat în partea românească a orașului, unde deja erau adunați preoții gr.-orientali: protopopul Stefan Atanasievici, Constantin Popovici, Ioan Marcovici, Zenovie Petrică, Ignatiu Vuia, Pavel Maniu, cu fiscul gr. or. Grigorie Milancovici, apoi judele Gheorghe Ursu, Teodor Manea, Gheorghe Ilie, Iosif Manea jurații orașului, Ioan Parim, Axente Samarghie curatori, Stefan Vanea, Stefan Izsák, Stefan Ioanoviciu și dintre poporenii gr.-orientali vre-o 200 persoane, cari cu ocazia cultului divin ținut la 12 Februarie în biserică, au fost îndemnați și su-

muţaţi prin preoţii I. Marcoviciu şi Petrica, ca să iasă la cimiter; ba fusese instigaţi deja în 11 Februarie, în ziua precedentă prin cantorul bisericei, trimis din casă în casă. (Vezi fasiunile martorilor date la protocolul din 14 August.)

Comisiunea şi aci a lăsat să se cetească ordinul din 4 Februarie — declarând că voieşte să separeze o parte din cimitir pe seama gr. catolicilor — cerând ca de bunăvoie să se învoiască la aceasta. Dară gr. orientalii în frunte cu amintitul protopop şi aci s'au opus şi ivindu-se discuţii între fiscul Grigorie Milankovits şi Ştefan Zachariaş, cel dintâi în semnul protestului a împlântat în pământ o creangă uscată între sine şi fiscul Zachariaş.

Atunci Raţionista erarial Mayer scoţând o hârtie din buzunar, a început a scrie numele opozanţilor prezenţi. Văzând aceasta cei adunaţi au început a striga: „Domnule, să nu cutezi a da cimitirul uniţilor, că acela noi cu contract l-am cumpărat".

In mijlocul acestui tumult, Bercean a luat hârtia din mâna Raţionistului, la ce mulţimea l-a încunjurat pe Mayer şi au început a-l batjocori şi vătăma; într'aceea preoţii Markovits şi Popovits împingând pe preotul Ştefan Bercean, l-au scos din cimitir.

Drept ce nici faţă de acest cimiter nu s'a putut afirma dispoziţia erarială. Urmarea a fost, că credincioasa repausată abia după 4 zile a putut fi îngropată în cimitirul romano-catolic. (Cfr. Protocolul de investigare de dt. 14 August 1836, declaraţiile lui Şt. Bercean, — Şt. Zachariaş şi Petru Mayer de dtul 20 şi 29 April 1836.)

In contra procedurei dovedite din partea gr. or. fiscul Zachariaş a dat apel la Administraţia camerală, — propunând, că ar fi mai cu scop ca cimitirul gr. or. în comun să-l folosească atât gr. or. cât şi gr. catolicii. Tot atunci în numele gr. cat. a făcut recurs la înaltul tron.

Impotriva cererei gr. catolicilor, partidul contrar a argumentat cu aceea că cei trecuţi la unire prin faptul trecerii au pierdut dreptul la cimitir, care altcum şi aşa este deja plin, în cât numai în mijloc este loc gol, şi aşa dacă s'ar separa ceva parte pentru gr. catolici ar, trebui scoşi şi morţi din morminte.

Rezultatul apelului a fost că Administraţia erarială cu d. 17 Febr. 1836 a ordonat fiscalatului erarial din Lugoj, ca separarea s'o execute chiar şi cu intervenţia forţei, iară cei ce s'ar opune înaintea martorilor legali să fie inacţionaţi.

Când a sosit acest ordin, fiscul erarial Unghvary a fost dus în părţile Oraviţei pentru a investiga asupra unui falşificator de bani.

Protectorii uniţilor au trimis un sol după Unghvary şi ia admanuat scrisoarea (Vezi epistola lui Unghvary de d. 24 Febr. cătră Vulcan).

Sosind numitul fiscal acasă a şi cerut această asistinţă, la ce înse s'a opus episcopul Rajacici în scrisoarea sa de d. 24 Febr. îndreptată cătră comitat.

Cauza aceasta s'a pertractat în congregaţia particulară de d. 27 Febr. Nr. 224, unde conform cererii fiscalului erarial s'a ordonat asistenţă în persoana pretorelui Cristofor Iakabffy cu juratul său, totodată s'a însemnat în protocolul congregaţiei şi protestul fiscului erarial faţă de aserţiunea episcopului Rajacici, caşi cum dispoziţia erariului cu privtre la separarea cimitirului ar fi ilegală.

S'a întâmplat însă că în congregaţie v. comitele suplent George Paphazy a ridicat protest în contra decisului de ordonare a asistinţei argumentând cu aceea, că după ce cimitirul este partea întregitoare a bisericii, iar cedarea unei biserici priveşte dreptul maiestatic, astfel şi cimitirul numai la dispoziţiunea maiestatică se poate ceda.

La acest protest s'au alăturat dintre membrii

congregaţiei, pretorele Petrovici, protopopul Ştefan Antanasievici, pretorele Petru Palik Ucsevny, pretorele Ioan Paphazy, arhivarul George Fogarassy şi fiscul comitatens Andrei Ivancovici toţi gr. orientali.

Cauza uniţilor a apărat-o fiscul Ştefan Zachariaş argumentând că dreptul maiestatic nu se estinde şi la cimitir, ceeace se vede şi de acolo, că până când biserica este proprietatea comunei bisericeşti, pe atunci faţa de cimitir are numai *drept de folosinţă* fiind că acela s'a dat din pământul dominial.

Neputându-se ajunge la înţelegere, s'a decis, ca pentru ulterioare măsuri cauza să se trimită la Locotenenţă.

Episcopul Rajacici incă a recurs la Locotenenţă, de unde cu datul 1 Martie 836 Nr. 6863 s'a dat ordinul că în cauza cimiterului să se delege o comisiune imparţială, — chemarea căreia să fie îndupleca pe gr. or. ca de bună voie să cedeze o parte din cimiter gr. catolicilor. Dacă aceasta nu ar succede, atunci în senzul ordinatului de dt. 12 Aug. 1788 Nr. 31620 greco catolicii să fie îngropaţi în cimiterul rom. cat. ori amăsurat împrejurărilor cu învoirea erariului pe sama gr. catolicilor din păşunea comunală să se arendeze cimiter deosebit.

Conform acestei dispoziţiuni în congregaţia particulară ţinută la 24 Martie 1836 s-a ales o comisiure sub prezidiul judelui de tablă: Ioan Petko.

Investigaţia s'a început deja la 1 şi 2 April cu care ocazie comisiunea a statorit ca principiu că la caz când comuna bisericească gr. or. nu s'ar învoi la cedarea cimiterului să fie deosebit ascultaţi singuraticii credincioşi gr. orientali, — spre acest scop s'a indicat continuarea investigaţiunei pe 6 Aprilie 1836 la care a fost învitaţi toţi gr. orientalii şi gr. catolicii.

In ziua determinată comisiunea s'a adunat la şedinţă în etajul dela casa comitatnlui iar în

curtea comitatului s'au adunat mai bine de 1000 de oameni. Mulţimea aceasta a ocupat coridoarele şi treptele aşa cât dintre membrii comisiunei numai preşedintele I. Petko, Ioan Sudeţki şi Ioan Stoianovici a putut să vină între popor. Atunci preşedintele le-a cetit ordinul locotonenţei; mulţimea gr. orientală a început a strigà că nu se învoieşte. Preşedintele în loc să se fi reîntors la comisiune ca conform decisului din 1 Aprilie să se purceadă la ascultarea singuraticilor, a enunţat, că cimiterul rămâne gr. orientalilor iar gr. catolici până li-se va face cimiter deosebit se vor îngropa în cimiterul rom. catolic.

Reintorcându-se preşedintele cu cei doi membrii în sala unde, erau ceilalalţi membrii, — fruntaşii neuniţi au venit să muiţumiască pentru declaraţia făcută. — Neştiind ceilalţi membrii de cele ce se întâmplaseră, s'au mirat de procedura preşedintelui, carea era contrară celor statorite în şedinţa ţinută la 1 Aprilie. Atunci acei membrii protestând au reprobat procedura îndeosebi fiscul erarial Ioan Ungvari, afirmând că comisiuea nici când nu s'ar fi învoit ca cauza să se decidà cu aclamaţie că nu a fost de faţă toată comuna şi că din cei prezenţi numai o parte mică s'a declarat contrat ci numai atunci se face destul ordinaţiunei dacă locuitorii se vor asculta; la protestul căruia s'au alăturat membrii: Iosif Fischer, Antoniu Nagy, Ioan Melczer, Aron Nagy şi Francisc Szalasz iară Carol Podhrasky s'a arătat neutral.

Preşedintele Petko şi ceilalţi doi membri Ioan Szaplanszky şi Ioan Stoianovici şi-a motivat procedura arătând că ei conform dispoziţiei înalte pentru aceea au procedat aşa pentrucă cei adunaţi aci se pot considera ca reprezentanţii poporului. Comisiunea cu d. 10 Aprilie a făcut raport detailat, despre resultatul investigaţiei, care în congregaţia din 14 Aprilie a dat ansă la o discuţie aprinsă, — de ambele părţi — mai ales,

că între membri erau mulţi greco-orientali, cari au subscris recursul la maiestate. Neputându-se ajunge la un acord şi reprezentantul Erariului protestând în contra procedurei presid. Petco observată la ascultarea martorilor — s'a decis, ca întreaga cauză pentru deliberare ulterioară să se trimită la Locotonenţă.

Aceasta s'a şi făcut în congregaţia particulară ţinută la 24 Aprilie 1836 sub Nr. 418 şi 419. Tot sub acel dat greco-catolicii au dat recursul la Maiestatea Sa, cerând, ca procedura practicată de către prezidiul comisiunei să se anuleze şi să fie ascultaţi singuraticii poporeni prin o comisiune imparţială.

Locotonenţa cu datul 10 Mai 1836 Nr. 13701 nu permite, ca pentru greco-catolici să se dee cimitir din izlaz, căci prin aceasta s'ar micşora, ci dispune, ca conform ordinaţiunei preaînalte de datul 12 August 1788 Nr. 31620, când e vorba de cimiterul unei comune, cu confesiuni deosebite, totdeuna să se facă cimiter comun; prin urmare nici greco-catolicilor nu li-se poate denega folosirea în comun a cimiterului existent; din partea aceleiaşi Locotenenţe cu datul de 24 Mai 1836 Nr. 15309 s'a trimis la comitet pentru considerare în merit.

Comitetul să designeze o nouă comisiune imparţială, care orientându-se asupra acestei împrejurări, singuraticii locuitori să fie ascultaţi şi cu buna vor fi a se sfătui, ca din cimiterul greco-oriental, dat la timpul său din pământul erarial, să cedeze o parte proporţională pentru greco-catolici. Dacă aceasta nu ar reuşi, să se facă raport la Locotenenţă.

Conform acestora, în congregaţia particulară din 3 Iunie sub No. 1236 s'a ales o comisiune nouă în persoanele: Mihai Bruckenthal preşedinte, Carol Podhraszky, Constantin Cania, Iosif Fischer, Ioan Melczer jude de tablă, Antoniu Moys v. fisc., Mauriţiu Asboth pretor, Ioan

Unghváry fisc erarial, Stefan Georgevits jurat şi Alexandru Makay, deci lipsesc din comisiunea anterioară: Petco, Siaplanszky şi Stoianovits.

Lângă această comisiune s'a mai delegat pretorele Cristofor Jakabffy cu juratul său, cu îndatorirea, ca conform inviaţiunei ce va da comisiunea, pe singuraticii locuitori să-i învite la ascultare şi să poarte grijă de ordine.

Comisiunei acesteia i-s'a încredinţat exacta împlinire a celor dispuse în sus citata ordonanţă locotenenţială, având a lua toate dispoziţiunile, ca locuitorii să se poată pronunţa liber în cauza cimiterului.

Congregaţiunea a decis şi aceea, că amăsurat ordonanţei locotenenţiale, până când nu vor decide în merit forurile înalte în cauza cedării cimiterului, greco-catolicii pot folosi liber cimiterul greco-oriental.

Investigaţia s'a ţinut la 10 lunie aşa, că pe baza conspectului nominal al locuitorilor greco orientali, împărţiţi între judele opidan şi alţi 5 senatori, respectivii locuitori au fost citaţi şi ascultaţi.

Rezultatul ascultării a fost următorul:

1. Din cercul împărţit judelui opidan dintre 225 locuitori s'au prezentat 190, — dintre cari pentru cedare au votat 49 — contra 141.

2. Dintre 185 locuitori din cercul împărţit juratului Alexandru Maniul s'au prezentat 157, dintre aceştia au votat pentru: 110, contra 47.

3. Din cercul lui George Ilie dintre 149 prezentându-se 133, pentru cedare au votat: 110 contra 23.

4. In cercul împărţit senatorului Teodor Maniul dintre 155 s'a prezentat 131 pentru au votat: 103, contra 28.

5. După o listă nesubscrisă dintre 151 locuitori s'au prezentat 136, votând pentru: 94 şi contra 42.

In urmă s'au mai prezentat 49, dintre cari

au votat pentru: 28 contra 11. Au fost ascultați și preoții gr. or. Dionisiu Mitroni, Sinesiu Petric, Paul și Constantin Popoviciu, cari au votat contra cedărei.

Dupăce comisiunea a întârziat a face raport, — Stefan Bercean cu d. 11 Iuliu 1582 a solicitat cauza.

Despre rezultatul acesta a investigațiunii comisiunea cu datul 18 Iulie a făcut raport comitetului resumând, că dintre 784 locuitori gr. orientali, cari au fost ascultați, pentru cedarea cimiterului au votat 410, iară contra: 374, dară dintre aceștia încă așazicând partea cea mai mare s'a declarat, că dupăce locul de cimiter ei nu l'au cumpărat, — nici că îl pot ceda. Așadară numărul celor ce dintre gr. or. au votat pentru cedare cu majoritate de 32 voturi întrece numărul celorce au votat contra, la cari dacă se va adăoga și numărul de 103 voturi ale uniților se cunoaște că o majoritate însemnată voește cedarea.

Desbătându-se acest raport în congregația generală ținută la 9 August și acceptându-se propunerea comisiunei, — s'a decis, ca actele pentru ulterioară decidere să se trimită la Locotenență și până la sosirea rezoluției cimiterul să se folosească și de către gr. orientali.

Locotenența aproape la un an, adecă cu datul de 11 Iulie 1837 Nr. 21,197, aduce rezoluția, că:

Dupăce cimitirul gr. or. dat la timpul său din partea domeniului erarial este așa de spațios 18 jug. în cât în acesta se pot îngropa și gr. catolicii, pelângă aceasta dupăce majoritatea comunei bis. gr. ort. s'a învoit, ca din acel cimitir, o parte proporțională să se cedeze gr. catolicilor, Majestatea Sa a aprobat decisul Comitatului Caraș, ca în cimiterul gr. or. să poată fi îngropați atât gr. gr. orientalii cât și gr. catolicii.

Despre acest decis a fost înștiințat și episcopul gr. or. din Vârșeț.

In acest mod s'a terminat cauza odioasă a cimiterului, ce în decurs de un an şi jumătate a format obiect de disenziune înverşunată între locuitorii gr. cat. şi gr. or. provocată mai mult prin intoleranţa religioasă a conducătorilor gr. or.

9. Procesul de vătămare de onoare.

Deodată cu această cauză terminată s'a terminat şi procesul intentat din partea lui Petru Mayer Raţionista, Stefan Bathory inginer, Stefan Marsovsky incasator de contribuţii şi a preotului Stefan Bercean, în contra preoţilor gr. or. Markovits şi Const. Popoviciu, pentru vătămare de onoare şi calomnie.

Anume:

Mai sus s'a pomenit, că la 12 Februarie 1836 comisiunea erarială a voit, ca din cimitirul gr. or. aflător în partea germană o parte proporţională să se dee gr. catolicilor, preoţii gr. or.: Ioan Marcovits şi Const. Popovici nu numai că s'au opus şi au instigat pe poporenii gr. orientali adunaţi, ca cu pari să alunge comisiunea, ci ei în mod violent au scos afară din cimitir pe Raţionistul Mayer şi pe Bercean, iară pe Marsovsky l'au tratat cu vorbe ofenzătoare.

Pentru purtarea aceasta, administraţia erarială a cerut dela judeţ, ca respectivii să fie traşi la aspră răspundere:

Investigaţia s'a ţinut la 14 August 1836. Martorii ascultaţi au dovedit, că numiţii doi preoţi pe Raţionist l'au atacat şi cu ameninţări l'au scos din cimitir, tot asemenea şi pe preotul Bercean.

In urma acestora protofiscul judeţan a propus, ca preoţii gr. or. şi fiscul Grigorie Melankovits, ca conturbători ai liniştei şi ordinei publice să fie puşi sub acuză fiscală, — cauzele lui Mayer şi Bercean să se considere de cauze private, — iară întrucât vătămarea persoanei lui

Marsovsky nu s'ar califica de calomnie, totuşi trebuia să fie pedepsită din partea judeţului.

Judeţul a primit propunerea fiscului, iar actele aparţinătoare cauzei în urma dispoziţiei Locotonenţei de datul 8 Martie şi 5 Aprilie Nrii 5894, 6882 şi 10490 s'au trimis aceleia.

Faţă de acesta Locotenenţa cu rezoluţia sa de datul 11 Iulie 1837 Nr. 2197 a decis, ca dupăce culpabilitatea preoţilor gr. or. şi a fiscului Melankovits nu este deplin dovedită, între astfel de împrejurări nu este bază suficientă pentru acuză fiscală, — drept ce ca să se încunjure ulterioarele neplăceri — acuza s'a sistat. Lui Marsovsky i-se lasă în voia liberă, ca să poată face acţiune pentru calomnie pe cale privată.

CAP. II.

10. Consolidarea unirii.

Dacă s. Unire s'a întemeiat la 1836 în Lugoj şi aceea între greutăţile începutului s'a putut desvolta şi consolida şi prin aceasta nu numai, că în Lugoj s'a înfiinţat parohie română gr. cat., ci unirea a devenit cunoscută şi lăţită mai ales, şi în alte comune ale comitatului Caraş; aceasta în prima linie este de a se mulţumi zelului apostolic al episcopilor gr. cat. din Oradea-mare şi a celui rom. cat. din Timişoara, precum şi sprijinului valoros dat din partea acelora, cari aveau tendinţa de a contrabalansa influinţa partidei politice sârbeşti din judeţ, care în multe privinţe era preponderantă.

Între acei bărbaţi devotaţi în mod deosebit s'a distins Nicolae Jakabffy, jude de tablă, pe care deja la 1834 îl aflăm ca sprijinitor al sf. uniri prin faptul, că după zidirea bisericuţii gr. cat. din Izvin, săvârşită la 1833, a donat acelei biserici icoana Sf. Nicolae pictată pe lemn, care şi astăzi se păstrează în acea sf. biserică.

Acel bărbat de neam armean şi aderent al bisericei rom.-cat., a cunoscut de aproape asuprirea poporului român din partea ierarhiei sârbeşti şi a cunoscut şi tendinţele politice ale sârbismului privilegiat, pe cari le socotea contrare curentului de emancipare al popoarelor.

Aceste împrejurări l-au îndemnat, ca folosindu-se de neîndestulirea ocazională pornită în mijlocul poporului român gr.-or. din Lugoj, să înceapă lupta religioasă şi politică în contra influinţei şi puterei sârbeşti, sfătuind, îndemnând şi sprijinind pe românii gr.-or. ca să îmbrăţişeze sf. Unire şi aşa să se scape naţionalicește şi bisericește de sub jugul sârbesc.

Meritele acestui bărbat-vrednice de a fi eternizate în această monografie, ni le arată toate scrisorile contimporane, în cari se vorbeşte despre începuturile şi consolidarea s. Uniri în Lugoj.

Zelul lui Nicolae Jakabffy în mod deosebit se reoglindează în epistola ce cu data de 8 Martie 1837 a îndreptat către episcopul Samuil Vulcan, în care dupăce premite, că deşi nu s'ar ţinea de cercul său de activitate, totuşi simte datorinţa, ca despre întemeierea, lăţirea, piedecele şi lipsele s. Uniri să facă raport cât de fidel; apoi adaogă:

Intre locuitorii lugojeni gr.-catolici la început au fost: 1 cu $^1/_2$ sesie, — 4 cu $^1/_4$, — 44 cu $^1/_8$ sesie, 19 jeleri şi 69 cap de familie, cam 137, cari la 25 Ianuarie 1836, parte înaintea testimoniului legal, parte înaintea comisiunei încredinţate cu depunarea profesiunei de credinţă, aşa încât azi sunt aproape 500 suflete.

Unirea s'a înmulţit într' aceea şi în jur şi în comuna vecină Jabăr încă sau unit 36 capi de familie.

Dupăce cu deamănuntul comunică decursul, starea, rezultatul pertractărilor intervenite cu privire la: legalitatea trecerilor, la resignarea bis. gr. or. a S. Nicolae şi la folosinţa în comun a cimitirului gr. or., continuă:

Excelența Voastră!

„Acestea sunt cauzele, în cari preotul Ștefan Bercean lăsat la propriile sale puteri a fost sprijinit cu sfatul și cu învițiunile mele. Atât la redactarea corespondentelor cât și la pertractările decurse înaintea autorităților județene i-a fost într'ajutor: advocatul Ștefan Zachariaș, care cu energie a apărat și nici că înceată a apăra cauza unirii.

Dreptaceia, când conform recercării deosebite, primită dela Exelența Ta, despre toate acestea vă raportez deodată declar, că turma cea nouă și în viitor v● găsi atât în mine, cât și în ceilalți Domni catolici tot atâția atleți.“

Cu datul de 8 Martie 1837 Nicolae Jakabffy serie episcopului rom. cat. Iosif Lonovits o scrisoare în care însistă asupra necesității, de a se bucura uniții din Lugoj de un sprijin mai efectiv din partea autorităților lor superioare.

Raportul acesta, din partea episcopului Iosif Lonovits. cu datul 19 Mai 1837 Nr. 807 s'a trimis episcopului Samuil Vulcan cu rugarea ca »*pe atletul exeelent al cauzei bune să-l liniștească cu răspuns.*«

Episcopul Vulcan nici că a întârziat cu răspunsul, căci cu datul 21 Mai 1837 scrie lui Nicolae Jakabffy:

»*Nespus de rău îmi pare, că nu pot satisface rugării întemeiate și salutare a Sp. Dtale și aceasta mai ales din împrejurări intervenite și cauzate prin focul din anul trecut.*«

»*Este cunoscut Sp. D-tale, că or'ce ai poftit — sau ai propus în trecut, acelea le-am împlinit. La cele imposibile cine ar fi obligat!*

Dacă ar fi vorba numai de Lugoj — treacă ducă-se, dară unde sunt sute și mii pe cari trebue să-i ajut și cari mi-se adresează mie pentru ajutorare!

Sunt și alte comune sărace de curând unite — numai în județul Arad 20 — în cari lipsesc

case parochiale, sunt de a se zidi biserici, ori zidirele începute așteaptă terminare. Toate acelea sunt sarcini, cari întrec puterile unui episcop.

»Cu toate acestea eu în interesul lugojenilor am mai dat 3000 fl. Ce nu am făcut cea trebuit să fac?!« și promite, că după împrejurări va face tot ce-i va fi cu putință. Enumeră apoi pașii întreprinși la autoritățile mai înalte pentru sistemizarea parohiei, pentru cedarea bis. gr. or. a S. Nicolae, și pentru adificarea unei biserici pentru Lugoj.«

Intr'acestea cu datul 11 Iulie 1837 a sosit rezoluția prea înaltă în cauza legalității trecerilor, a folosirii în comun a cimitirului gr. or., — și dupăce biserica gr. or. a S. Nicolae nu s'a putut ceda gr. catolicilor, s'a dat asigurarea maiestatică, că pentru greco-catolicii din Lugoj, se vor zidi biserica și alte edificii parohiale.

Prin aceasta încâtva s'au liniștit raporturile de vrăjinășie, cari existau mai înainte între gr. catolicii și gr. orientalii din Lugoj.

Imprejurarea aceasta va fi fost poate cauza că după anul 1837 nu mai avem urme despre corespondența între Nicolae Jakabffy și episcopul Samuil Vulcan, altcum repausat la 25. XII. 1839, afară de memoriile de dat 21 Aprilie 1839, ce împreună cu Iosif Fischer, Iosif Frummer și Stefan Zacharias au fost prezentat aceluiaș episcop, pe care în interesul s. Uniri l'a rugat, ca pe preotul Stefan Bercean să-l numească deocamdată de Vice-Arhidiacon, iară mai apoi de canonic onorar.

Cu toate acestea, cumcă dânsul și pe mai departe cu aceeași bărbăție a apărat cauza unirii se cunoaște din următoriul caz:

Precum s'a mai amintit Locotenența reg. ungară cu datul 11 Iulie 1837 a comunicat episcopiei din Oradea-Mare rezoluția majestatică, prin care se asigură, că pe seama greco-catolicilor din Lugoj se va zidi biserică.

In acest obiect prin rezoluția Camerei aulice de datul 2 Novembrie 1838 No. 14,305 s'a și luat dispoziția, ca biserica din chestiune să se zidească în piața orașului.

Greco orientalii însă — mai ales sârbi ori sârbizați — pe deosebite căi și cu felurite mijloace s'au nizuit a zădărnici punerea în lucrare a zidirii, — și în aceasta privință la 1840 și-au câștigat și sprijinul prefectului județan de atunci, cu toate acestea, dacă nu le-a succes să ajungă la rezultatul dorit, este de a se mulțumi păsirei energice a lui Nicolae Jakabffy, care sprijinit mai ales de către fiscul județan: *Antoniu Moys* în congregația generală ținută la 22 Iunie 1840, au solicitat în contra voinții declarate a prefectului județan, prin majoritatea congregației, respectarea rezoluției mai înalte, ca să decidă, ca biserica gr. catolică să se edifice în mijlocul pieții orașului.

Acestei intervenții energice este de a se atribui, că în butul tuturor uneltirilor dușmănoase, cancelaria aulică cu datul 8 Octombrie 1840 Nr. 13658/838 comunică, că prin rezoluția majestatică de datul 26 Septembrie 1840, respingându-se recursul greco-orientalilor, din nou s'a întărit decisul, ca biserica gr.-cat. să se edifice în piață.

Credem, că aceasta va fi fost ultima păsire publică a lui Nicolae Jakabffy în cauzele sfintei Uniri, fără a fi încetat cu alte ocaziuni a fi sprijinitorul aceleia până la moartea sa, întâmplată la 21 Decembrie 1842, în etate de 67 ani.

Episcopia gr.-cat. de Lugoj, în consistorul ținut la 30 Ianuarie 1915 a decis și decisul l-a întărit drept cu litere fundaționale, ca pentru eternizarea memoriei acelora, cari au contribuit la consolidarea sf. Uniri, în fiecare an la 25 Ianuarie prin concelebrarea membrilor capitulari să se celebreze *o sfântă liturgie funebrală* în catedrală.

CAP. III.

11. Capela greco-catolică 1836—1854.

După încheierea actului unirei săvârşit la 1836, preotul Stefan Bercean şi-a oferit casa sa pentru local de capelă şi încă aşa, că dânsul cu familia sa, s'a retras într'o cameră, iară altă cameră s'a cedat pentru capelă, ca într'aceia să se poată săvârşi cultul divin pentru credincioşii de curând trecuţi la sf. Unire. Casa din chestiune era zidită pe intravilanul din strada poştei al lui Jakabffy Kristóf, unde azi e „Agricola", care l-a cumpărat dela familia Bercean.

Capela aceea a fost lungă de 6 şi lată de 3 stânjeni, după protoc. vizitaţiunei canonice din 1844 a stat sub numărul conscripţional 18, azi Strada Prefecturei Nr. 1/758 şi era în stare slabă, cu acoperişul în parte stricat, aşa încât ploaia străbătea într'ânsa, pentru repararea ei se rugaseră cei 6 locuitori gr.-or. lugojeni la episcopul Samuil Vulcan, ca să intervină la administraţia erarială.

Binecuvântarea capelei s'a săvârşit la 5 Febr. st. n. sau 18 Ian. st. v. 1836 (Inventarul din 1844), prin preotul Bercean, care a celebrat într'ânsa prima sfântă liturghie, cu care ocaziune a ţinut şi predică, fiind adunat mult popor, între cari erau mai mulţi gr.-or., decât gr.-cat., bucurându-se toţi, că cultul divin s'a săvârşit *în limba română*, iară nu şi în limba slavonă, cum era în biserica gr.-or.

Fiindcă rugarea gr. catolicilor de a li-se lăsa biserica cea mică a S. Nicolae s'a rezolvat de către locurile mai înalte în mod nefavorabil, — capela aceia modestă în decurs de 6 ani, adecă până la 1842 a rămas în starea ei primitivă dela 1842 însă, când cu isbucnirea focului înfricoşat în Lugoj, au ars mai bine de 321 case, — într'acele se mistuise şi capela cu mai toate

obiectele sacre. După foc, în urma raportului Administrației erariale de data 10 August 1842, consiliul aulic c. r. cu dat Buda la 17 August 1842 Nr. 28.000 a dispus, ca din materialul adunat pentru zidirea bisericii gr. cat. spre scopul reedificării *casei private* alui Stefan Bercean să se dea *gratuit* 25.000 cărămizi, 120 cubule var şi lemne de zidire, — ca după terminarea zidirei în aceia casă de nou să se aşeze capela gr. cat. pentru a cărei instruire internă, administrația erarială cu dat 24 August 1842 Nr. 9898 a aprobat 900 fl.

Până a nu se termina casa lui Bercean, aceasta cu dat 7 Septembrie 1842 se roagă de provizoratul erarial din Lugoj a mijloci la administrația erarială, ca în schimb pentru intravilanele sale şi a fratelui său George vecin cu el, să-i dea magazinul erarial, care era în colțul intravilanului curții județene, cam unde e azi grădina dela edificiul direcțiunei financiare vis-a-vis cu poşta, — cu scop ca după-ce casa sa nu se poate curând termina, — pentruca credincioşii gr. cat. să nu rămână fără serviciul divin, vreme mai indelungată, — magazina aceea având pereți buni şi uscați mai uşor s'ar putea adapta pentru capelă şi încă aşa, ca în partea dinspre răsărit s'ar zidi altarul, — casa sa şi a fratelui său în mod interimal ar putea să rămână de cvartir parohial şi capelanal, iar biserica s'ar zidi pe intravilanul lui *Georgevits* ori a lui Hollenstein, sau chiar pe locul curiei comitatense când aceia s'ar retroceda Erarului.

Ori dacă aceasta nu s'ar putea, Erariul din scânduri să lase a se zidi o casă pentru capelă interimală pe stradă vis-a-vis de capelă, aproape de gardul de zid al comitatului, în lungime de 7 şi lățime de 6 stânjeni.

Aşa se vede, că la cererea aceasta se refere şi rugarea Ordinariatului de Oradea-Mare îndreptată la locurile mai înalte, prin care cerea,

ca spre scopul capelei să se cedeze ori magazina ori o casă erarială.

Cererea însă nu s'a aprobat, ci după ce casa lui Bercean pre la finea lui Nov. 1842 s'a reedificat, — capela încă a fost aşezată într'aceia care a fost binecuvântată cu mare solemnitate prin parohul Bercean la 5 Decembrie st. v. 1842, în care apoi s'a sfârşit cultul divin până la 3 Decembrie 1854, adecă mai 12 ani. Casa cu front spre stradă în stânga dela poartă, unde este localul „Agricolei", stă tot cum a fost zidită la 1842.

La început capela nu avea nici clopote. Greco-orientalii erau atât de înverşunaţi, încât la îngroparea vre'unui repausat gr. cat. nici pe bani nu lăsau să se tragă clopotele, deşi gr. catolicii au fost cerut intervenirea comitatului.

La 3 ani după unire, adecă la 1839 pe spesele erariului s'au procurat două, iară pe ale lui Stefan Bercean un clopot — deci avem deja 3 din cari unul era de 2 măji 52 kgr., donat de Bercean, altul de 1 maje 5 kgr. şi al treilea de 60 kgr., procurate din partea erariului.

12. Edificarea bisericii parohiale-catedrale.

Cu rezoluţiunea majestatică comunicată prin scrisoarea Locotenenţii reg. ung. de datul 11 lulie 1837 No. 21197 s'a dat asigurarea că: «*pentru zidirea edificiilor bisericeşti pe partea greco-catolicilor din Lugoj urmează a se face dispoziţii*».

Dela aceasta încunoştiinţare abia trecusă o lună şi jumătate, când Locotenenţa cu datul 29 August 1837 Nr. 25298 referindu-se la raportul episcopului Samuil Vulcan de dat 17 Novembrie 1836, cere ca acel episcop să-i raporteze, că oare ce dispoziţie s'a făcut din partea camerei aulice cu privire atât la zidirea edificiilor biseri-

ceşti cât şi la sistemizarea parohiei, cu retribuirea parohului, a cantorului şi a învăţătorului.

La acestă recercare episcopul cu dat 23 Septembrie 1837 Nr. protoc. 232 răspunde Locotenenţei, că cu ştirea dânsului pentru zidirile din chestiune nu s'a făcut dispoziţiune şi cu acelaş dat comunicând Camerei aulice copia scrisoarei de mai sus a locotenenţei, se roagă de aceiaş Cameră a lua dispoziţii pentru zidirea edificiilor eclesiastice din Lugoj şi încă cu atât mai vârtos, că numărul credincioşilor s'a înmulţit până la 600 suflete şi poporenii în lipsa acelor edificii sunt espuşi la vexări şi solicitări de defecţionare din partea greco-orientalilor, ba văzând, că din partea autorităţilor mai înalte nu se ieau dispoziţiuni pentru zidirea bisericii, în desnădăjduirea lor molestează mereu autoritatea bisericească cu jalbele lor şi disprețuesc orice disciplină şi bună rânduială.

Pecând se schimbară aceste scrisori, — în urma decretului erarial de dat 23 August 1837 Nr. 29086 administraţia camerală din Timişoara cu dat de 23 Septembrie 1837 No. 10634 ordonă Provizoriatului erarial din Lugoj, ca dupăce prin rezoluţia majestatică biserica S. Nicolae a trebuit să se lase în posesiunea şi folosinţa greco-orientalilor, acelaş Provizorat în acord cu Fiscalatul erarial şi cu inginerul urbarial districtual să caute o localitate acomodată pentru ca pe seama greco-catolicilor din Lugoj să se zidiască biserică şi şcoală şi, în apropierea acelora, cvartire pentru preot şi învăţător, dară cu privire la zidirea bisericii să fie cu considerare la recerinţele cultului divin, la credincioşii gr. catolici şi la cruţarea dominiului erarial.

In tenoarea acestei dispoziţiuni, fiscul erarial: Ioan Unghváry cu datul 19 Ianuarie 1838 se roagă de vicecomitele (subprefectul) judeţului Caraş, ca dupăce Majestatea Sa (Felséges Kincstár) a decis, ca pe seama gr. catolicilor din Lugoj

să se zidiască biserică, locuință parohială și școală, în înțelegere cu oficiul erarial, spre acele scopuri, să designeze loc acomodat și în acest respect să facă propunere.

Provizoratul a și propus, ca fiind cu considerare la ritul credincioșilor și la interesele erariului, biserica să se zidiască în mijlocul pieții, — școala pe locul cel gol, ce este înaintea casei doctorului *Georgevits*, oarecând casa lui *Úrményi*, iară pentru locuință parohială să se cumpere un loc în apropierea bisericii.

Deși această propunere — continuă fiscul — a fost acceptată și din partea camerei aulice, totuși dispun ca înainte de ce această propunere s'ar lua la pertractare meritorie, cauza să se pertracteze cu V. Comitele (subprefectura) și cu comuna politică. Sperează, că dupăce dreptul de proprietate al erariului peste piață nu se poate trage la îndoială, atât V. comitele cât și magistratul recunoscând acel drept, vor da mână de ajutor spre realizarea acelui scop și comuna politică va fi convinsă despre dreptul și legalitatea intențiunei erariului.

Scrisoarea aceasta s'a prezintat în congregația particulară ținută la 27—28 Ianuarie 1838, — și s'a ordonat comitetului constituit pentru înfrumsețarea orașului, ca fiind cu considerare la frumseța orașului, cât mai curând să-și dea opiniunea în cauză. — In aceea congregație fiscul erarial verbal a declarat, că deși s'a fost învoit, ca în cauza sulevată să fie ascultată și comuna politică, — aceasta însă nu este de a se înțelege așa, ca și cum ascultarea aceia ar fi de a se referi la dreptul dominal al erariului față de piață — ce nici că poate să cadă sub discuție — ci numai la împrejurarea, când din cauza zidirii bisericii s'ar ivi necesitatea transferării crucii, ce se află în piață?

Pe urma acestora, comisiunea de înfrumsețare a doua zi adecă în 28 Ianuarie a și eșit

la faţa locului şi luând în socotinţă toate împrejurările a aflat a fi mai cu scop, ca biserica, amăsurat planului prezintat să se zidlaseă în mijlocul pieţii aşa, ca centrul pieţii să fie centrul bisericii, ceiace însă numai aşa s'ar putea face, dacă crucea de piatră, ca se află în piaţă, s'ar muta la alt loc.

Ca aceasta însă să nu se facă, şi aşa să fie eliminată orice discuţie opinează, ca biserica să se zidiască, ca centrul turnului să cadă în centrul pieţii prin ce ar înceta apoi şi necesitatea transferării crucii şi nici piaţa nu şi-ar perde din simetria sa, pentrucă diferinţa, ce s'ar ivì cu ochii liberi abia s'ar putea cunoaşte.

Şi fiindcă comisiunea nu prevede, că faţă de aşezarea bisericii, judeţul care opiniune o primeşte, deocamdată nici că află de lipsă, ca faţă de crucea cea de piatră să fie ascultată comuna politică.

In contra zidirii bisericii în mijlocul pieţii, în numele comunei politice au protestat judele comunal: *Gheorghe Ursu* cu juraţii: Antoniu Weinhardt, Francisc Lányi, Gheorghe Ilie şi alţi 3 lugojeni, cari nu recunosc dreptul erariului faţă de piaţă, deci nici dreptul de dispunere, ca în mijlocul aceleia să se zidiască biserica — pentrucă piaţa este destinată pentru târguri. Drept aceea, cer, ca erarul să fie oprit şi îndrumat la proces urbarial.

In contra aşezării bisericii în piaţă comuna politică a dat recurs şi la Locotenenţă, care a transpus plânsoarea din cheştiune cu datul 20 Februarie 1838 Nr. 9551 judeţului pentru ulterioară urmare.

Cauzele acestea apoi s'au pertractat în congregaţia generală ţiuută la 23 Aprilie 1838 (sub Nrii 640 şi 651) unde deoparte s'a acceptat propunerea comisiunei de înfrumseţare, iară dealtă parte cu privire la protestul comunei politice s'a decis, ca aceea să se comunice Erariului şi co-

muna politică, să fie ascultată prin judele Cristofor Jakabffy.

Se pare, că în cererea acum amintită, comuna politică, respective reprezentanții subscrişi în aceea, s'ar fi folosit de expresiuni jignitoare la adresa erariului, căci judele procesual Cristofor Jakabffy în raportul său prezentat judeţului asupra investigaţiunii arată, că mai bine de 20 dintre locuitorii subscrişi, ar fi declarat, că cuprinsul reclamaţiei nu li-s'ar fi explicat în limba lor maternă şi că ei numai împotriva aşezării bisericei gr.-cat. în piaţă s'ar fi plâns, fără intenţiunea de a vătăma erariul.

Rezultatul acestei investigaţiuni s'a comunicat fiscului erarial. Sfârşitul însă nu se ştie.

Tot asemenea ne lipsesc date şi despre aceea, că oare în urma decisului congregaţiunii adus în 23 Aprilie, ce paşi ori raport a făcut Provizoratul, către Administraţia camerală, ori din partea acesteia, către Locotenenţă sau Camera aulică. (Cfr. Nrii 1030 şi 2243/1838 din arhiva judeţului Caraş).

Dară, ca rezultat final al acelor raporturi se poate considera rezoluţia camerei aulice, care cu datul 2 Novembrie 1838 Nr. 14305 a decis, ca biserica gr.-cat. să se zidească în piaţă.

La această rezoluţie mai înaltă se refer cele cuprinse în raportul de data 14/26 Iunie 1839 trimis prin parohul Stefan Bercean la Ordinariatul din Oradea-mare, în care după-ce arată că capela gr. cat. este aşezată în casa sa proprie şi este înzestrată cu unele obiecte sacre primite din bunăvoinţa Episcopului şi altor patroni ai Unirei şi este provăzută cu două clopote dăruite din partea Inaltului Erar, ca patron, cu multă bucurie arată, că după-ce Majestatea Sa a rezolvat, ca biserica să se zidească în locul cel larg din piaţă, deja s'a făcut dispoziţia, ca pentru adunarea alor 3000 m. (40 litre) de var necesar la zidirea bisericei, să se sape o groapă

în lungime de 12, lățime de 6 și afunzime de 1½ stânjeni, iară după terminarea acelor lucrări se va săpa și fântâna și se vor transporta la locul de zidire piatra și cărămizile, ca așa deja în acel an să se înceapă zidirea bisericii, în lungime de circa 20 stânjeni.

Iară fiscul *Stefan Zakarias* în raportul său din 7 Aprilie 1839, îndreptat către Episcopul Samuil Vulcan afirmă, că domeniul erarial ca patron a luat deja dispoziția, ca după planul pregătit de oficiul edil în mijlocul orașului și a pieții să se măsoare loc pentru biserică în lungime de 33 și lățime de 13 stânjeni.

Afară de lățirea unirei din Ilidia, se lățește și în Zorlențul-mare, comună cameralâ, și în Zgribești, comună dominală privată.

Ce influință și efect a avut asupra inimilor locuitorilor gr. or. din Lugoj rezoluția maiestatică cu privire la edificarea bisericei gr.-cat., ne arată acel pasaj din raportul citat al parohului Bercean, în care se zice, că auzind gr.-orientalii despre această rezoluție, mulți dintre ei se exprimă astfel: că dacă se va începe zidirea bisericei, ei cu puterea vor introduce pe Bercean în biserica cea mare gr.-orientală, se vor uni și acea biserică va fi a gr.-catolicilor, ca așa să devină superfluă zidirea bisericii nouă în mijlocul pieții.

13. Schimbarea locului din piață cu alt loc.

Dupăce s'a lățit vestea edificării bisericii gr. cat, și s'au luat și măsuri pentru realizarea aceleia prin transportarea materialului de zidire, fruntașii gr. ort. nu s'au putut împăca cu aceasta, ci precum la 1838, — așa și după rezoluția majestatică au început a face toți pașii posibili ca să se zădărnicească zidirea bisericii. Se începe o luptă înverșunată, care a ținut mai mulți ani.

Ca dovadă despre tendința gr. orientalilor de a zădărnici zidirea bisericii, este raportul parohului Stefan Bercean, către episcopia din Oradea-Mare d. 11 Febr. 1840.

In acel raport numitul paroh zice, că după-cum deja în raportul său de d. 21 Ianuarie 1840 (lipseşte) a arătat, că deşi pentru zidirea bisericii din piață, s'a adunat la locul de zidire cantitate notabilă de var şi de piatră, zidirea totuşi nu s'a inceput, din acest motiv se teme, că domnilor gr. or. împreună cu câțiva neguțători şi cu 10 preoți — cari nu pot suferi ca biserica gr. cat. să se zidească în loc așa de frunte, — după-ce deja trei recursuri au trimis la locurile mai înalte, de fapt va succede ca zidirea să se zădărnicească.

Şi cumcă temerea dânsului n'a fost nemotivată, se cunoaşte de acolo, că în formă pozitivă a înțeles, cumcă acei vrăşmaşi deja de două ori au trimis deputație la Viena, dându-le spese din cassa bisericii gr. ort. Acele deputațiuni, — deşi locuitorii nu ştiu despre recursurile date în numele comunei politice, — au cerut ca biserica gr. cat. să nu se edifice în piață, ci în altă parte a oraşului, spre care scop gr. orientalii pre spesele lor proprie vor cumpăra locul de lipsă.

După-ce respectivii au fost respinşi cu rugările lor, — decurând a venit la dânsul (la Bercean) doi negustori de frunte *Iosif Panaiot şi Alexa Szamarsia*, trimişi din partea gr. orientalilor, altcum ambii mari vrăjmaşi ai bisericii unite, cari iau oferit în bani gata 1000 fl., ca dânsul să se învoiască ca biserica să nu se zidească în piață, ci într'alt loc ce dânşii îl vor designa. După-ce aceştia n'au reuşit a mitui pe Bercean au apucat o altă cale şi a treia oară au dat recurs la locurile mai inalte, — şi le ar fi succes — ştie Dumnezeu pre ce cale — că administrația erarială din Timişoara sub prezidiul lui Balázs, să ordoneze fiscului erarial Ungvari din Lugoj

examinarea celor două intravilane pomenite şi oferite în ultimul recurs al gr. orientalilor, — apoi a ordonat şi aceea că inginerul erarial cu numele Bathory preste acele intravilane să facă schiţa de plan şi să-şi dee opiniunea, că oare pre unul ori altul din acele intravilane putea s'ar zidi biserica gr. catolică?

Cele două intravilane propuse şi oferite din partea gr. orientalilor au fost:

Unul în strada Făgetului unde se ţinea uneltele pentru focuri sau pompieri (Nr. 27/586 de azi) care — după raportul lui Bercian era aşa de îngust şi încunjurat cu case de lemn acoperite cu trestie, în cât pe acel loc biserica nu se poate zidi şi altcum ar fi espusă la primejdii de foc.

Al doilea loc — casă cu grădină — în strada Timişoarei, casa dominiului erarial, locuinţa pentru inginerul erarial Bathory. Cred că intravilanul pe care stă azi edificiul principal al Tribunalului reg. unde mai înainte era oficiul şi locuinţa spanului erarial cu grădină încunjurată cu zid. Acel intravilan gr. orientalii voiau să-l cumpere şi apoi să îl cedeze spre scopul zidirei bisericii gr. catolice.

Faţă cu acest loc Bercean îşi exprimă convingerea, că inginerul Bathory — altcum ca referent, duşman al uniţilor — îşi va da toată silinţa să se vândă. — Dânsul deja s'a şi declarat, că pentru mai îndemânatică creştere a pruncilor săi, ar vrea să se mute cu locuinţa în partea germană a oraşului.

Locul acela este neacomodat pentru biserică, pentrucă după situaţia sa, altarul ar trebui aşezat spre stradă, ca să fie spre răsărit; afară de aceasta, — fiindcă acel loc din toate părţile este încunjurat de grădinile vecinilor, — biserica nu s'ar vedea deloc.

Prelângă aceasta ca acel loc să se facă acomodat pentru biserică, ar trebui umplut cu mii şi mii de cară de pământ, — dară chiar şi

atunci — fiind aproape de Timiş, cu ocazia esundărilor, biserica ar fi primejduită, — şi ar deveni umedă, având lipsă de reparări continue.

In firul raportului, Bercean relevează faptul, cumcă se stăruieşte aşa mult ca biserica gr. catolică să nu se zidească în piaţă ci într'o stradă laterală, nu că doară i-ar durea mult capul că prin zidirea aceea s'ar strâmtora piaţa, ci mai mult conduşi de convingerea, că prin zidirea bisericii la alt loc, lăţirea unirei s'ar impedeca. Se tem adecă, că zidindu-se în piaţă, poporul adunat la piaţă, târguri, ar avea ocazie de a se convinge de ritul şi ceremoniile bisericei unite prin ce mai iute şi mai uşor ar îmbrăţişa s. unire.

Şi cumcă intradevăr pre vrăşmaşii gr. ort. nu strâmtorarea pieţii prin zidirea bisericei unite îi îndeamnă ca să se împotrivească acelei zidiri, se cunoaşte de acolo, că deşi uniţii adeseori au cerut, ca din teritoriul bisericei gr. orientale în estenziune de 4 jugere, donat pentru întreg poporul românesc din Lugoj şi oarecând traversat prin o stradă, numai a 6-a parte să se cedeze pentru gr. catolici, — cererea nu s'a satisfăcut din motivul, că acel intravilan este la loc de frunte, ci prefer ca pre spesele proprii să cumpere pentru zidirea bisericei gr. catolice un loc într'o stradă laterală.

Tot în acest obiet face raport şi d. 5 Mai 1840 la care aclude deja şi reflexiunile sale motivate ce le-a prezentat Provizoratului erarial cu privire la locurile oferite, dară neacceptabile pentru biserică.

Fiindcă în acele reflecsiuni parohul Bercean în mod hotărât desfăşoră deoparte motivele de cari au fost conduse autorităţile mai înalte atunci când au decis,ca biserica să se zidească în piaţă, — iară de altă parte ca în urma propunerei făcute din partea gr. orientalilor dominiul erarial nu două ci şapte intravilane a propus pentru zidirea bisericii, toate escepţionate de parohul

Bercean, aflu de bine ca motivele cuprinse în reflexiunile pomenite în rezumat să le reproduc aci în următoarele.

În veacul al XIX-lea e acceptat — zice — principiul, că atât la oraşe, cât şi la sate, bisericile să se zidească ori în piaţă, dacă este, ori într'un loc deschis şi de frunte. Motivul este, ca deoparte să li-se uşoreze tuturor locuitorilor mersul la biserică, iară de altă parte ca prin poziţia vizibilă a bisericei, să se promoveze înfrumseţarea comunelor. Acest motiv acceptat la toate naţiunile, cu atât mai vârtos este a se aplica şi faţă de zidirea bisericei gr.-catolice în piaţa Lugojului, cu cât piaţa aceea este unicul loc destul de larg, unde se concentrează toate străzile şi drumurile comerciale şi apoi zidindu-se biserica în acel loc, ea serveşte şi spre înfrumseţarea oraşului.

De bunăseamă din acest motiv a fost condus deoparte dominiul erarial atunci, când a propus ca biserica gr.-cat. să se zidească în piaţă, de altă parte comisiunea şi congregaţia comitatensă, care a consimţit în aceeaş propunere. Acelaş motiv l-a îndemnat şi pe Exc. Sa Keglevich, preşedintele camerei aulice regale, care trecând prin Lugoj în societate cu deputaţiunea compusă din comitatenii şi domnii erariali inspectând piaţa, în conglăsuire cu opiniunea acelora, acelaş loc l-a designat ca mai acomodat pentru zidirea bisericei gr.-cat. Tot acelaş motiv l-a avut în vedere şi Maj. Sa reg., când după propunerile făcute, graţios a decretat, ca aceeaş biserică să se edifice în piaţă.

Nu este deci de mirat, că lăţindu-se vestea, că erariul caută alt loc pentru biserică, mulţimea multă de uniţi conduşi la Oficiul de Provizorat şi-a descoperit durerea şi consternările sale.

Spune mai departe acelaş paroh, că este lucru cunoscut, cumcă pe locul acela unde se

intenţionează a se edifica biserica, în zilele de târg se adună pescari, apoi târgoveţi cu care de lemne, spini târşiţi şi aşa comercianţilor din jurul pieţii nu li-s'ar face nici o nedreptate, când biserica s'ar zidi în acel loc.

Din nou arată apoi, că pe reclamanţii lugojeni nu aceea i-a îndemnat să se împotrivească la zidirea bisericei din piaţă, caşicum spre dauna comercianţilor s'ar strâmtora acel loc, ci mai mult de aceea se tem, că dacă biserica se va zidi în piaţă, poporul adunat la târguri văzând, că în biserică ritul şi ceremoniile bisericeşti sunt cele ale bisericii răsăritene, mai cu înlesnire se va îndemna la îmbrăţişarea sfintei uniri.

După înşirarea acestor principii si motive generale, parohul Bercean îşi expune obiecţiunile faţă de locurile propuse în locul celui din piaţă.

Pe urma acestora parohul Bercean se roagă ca Ordinariatul să facă paşii, ca să zădărnicească intenţiunile greco-orientalilor.

Ordinariatul nici nu a întârziat, căci: cu dt. 19 Februarie 1840 intervine la autorităţile mai înalte cerând, ca dupăce Majestatea Sa pentru zidirea bisericei gr. cat. în piaţa Lugojului a aprobat mai bine de 30,000 florini şi spre acel scop câtva material este şi adus la faţa locului, pentru a împiedeca realizarea intenţiunilor vrăjmaşe ale greco orientalilor, să se dee ordin, ca pe acelaş loc cât de curând să se şi înceapă zidirea, cu atât mai vârtos, căci este speranţă, că biserica aceea *va deveni catedrala episcopiei unite, ce se va înfiinţa în Banat, despre înfiinţarea căreia din trecut se găsesc acte în arhiva episcopiei Cianadului.*

Cu dt. 24 Februarie 1840 Ordinariatul prezintă o rugare direct la Majestatea sa în care cere ca să se înceapă zidirea bisericii în piaţă respingându-se reclamările necontenite ale gr. or.

Dupăce însă la aceasta cerere răspuns nu a sosit, cu d. 3 Aprilie din nou recurge

la Majestatea sa şi cere a se da rezoluţia şi ordin la Erar pentru zidirea grabnică bisericei în piaţă.

Judele oraşului gr. ort. cu juraţii şi cu unii proprietari de casă din piaţa şi alţi locuitori instigaţi, în numele oraşului a dat o rugare la comitele suprem al comitatului: *Paul Gyürki*, cerând a interveni, ca biserica să nu se zideasca în piaţă ci în vre-o stradă laterală pe locul ce vor cumpăra ei.

Acesta apoi în congregaţia generală ţinută la 22 lunie 1840 prin deosebite argumente s'a nizuit a indemna pe membrii Congregaţiei ca să schimbe decisul de mai nainte adus pentru zidirea bisericei gr. cat. şi să părtinească cererea gr. orientalilor zicând, că prin zidirea intenţionată piaţa se strimteză şi se pune pedecă la desvoltarea comerciului, apoi că în veacul de acum bisericile nici că se mai zidesc în piaţă, ceea ce se dovedeşte şi cu aceea, că din acel motiv şi biserica Serviţilor din Budapesta s'a demolat. Afară de aceasta, dacă biserica gr. cat. s'ar zidi în piaţă, prin tragerea clopotelor la solemnităţi bisericeşti s'ar conturba şi sfaturile la comitat. Dar majoritatea congregaţiei a decis respingerea cererei gr. orientalilor. Văzând aceasta comitele suprem, a declarat, că după-ce rugarea aceea a fost dată la persoana dânsului, deşi congregaţia nu a primit opiniunea lui, el ca comite suprem o va prezenta la locurile mai înalte, cu propria sa opiniune.

Despre decursul şi rezultatul congregaţiei parohul Bercean raportează Ordin. cerând a se face paşii de lipsă, ca nu cumva prin intervenirea comitelui suprem să se dee loc reclamaţiei gr. or.

In urma acesteia Ordinariatul, prelângă reîmprospetarea stărilor intervenite, şi a recursului dat la tronul majestatic, cu dt. 9 Iulie 1840 face noui intervenţii în favorul cauzei.

După toate acestea în urmă a sosit şi re-

zoluţia a doua majestatică anume: cancelaria aulică reg. ung. cu dt. 8 Oct. 1840 Nr. 13658/838 notifică Ordinariatului de Oradea-Mare că Majestatea sa cu rezoluţiunea preînaltă de dt. 26 Sept. 1840 nu a dat loc recursului gr. orientalilor prezentat în contra dispoziţiei majestatice de dt. 2 Nov. 838 cu privire la zidirea bisericei gr. cat. în piaţa Lugojului. Despre ce tot aceeaş notificare o face şi Locotenenţa cu dt. 3 Nov. 1840 Nr. 34813.

Primind Ordinariatul aceasta rezoluţiune, cu dt. 24 Nov. 840 Nr. 564 recearcă administraţia camerială ca să iee măsuri pentru grabnica începere a zidirei, iară despre timpul când se va începe aceea zidire Ordinariatul de cu vreme să fie avizat, ca să poată face dispoziţie cu privire la solemnitatea binecuvântărei pietrei fundamentale.

Comuna bisericească luând ştire despre rezoluţiunea majestatică, cu mare solemnitate s'a ţinut s. Liturghie de mulţumită.

Intr'o scrisoare făcută în limba germană de dt. 27 Dec. 1840 şi subscrisă de *Petru Cocioba* jurat comunal *Gusti Laday*, Ianos Krasoi contipist, Demetriu Radu jurat şi alţi 63 gr. ort. şi 33 gr. cat. şi trimisă Regelui, dupăce se mulţumeşte pentru graţie, se roagă totodată ca: *a*) în vederea că gr. ort. — illirii — iarăşi au gând să trimită recurs în contra zidirei, aceia să fie opriţi, şi să se ordoneze, că planul bisericei să fie aprobat, ca aşa în anul viitor să se poată începe zidirea.

b) Dupăce ritul bisericei gr. cat. cere ca piatra fundamentală a bisericei cu cuvenita solemnitate să fie binecuvântată, episcopia Orăzii este vacantă, iară canonicii se scuză că fiind săraci nu pot ca în mijlocul poporului să se prezinte cu atâta pompă ca şi episcopii sârbi gr. ort. ca aşa să impună poporului. Afară de aceasta considerând că acei canonici nu se poartă ca în Banat, se roagă a se permite, ca

episcopul *Leményi*, orator vestit şi român înflăcărat să poata vizita parohiile unite din Banat ca: *Lugoj, Lugojel, Jabăr, Budinţ, Iezvin, Zabran, Chizdia, Zgribeşti, Zorlenţ, Reşiţa, Iladia, Socolar, Slatina, Bogodinţ, Ciuchici, Nicolinţ şi Răcăjdia*, în cari comune sunt peste 4500 suflete, şi să sfinţească piatra fundamentală a bisericei unite din Lugoj.

Parohul Bercean, cu d. 7 Martie 1840 o trimite rugarea aceasta Ordinariatului, notificând că gr. orientalii din nou a recurs la Majestatea sa ca să impedece zidirea.

Drept ce se roagă a mijloci ca planul bisericei să fie odată aprobat şi să se înceapă zidirea, căci poporenii încep a despera, iar gr. orientalii vor câştiga vreme de a impedeca zidirea.

Ordinariatul deci la 13 Martie 1841 Nr. 190 scriind prezidentului Camerei aulice reg., contelui Gavril Keglevich, pre acela îl roagă a mijloci, ca planul bisericei să fie aprobat, ca să se înceapă zidirea. Cererea aceasta însă n'a avut rezultat.

La 22 Iunie 841 soseşte la Lugoj palatinul ţărei Iosif, venind despre Orşova-Caransebeş. In suita aceluia ia parte şi episcopul sârbesc dela Vârşeţ insoţindu-l dela marginea diecezei sale, de care se ţinea şi parohia Lugojului.

In Lugoj palatinul e primit cu mare solemnitate, se sălăşluieşte la casa Comitatului, unde primeşte deputaţiunile.

Intre deputaţiuni se prezintă oraşul în frunte cu judele comunal rom. cat. care a prezentat palatinului rugarea comunei, ca biserica să nu se zidească în piaţa, căci gr. cat. abia sunt ca la 300 suflete, în majoritate săraci şi nici nu este speranţă că se vor înmulţi.

Prezentatu-s'a şi deputaţiunea clerului unit în frunte cu parohul *Stefan Bercean*, compusă şi din preoţii parohiilor: *Budinţ, Iezvin, Zorlenţ şi Zgribeşti.*

Fiindcă Bercean nu ştia nici latineşte nici nemţeşte deputaţiunea fu prezentată prin V. Arhidiaconul romano-catolic dela Timişoara cu numele Hofstätter, care nepoşezând bine limba română, numai puţine a putut tâlcui din dorinţele Clerului unit. Bercean în raportul său de dt. 27 Iunie 841 afirmă, că Samuil Vulcan, preotul unit din Iezvin, în faţa palatinului a devenit aşa de confuz, că abia a putut să vorbească.

Deputaţiunea însă a prezentat Palatinului o jalbă scrisă în limba maghiară, în care arătând cele întâmplate şi decise cu privire la zidirea bisericei, se roagă ca dupăce în urma rezoluţiunilor majestatice, spre scopul zidirei bisericei sunt deja transportate 145 stânjeni de piatră, sunt arse 4 cuptoare de cărămidă, s'au cumpărat var şi lemne, ba chiar şi credincioşii s'au obligat, ca dintre ei cei cu pământ vor da anual 14, iar jelerii 5 zile de lucru, totuşi credincioşii în număr de *826* sunt siliţi de 5 ani să se strâmtorească într'o capelă mică de trei stânjeni. Se roagă deci ca rezoluţia majestatică să se execute.

Din raportul de dt. 28 Iunie 1841 Nr. 36. trimis la Ordinariat de Samuil Vulcan, delegatul episcopesc, se cunoaşte şi aceea, că palatinul, la rugarea gr. orientalilor, ar fi dat răspunsul, că cu privire la zidirea bisericei sunt a se executa rezoluţiunile majestatice şi deciziunile In. Erar.

Intracea: *Ioan Atanasievics, Ioan Constantini, Fr. Lany, George Ilie, Ioan Kondalyi, Paciar Ioan Popovici, George Svoboda, Iosif Panaioth, Francisc Kelemen, Iosif Bayer, Iosif Manjaşi, Ioan Nica* cu dt. 18 Iulie 1841 au trimis o scrisoare către *Gavril Keglevich*, preşedintele camerei aulice, în care expun, că dânşii ca comercianţi, se nizuesc a promova comerciul şi au casele proprii în piaţa Lugojului, care abia este destul de largă pentru cei ce se adună la zile de târg. La ajungerea acelui scop însă

sunt împedecaţi, dacă biserica r. unită s'ar zidi în piaţă, prin ce se strâmtează şi piaţa, care în sensul privilegiului orăşănesc este destinată ca loc pentru ţinerea târgului de săptămână. Cerând deci, ca zidirea bisericei în piaţă să se amâne declară, că ei sunt gata a câştiga alt loc acomodat pentru biserică.

La aceasta camera aulică cu dt. Buda 25 Aug. 1841 a răspuns, că dupăce rugarea petenţilor trimisă pe calea politică, prin rezoluţia majestatică deja a fost respinsă, nici petiţiunea lor prezentă nu s'a putut lua în considerare. Acest răspuns li s'a dat cu scrisoarea Provizoratului erarial de dt. Lugoj, 10 Oct. 1841 Nr. 2009.

Ordinariatul episcopesc de Oradea Mare, a bună seamă pe baza mai sus pomenitelor rapoarte, cu dt. 16 Aug. 1841 Nr. 59 din nou recurge la Majestatea sa rugându-se, ca dupăce zidirea bisericii din Lugoj nici după rezoluţia majestatică de dt. 3 Nov. 1840 Nr. 34813 nu s'a început, să se ordoneze cancelariei aulice a lua măsuri pentru începerea zidirei.

Tot în acest înţeles a făcut raport la camera aulică şi la Administraţia erarială. Cfr. raportul lui Bercean de dt. 3 Aug. Nr. 529.

Urmarea acestor interveniri a fost, că Consiliul reg. ung. locotenenţial cu dt. 23 Nov. 1841 Nr. 39838, notifică Ordinariatului, că Majestatea sa cu decretul său preînalt de dt. 28 Oct. 1841 Nr. 15066/906. a luat act de edificarea bisericei în piaţă.

14. Focul din Lugoj. Amânarea zidirei 1842.

Măcar că deja trei rezoluţiuni majestatice au decretat zidirea bisericei, aceea totuşi nu numai că nu se începe, din contră se amână prin trăgănarea planului de zidire, parte prin iscarea focului, ce în 21 Iunie mistue o parte a oraşului. Şi adecă:

Parohul Bercean la 22 Dec. 1841 raportează, între altele, că camera reg. cu dt. 21 Dec. 1841, planul bisericei ce deja înainte de aceea cu trei ani s'a suşternut acolo şi adesea s'a modificat, acuma l-a retrimis Provizoratului erarial cu aceea, că să se facă alt plan mai mic, conform numărului sufletelor, şi acelea din nou să fie trimis pentru aprobare.

Acesta va fi fost motivul, că s'a ordonat conscrierea uniţilor pentru a se prezinta Provizoratului.

Ordinariatul la 24 Ian. 1842 cere Comitatului ca conscrierea uniţilor să se facă numai prin Bercean cu conlucrarea unui jurat opidan cu testimoniul legal, iară Administraţia erarială din Timişoara o roagă, ca planul bisericei să nu se micşoreze.

La acestea administraţia camerală din Timişoara la 19 Ian. 1842, Nr. 710, răspunde, că Ordinariatul nu trebue să fie îngrijorat, căci deja la 9 Dec. 1841 s'a dat inviaţiuni inginerului *Oettinger*, că planul să fie proporţionat cu numărul sufletelor, de 600—800 suflete.

Întârziind aprobarea planului bisericei, Ordinariatul la 4 Aprilie 1842, Nr. 160, solicită aprobarea aceluia la camera aulică.

Inainte de ce ar fi sosit orice dispoziţii cu privire la planul de zidire, o întâmplare nefericită a zădărnicit începerea zidirei. Adecă:

In 21 Iulie 1842, la casa juratului opidan Ilie Ghiţă de lângă casa oraşului a isbucnit un foc, care cu atâta iuţeală s'a lăţit, că a ars casa Comitatului, cele două biserici gr. orientale, casa lui Bercean cu capela gr. cat. şi alte case în număr de 321.

Urmarea a fost că la cererea administraţiunei erarlale dt. 10 Aug. 842, camera aulică la 17 Aug. Nr. 28000, a ordonat ca din materialul adunat pentru zidirea bisericii, 25000 cărămizi 100 cubule de var şi lemnele de lipsă să se dee

pentru reedificarea casei lui Ştefan Bercean în care să se aşeze şi capela, promiţând că erariul se va îngriji de instruirea internă a aceleia cu recvizitele sacre necesare, iar celalalt material destinat pentru zidirea bisericei să se impartă între locuitorii oraşului pentru reedificarea caselor mistuite prin foc şi pentruca pe viitor să se împiedece primejdia de foc din cauza străzilor prea strâmte, să se iee măsuri pentru regularea străzilor, cu care ocazie se va alege un loc acomodat pentru zidirea bisericii unite.

Regularea străzilor, s'a încredinţat inginerului George Marşovschi care a şi pregătit planul regulării. Oare în acesta ce loc s'a designat pentru zidirea bisericei unite? Nu se poate şti, deoarece ce planul din chestiune lipseşte atât în arhivul comitatului cât şi în acela al oraşului. Afirmative s'ar fi anexat la procesul ce s'a purtat între oraş şi familia Marton Karl din Lugoj pentru locul de scaldă pe ţărmurile stâng al Timişului lângă podul de fier.

In urma dispoziţiunei maestatice mai sus citate referitoare la distribuirea materialului de zidire, edificarea bisericei după pertractări de 4 ani şi după 3 rezoluţiuni maiestatice iarăş a devenit problematică, amânându-se pe timp nedeterminat.

In contra acestor dispoziţiuni, Episcopia de Oradea-Mare dt. 27 Sept. 1842 Nr. 501 a făcut remonstrare la camera aulică, cerând ca:

a) Pentru aşezarea interimală a capelei să se cedeze şi adapteze casa erarială, în care stă inginerul erarial, probabil unde e azi Tribunalul.

b) Dupăce Maiestatea sa prin 2 rezoluţiuni prea înalte a designat pentru zidirea bisericii unite locul în piaţă şi orice regulare a străzilor s'ar face, piaţa tot va rămânea oraşului şi biserica în acel loc zidită e mai asigurată contra focului decât în orişicare altă stradă, unde s'ar zidi;

c) Aşezarea bisericei în piaţă o pretinde

şi imprejurarea că este proectat ca *Vicariatul bănăţean* să se aşeze în Lugoj, în care privinţă s'a şi făcut deja reprezentarea la Majestatea sa, pentru ca să se zădărnicească toate nizuinţele puse din partea gr. orientalilor la împedecarea zidirei şi lăţirea s. uniri să nu se primejduiască, cere a se lua măsuri, ca aprobându-se planul bisericei cu proectul de spese, aceea cât mai curând să se zidească în piaţă ca loc deja designat spre acel scop.

Din raportul parohului Bercean de dt. 7 Oct. 1842 îndreptat către Ordinariat, se cunoaşte că comitatul încă a făcut reprezentarea la locurile mai înalte, expunându-şi opiniunea, ca pentru evitarea primejdiei de foc biserica nu s'ar putea edifica în piaţă. Camera reg. pre calea administraţiei erariale deja cu dt. 24 Aug. 1842 Nr. 9977/10000 a ordonat Provizoratului erarial din Lugoj să caute după alt loc pentru zidire.

De fapt după puţine zile, preşedintele Administraţiunii erariale *Baronul Ambrozy* şi asesorul *Iosif Balaş* au fost trimişi la Lugoj ca să examineze locurile propuse pentru biserică, ceeace ei au şi făcut, fără întrebarea parohului Bercean.

Părerea comisiunei s'a concentrat în jurul alor două intravilane acela al lui *Hellenstein* de lângă biserica gr. ort. şi casa doctorului *Georgevici* ce se afla în apropierea grajdurilor comitatului în colţul alor două străzi inguste şi băltoase, despre care parohul Bercean la 2 Martie 1840 a raportat, că este neacomodat pentru biserică.

Georgevici solicita mult, că erariul să cumpere casa aceea, parohul încă era de aceeaş opiniune că da, casa aceea să se cumpere, dar nu de biserică ci de casă parohială, capelanală şi de şcoală, dară numai în cazul, dacă biserica se va zidi în piaţă.

Aci trebue să amintim, că pe când se discutau acestea, Adm. erarială din Timişoara cu

dt. 19 Oct. 842 Nr. 12006 a trimis Provizoratului erarial din Lugoj, ordinul camerei reg. de dt. 12 Oct. 1842 Nr. 36, 723 prin care comunică, cumcă Maiestatea Sa cu rezoluţiunea dt. 4 Oct. Nr. 41475/645 a permis ca materialul de zidire adunat în scopul zidirei bisericii unite, pe lângă stabilirea preţului să se cedeze comunei politice, în condiţiunile mai sus amintite.

Apoi în legătură cu ordinul de dt. 10 Aug. 1842 Nr. 9376 se ordonă Provizoratului a notifica magistratului, ca ordinul majestatic să-l şi execute şi despre toate să se facă raport. Cfr. Raportul lui Bercean de dt. 17 Martie 1843.

In legătură cu raportul lui Bercean de dt. 7 Oct. 1842 mai sus citat, Ordinariatul a făcut arătare la Majestatea Sa, în care descopere piedecele ce se pun de ani de zile prin gr. orientali, în calea zidirei bisericei. Impotriva zidirei, Constantin Ghicaşi, Antoniu Szerényi în numele comunei politice a şi dat protest de înhibiţiune, afirmând că erariul nu are drept să dispună peste locul din piaţa. Acest protest s'a împărtăşit atât cu Administraţiunea erarială, cât şi cu camera aulica. Au urmat o mulţime de ordine şi intervenţii în chestia zidirei, după cari în fine totuş s'a decis ca biserica să se zidească în piaţă.

15. Protest împotriva zidirii bisericei din piaţă şi susţinerea rezoluţiunei majestatice.

Împotriva zidirei bisericei în numele comunei politice *Constantin Ghica* şi *Antoniu Szerényi* au dat „protest de inhibiţiune", afirmând, că erariul nu are drept să dispună de locul de piaţă. Acest protest s'a comunicat atât Administraţiei erariale, cât şi Camerei aulice.

Înţelegând aceasta deputaţii neuniţi, cu alţi indivizi de aceeaş naţiune, îndemnaţi de mitropolitul *Rajatsits* şi de alţi episcopi sârbi, sub

conducerea vice-notarului comit. Ioanovits s'au dus la dieta ţărei, reclamând că prin zidirea bisericei în piaţă se vatămă religiunea lor.

Rezultatul acestei întreveniri a fost, că Locotenenţa cu dt. 2 Oct. 1843, Nr. 36311, scrie Comitatului, că mai mulţi locuitori din Lugoj dând jalbă la dietă, au cerut ca biserica, casa parohială şi şcoala să se edifice pe alt intravilan.

Locotenenţa motivează aceasta rugare cu aceea, că deşi, ce e drept, cauza aceasta este deja din toate părţile discutată, şi în principiu decisă, totuşi îndrumă comitatul a cerceta, dacă este drept, că cu ocazia focului din 1842 unicul loc de refugiu a fost piaţa.

La aceasta Cttul sub Nr. 3040/1843 decide că deşi la 27 Ianuarie 1838 Nr. 654 a expus, că oraşul Lugoj ca centrul comitatului, prin zidirea bisericii în piaţă numai se înfrumseţează şi drept din acest motiv este de dorit, ca biserică unită să se edifice în după piaţă totuşi experienţele câştigate cu ocazia focului din 1842 a ajuns la convingerea, că protestul trebue luat în considerare.

Aşadară tot uneltirile urmate de 5 ani, numai ca să se împedece zidirea! Gr. orientalii credeau a putea ajunge la scop acum mai uşor căci de fapt patronii cei vechi ai unirei, au repausat, alţii s'au depărtat din Lugoj şi aşa în congregaţie a stăpânit înfluinţa gr. orientalilor.

Prin aceste împrejurări, continuarea zidirei iarăş s'a împiedecat. Provizoratul erarial ordonat ca zidarii să nu se grăbească cu lucrul, aşa că deşi fundamentul a fost săpat, pilotele nu s'a adus.

Aceasta a bunasamă a cauzat multă bucurie contrarilor zidirei cari au şi vestit în tot locul, că a trecut vremea influinţei catolice, căci deja gr. orientalii sunt mai puternici.

In faţa acestor împrejurări nefavorabile episcopul V. Erdélyi cu dt. 17 Nov. 843 Nr. 814 cere informaţii dela inginerul *Ludovic Oettinger* despre cauza sistării lucrărilor.

Ce răspuns a căpătat? nu este urmă, dar Bercean la 29 Nov. 1843 raportează Ordinariatului, că s'au bătut pilotele în mai mult decât jumătate a fundamentului şi că în 30 Oct. s'a început punerea fundamentului în partea de sub turn.

Credincioşii parohialnici însă văzând de o parte, că prin uneltirile gr. orientalilor, sprijinite acum şi din partea Comitatului, s'au fost sistat lucrările la zidire şi temându-se ca nu cumva acelea să poată avea rezultat la locurile mai înalte, cu dt. 6 Dec. 1843 într'o scrisoare îndreptată către episcop descoperind îngrijorările sale, declară, că dacă biserica nu s'ar zidi în piaţă, cum deja prin rezoluţiunea majestatică de atâtea ori au fost asiguraţi, lor nici nu le trebue biserică, ci toţi se vor desuni şi vor părăsi pe preotul lor, căci de fapt observă, că gr. or. sunt mai puternici şi cu mai mare influinţă decât domnii catolici dela stăpânire.

Episcopul mâhnit în sufletul său, deoparte cu d. 23 Decembrie 1843 No. 408 într'o pastorală îndreptată către credincioşii din Lugoj, pe aceia îi mângâie şi îi înbărbătează de altă parte cu data 24 Dec 1843 No. 412 prezintă la Maiestatea sa un memorand energic, în care cere ca spre a preveni nimicirea unirei, să se respingă uneltirile puse la cale de către gr. orientali, şi să se dispună neamânata continuare a zidirei.

La 21 Martie 1844 No. 405 Episcopul anunţă Maiestăţii sale împăratului Ferdinand, că pela începutul lunei Maiu ar dori să viziteze parohiile din părţile bănăţene, în deosăbi cele mai nou unite în comitatul Caraşului. Să roagă deci a da ordin către autorităţile respective spre a putea săvârşi vizitaţiunea canonică în pace şi bună rânduială, să îi dee asistenţa cuvenită şi testimoniu legal.

Descopere în rugare şi aceea, că cu ocazia vizitaţiunei canonice cam prin mijlocul lunei Mai

ar dori, ca să binecuvinte peatra fundamentală la biserica din Lugoj. Ca aceasta de fapt să o poată săvârşi, cere ca rezoluţiunile date până aci cu privire la zidirea acelei biserici să fie din nou întărite.

Rezoluţia maestatică nici c'a întârziat. Anume: Camera aulică încunoştiinţează pe Episcop că Maiestatea sa cu rezoluţiunea preaînaltă de d. 30 Martie 1844 No. 13449—363 a ordonat susţinerea rezoluţiei de d. 3 Maiu 1843 No. 15703.

Drept ce administraţia camerală a fost îndrumată, ca fără întârziere să se continue zidirea şi încă după planul transformat cu sanctuariul în formă rotundă şi fără sacristie, şi terminarea aceleia să se accelereze.

Despre toate acestea Locotenenţa reg. ung. cu d. Buda 28 Maiu 1844 No. 18943 încă încunoştiinţează Ordinariatul.

Pe când sosise rezoluţia maiestatică, episcopul era deja în vizitaţia canonică deci dela oficiul diecezan aceea s'a trimis parohului Bercean că oriunde s'ar găsi episcopul, să i-se admanueze. Vizitaţia canonică în parohia Lugojului s'a săvârşit la 24—26 Maiu 1844; nesosind deci până la acel termen rezoluţia episcopul nici nu a putut săvârşi actul sfinţirei petrei fundamentale, ci dupăce din vizitaţia canonică s'a reîntors la reşedinţă, ca răspuns la raportul lui Bercean cu d. 14 Iunie No. 698 facultează pe Bercean ca să săvârşească sfinţirea petrei fundamentale, ceeace s'a întâmplat cu multă solemnitate în sărbătoarea sfinţilor Apostoli: Petru şi Paul, 1844.

16. Recurs nou şi inhibiţiune în contra zidirei.

Greco-orientalii însă nici după rezoluţia din urmă nu s'au liniştit.

Fiind la Lugoj asesorul *Rauch* dela administraţia erarială, neguţătorii *Ioan Popovici* şi

Ioan Panaiot, perceptorul *Ioanovici*, advocaţii *Milancovici*, *Iancovici*, *Athanasievici*, pretorele *Ioan Ghica*, asesorii *Fogarasy* şi *Palikucsevni* cu alţii împreună, cari dealtcum nici case nu aveau în Lugoj, în numele obştei comunei politice au anunţat protest *de inhibiţiune* în contra zidirei, măcarcă parte însemnată a locuitorilor în frunte cu judele orăşănesc *Constantin Alexandrovici*, nu erau de un cuget cu cei ce au făcut protest.

Alecsandrovici înţelegând, că în protestul din chestiune, fără ştirea sa şi numele dânsului ar fi subscris, a excepţionat procedura cu inhibiţiune. În urma acestora sus numiţii gr. or. sârbi au formulat un alt act de inhibiţiune, care apoi pretorele Constantin Ghica l-a inmanuat provizorului erarial, cu numele Csáklány, iară acesta asesorului *Rauch* dela administraţia erarială. Acesta l-a prezentat la Administraţia erarială din Timişoara, de unde cu stafetă s'a trimis la cancelaria aulică şi de acolo la curtea împărătească. Afară de această inhibiţiune pusă la cale, gr. orientalii s'au hotărît să facă demonstraţie în contra zidirei. Spre acest scop l-au rugat pe primarul *Alecsandrovici* ca să adune vre-o 200 oameni, ca să alunge pe lucrători dela zidire. Primarul însă cu majoritatea românilor nu s'a asociat la acel plan, deci demonstraţia n'a succes. Despre toate acestea Bercean a făcut raport la Ordinariat. Episcopul Erdélyi la 22 Iunie 1844 asigură pe Bercean şi pe credincioşi, că va lucra şi crede că-i va şi succede să contrabalanseze machinaţiile sârbeşti.

Episcopul cu dt. 7 Iunie 1844 făcând raport la Curte despre rezultatul vizitaţiei canonice în parohiile banatice, cu durere descopere că lucrările de zidire s'au sistat, pentrucă Mitropolitul sârbesc în recursul ce l-a dat la Locotenenţă împotriva rezoluţiunii majestatice, a excepţionat zidirea, chiar şi în dietă şi-a ridicat

glasul. Episcopul cu argumente frumoase dând de gol afirmaţiile Mitropolitului cere a da ordin la Camera aulică, ca inhibiţiunea dată să fie respinsă.

Pentru a zădărnici nouile uneltiri, episcopul s'a şi prezentat în audienţă la împăratul Ferdinand. Despre rezultatul audienţei, episcopul cu dt. 25 Iulie 1844 Nr. 715 încunoştinţează pe Bercean spunând, că vrăjmaşii sârbi pot să trimită ori câte deputaţii, nu-şi vor ajunge scopul.

Parohul Bercean cu dt. 25 Aug. 1844 Nr. ep. 884, raportează din nou asupra unor uneltiri întreprinse împotriva zidirei bisericii.

Uneltirile sârbilor nu au avut rezultatul dorit de dânşii, căci cu dt. 18 Sept. 1844 Nr. 34523/35224 cu provocare la reprezentarea episcopului de dt. 17 Iuliu 1844 se comunică, că Maiestatea sa cu dt. 9 Aug. 844 a ordonat continuarea zidirei bisericii.

Deodata s'a ordonat ca împotriva bisericii sub nici o formă se nu se mai ridice dificultăţi. Iară administraţia erarială a fost îndrumată, ca fără întârziere şi în mod deosebit să aiba grije de săvârşirea zidirei bisericii unite din Lugoj.

Locotenenţa reg. ung. deja cu dt. 6 Aug. 1844 Nr. 29807 scrie la Comitat, că Majestatea sa susţine rezoluţia în cauza zidirei bisericii unite în piaţă, îndrumând camera aulică, a lua măsuri ca zidirea aceea numai decât sa se înceapă după planul aprobat şi să se grăbească cu terminarea ei.

Tot în aceeaş scrisoarere faţă argumentarea Comitatului cuprinsă în decisul adus la 11 Dec. 1843 Nr. 3040 zice, că chiar motivul adus din partea Comitatului serveşte în favorul zidirei bisericii în piaţă, căci dacă cu ocazia focului izbucnit la 1842 cărămizile ce au fost adunate în piaţă pentru zidire, au servit de scut şi apărare cu atat mai vârtos va fi scutită viaţa şi averea locuitorilor prin o biserică solid zidită.

Iară puţina incomoditate, ce s'ar cauza prin

zidire. dacă incâtva s'ar strâmtora piaţa, aceea prin mai multe alte mijloace se va recompensa. Constantin Ghika şi Francisc Szerényi cari în inhibiţiunea dată în contra zidirei au cutezat să tragă la indoială dreptul dominiului erarial de a dispune liber peste piaţă, se dojenesc şi se trag la răspundere. Ei s'au şi rugat de iertare. Comitatul ia în cunostinţa de scuza respectivilor, tot asemenea şi Locotenenţa reg. ung. cu dt. 26 Martie 1845 Nr. 11. 167/345.

De aci inainte nu se mai opun piedeci la zidirea bisericii, nici din partea unor oficianţi erariali, nici din a orăşenilor, a gr. orientalilor, ori a comitatului.

Cu toate acestea zidirea nu s'a terminat în decursul unui an dupăcum a fost dispus din partea locurilor mai inalte, ci abia la 10 ani, adeca la 1854 când biserica s'a predat destinaţiunei sale.

17. Continuarea şi terminarea zidirei.

Ce a fost cauza că zidirea s'a trăgănat timp aşa de îndelungat, şi preste tot cum a decurs aceea zidire? din lipsa datelor amănunţite nu o putem lămuri.

Desigur că o cauză a fost izbucnirea revoluţiei din 1848/849 şi urmările aceleia la cari Banatul în prima linie Lugojul ca centrul comitatului, incă şi-a avut partea sa.

Despre decursul zidirei puţinele date ce le cunoaştem, le avem din insămnările rămase dela Stefan Moldovan fost preposit capitular, cuprinse în aşa numitul «*Album al Capitlului bisericii catedrale gr. cat din Lugoj*». Anume: In anul 1845 s'a zidit fundamentul şi zidurile s'au ridicat dela pamânt până dinsus de brâu.

In anii 1846 s'a pus sub coperiş, dară, turnul nu a fost zidit decât până la o inălţime cu naia bisericii, acoperindu-se în mod provizor. Aşa a stat mai mulţi ani.

In starea aceasta se afla biserica pre timpul izbucnirii revoluţiei din 1848.

De turburările revoluţiei au voit să se folosească mai ales sârbii gr. orientali din Lugoj.

Aceasta ar reieşi din scrisoarea răspuns, dt. 30 Martie 1848 a episcopului Erdélyi către parohul Bercean, în care îi impută, că dânsul ar purta vina, că românii din Lugoj au voit să dărâme biserica. Îi dă sfatul, ca să fie înţelept ca şerpii şi blând ca porumbii.

Iară în scrisoarea de dt. 28 Aprilie 1848 acelaş episcop comunică lui Bercean, că a recurs la minister ca gr. orientalii să fie împedecaţi de a se atinge de biserică.*

---

*De ce principiu şi intenţiune a fost condus guvernul democratic revoluţionar faţă de biserica rom. cat. şi unită în primele 2 luni din 1849 şi poate şi în Aprilie 1848, ne putem face idee dintr'un ms. tradus în româneşte de pe originalul maghiar, păstrat în protocolul ordinelor circulare de ordinaţiuni la biserica din Laţunaş care s'a edat din partea comisariului gremial pentru comitatul Caraşului şi graniţă, Fülöp, în cauza numirei lui *Ignatie Vuia* de administrator episcopesc. Circularul suna aşa: „Sub domnirea erariului nostru celui călcător de jurământ a fost biserica răsăriteană neunită, obiectul gonirei şi apăsării. Din sinul ei a smuls chiar cu tăria în mijlocul sutei trecute în Baciu şi Sirmiu o parte de sârbi, în Ardeal o parte mare de români şi cine nu-şi aduce aminte de ticăloasele întrigi prin care se cumpără de 2—3 ani mai înainte, şi aici în sinul acestui comitat, sufletele pentru biserica unită De când s'a deşteptat simţul libertăţii, s'a protestat la dieta ţării şi a poftit a asigura libertatea religiilor, a regula principiul împrumutatei dela o mărturisire la alta, toate acestea lor dorit dar fără spor, căci călcătorul de lege Craiul a fost duşman bisericii răsăritene neunită şi a fost părtinit numai pe cei catolici. Abia prin legile din Martie a anului trecut câtva ţel să vindece acestea rane sângerătoare. Decherând deodată cumcă statul va acoperi lipsele bisericeşti-scolastice a fiecărei mărturisiri, aşadară şi a mărturisirei răsăritene." Aci se gată circularul, căci foile următoare 4 sunt rupte până la o altă scrisoare. Circulariul din chestiune cred că e din luna Mai 1849 căci Ignatie Vuia a fost numit de administrator episcopesc pentru bisericile româneşti gr. ort. din com. Caraş şi granita militară, cu scripta din 17/V. 1849.

Prin ce dat Bercean titlu la vina ce i-se atribue? Nu se stie dar desigur aceeasta este a se căuta în deosebirea dintre politica lui şi a curentului revoluţionar. Cred că din inceput nu a fost aderentul acelui curent, ci mai mult simpatiza cu casa domnitoare. Pentru aceea nu-l vedem amintit intre membrii Congregaţiei generale comitatense din 20 Marţie, nici ca membru figurând în comitetul de organizare comitatensă. Anume: dânsul luase parte la adunarea poporală dela Blaj. Politica aceasta a avut-o şi mai târziu: Anume sub domnia provizorie în Lugoj a imperialilor, făcând parte din comitetul central, a primit în casa sa pe refugialii români din Ardeal: *Nicolae Popeaz*, *Laurean şi Ioan Marginean* ţinând consfătuiri cu aceia.

Din aceste a motive pre timpul stăpânirei maghiare în Lugoj, incepând cu 19 Aprilie până în 15 Aug. 849 Bercean incă a fost tras la cercetare şi 4 luni de zile a şi stat inchis.

După incetarea revoluţiei s'au inceput tratative pentru reactivarea Metropoliei gr. catolice române şi pentru infiinţarea alor duă episcopate dintre cari pentru părţile bănăţene, cu reşedinţa în Lugoj.

Adecă după 112 ani să se realizeze ideea impăratului Carol al VI-lea, depusă în actul de fundaţiune la 10 Mai 1738 pentru intemeierea episcopiei unite în Moldova-nouă, mai apoi resuscitată la 1741 de cătră episcopul rom. cat. al Cenadului: *N. Stanilovits*, cu reşedinţa în *Lugoj*.

Nu avem motiv de a ne indoi, că imprejurarea aceasta conform rezoluţiei majestatice de dt. 12 Dec. 1850, mult a contribuit la aceea că zidirea bisericii parohiale unite din Lugoj destinată pentru biserică catedrală, cu mai multă siguranţă să se continue şi să se termine.

Astfel la 1851 s'a terminat şi zidirea turnului pre care apoi în sărbătoarea S. S. Apostoli: Petru şi Pavel, 1851 la 7 ani după punerea

pietrii fundamentale cu mare solemnitate s'a aşezat crucea.

La 1852 s'a terminat boltitura aşa că împăratul Francisc Iosif în călătoria sa spre Transilvania venind de către Caransebeş, la 20 Iuliu venind la Lugoj, aci a fost bineventat de către episcopul V. Erdélyi şi a vizitat biserica unită aproape terminată.

In anul 1853 s'a aşezat padimentul cu lespezi de piatră, aşa că numindu-se noul episcop ai Lugojului Alex. Dobra, biserica parohială catedrală încă era terminată gata, şi la 21 Nov. 1854, deşi lipsită de cuvenita instruire internă, afost binecuvântată şi predată destinaţiei.

18. Binecuvântarea şi luarea în primire a bisericii.

Binecuvântarea bisericii s'a săvârşit la 21 Nov. st. v. sau 3 Dec. st. n. iară luarea în primire abia la 20 Dec. 1854.

Referitor la solemnitatea binecuvântării, datele necesarea lipsesc. Fostul cantor al bisericii catedrale, *Vasile Jivanca,* care pe acel timp era cam de 10 ani spunea, că biserica era fără orice instruire internă, numai pereţi goli. Cu câteva zile înainte de ziua destinată pentru binecuvântare, credincioşii şi şcolarii transportau mobiliarul şi ce era în capelă.

In ziua binecuvântării au pornit credincioşii dela capelă la biserică, unde era adunată mulţime de popor, diregătorii dela erar, oraş şi comitat. Parohul Berceau a săvârşit sfinţirea apei şi după ce cu aceea a stropit pareţii bisericii, şi toţi credincioşii sărutând s. cruce fură stropiţi cu apă sfinţită, s'a celebrat prima sf. Liturghie, la acre acelaş preot a ţinut o predică ocazională, expunând, desfăşurând istoricul zidirei bisericei şi însămnătatea aceleia pentru s. unire

preste tot şi indeosebi pentru viaţa spirituală a credincioşilor.*

Protocolul de preluare în limba germână e datat din 20 Dec. 852 în care sunt subscrişi: *Georg Wimenthal*, k. k. Cameral-verwalter als Übergeber,. *Iohan Rotter*, k. k. Ingineur als Übergeber, Von Seite des k. k. Besids Amtes în Lugoj: Sam. V. *Ratkay* k. k. Besits Adiutant I Klasse, *Stephanus Bercean* parohus lugojensisi, V. Arhidiaconus partium banaticarum, S. Sedis consistorialis asessor, denominatus deputatus Excel. Dno episcopo et V. Consistorio; Michail Pausz Senator, Constantin Udrea Inhaber de k. k. goldenen Vendienstkreuzes mit der Krone, bürgerlicher Handelsman und gewesener Stande... Documentul acesta pregătit la 2 şi 3 Dec. 1854 s'a compus în 3 explare originale, din cari unul s'a aşezat în archivul Oberlandes-Finanţz-Direction în Timişoara, al doilea la Direcţinea Financiară din Lugoj şi al 3-lea în archivul parohial.

Preste actul resignării se află şi inventar nesubscris, compus pe baza inventariului din 1844.

19. Vizitarea bisericii prin cardinalul Viale Prela şi întronizarea Episcopului Dr. Alexandru Dobra.

La 24 Oct. 1855 biserica aceasta a văzut între zidurile sale pe Eminenţa sa Cardinalul de

* In protocolul de raţiuni al bisericii unite din Lugoj, inceput la 11 Martie 1855 binecuvântarea bisericii aşa de descrie: „In 21 Nov. 1854 în ziua Intrării în biserică a S. Maria, parohul Stefan Bercean a adunat mai mulţi preoţi şi cu mare solemnitate biserica parohială şi catedrala episcopească a sfinţit-o, aducând cu procesie mare toate sculele sfinte din capelă. Sus pomenitele lucruri sfinte le a aşezat pre sf. prestol servind atunci şi s. Liturghie cu mare solemnitate, fiind deoparte oficianţi şi mulţime de popor a oraşului Lugoj, la care sfinţită biserică s'a pus şi denumit de titor sau curator, Domnul Adam Roşu neguţător din Lugoj.“ In acest protocol nu e susceput nici o raciocinare, ci numai întroducerea e făcută spre eternă memorie, de George Bercean.

atunci *Viale Prela*, împreună cu arhiereii *Alexandru Csajághy*, episcopul Cianadului, *Dr. Vasile Erdélyi* episcop unit de Oradea mare, *Dr. Alexandru Dobra* şi *Dr. Ioan Alexi* noi denumiţi episcopi, primul la Lugoj, al doilea la Gherla, cari toţi s'au întâlnit la Lugoj, ca să salute pe numitul cardinal, delegatul sf. Scaun Apostolic al Romei, care era în călătoria Sa spre Blaj, pentru a instala pre nou denumitul Arhiepiscop şi Metropolit *Iosif Sterca Suluţ* şi a fi de faţă la consacrarea susnumiţilor doi episcopi.

Cardinalul a venit de către Timişoara. La marginea Comitatului Caraş, la Costeiul mare, a fost salutat din partea deputaţiei comitatense, de unde însoţit de deosebite deputaţiuni şi de popor adunat din toate comunele vecine, petrecut de banderiu de 100 călăreţi dapă masă la 5 ore a sosit la Lugoj, unde coborându-se la biserica parohială-Catedrală unită, la uşa bisericii fu bineventat de către nou numitul episcop Dr. Alexandru Dobra încunjurat de preoţimea aduuată din Comitat şi jur (Cfr. circularul protop. Bercean de dt. 16 Oct. 1855 Nr. 105) şi de episcopul Alexi. Intrând în biserică, a săvârşit o devoţiune sacră şi după aceea a trecut la mănăstirea çălugărilor minoriţi, unde au primit deoseaitele depututaţiuni civile şi bisericeşti, între cari s'a prezentat şi deputaţiunea gr. or. din Lugoj.

La 25 Oct. după amiazi la 6 ore au călătorit spre Caransebeş.

Cu ocaziunea instalării primului episcop Dr. Alexandru Dobra, săvârşită la 21 Sept. 1856, au fost de faţă: *Iosif Sterca Suluţiu*, nou consacratul Arhiepiscop şi Mitropolit unit de Albalulia şi Făgăraş, *Dr. Vasile Erdélyi* episcop unit de Oradea-Mare, zelosul arhiereu sprijinitor al s. uniri, *Dr. Ludovic Hajnald* episcop rom. cat. transilvănean, *Alexandru Csajághy* episcop rom. cat. al Cianadului, *Contele Coronini V. Cronberg* guvernatorul sârbo-ban. şi nenumăraţi onoraţiori.

Arhiepiscopul Iosif Sterca Suluţi a sosit la Lugoj în 19 Sept., iară episcopii Csajághy şi Hajnald la 20 Sept.

Pe acel timp biserica nu avea altă instruire internă, decât mobilierul şi recvizitele sacre aduse la 1854 din capelă. Drept aceea observă cronicarul minorit din Lugoj, că deşi biserica cu privire la instruirea internă era de tot primitivă, dar cu atâta mai mult a fost decorata cu strălucirea ornatelor sacre în care era imbrăcaţi, atât Metropolitul instălător, cât şi arhiereul instalat.

Acelaş cronicar înseamnă, că instalarea s'a făcut la 8 ore a. m. şi s'a terminat la ora 1 p. m.

Prânzul festiv s'a servit pentru 300 persoane în edificiul dicasterial, casa veche a comitatului, care a stat în locul, unde azi este zidit edificiul Direcţiunei financiare.

La 2 ani după această instalare, adecă la 4 Sept. 1858 Nunţiul apostolic din Viena: *Antoniu Xaveriu de Luca*, în călătoria sa spre Blaj, la conferinţa episcopească a provinciei Metropolitane de Alba-Iulia şi Făgăraş, a venit la Lugoj, spre vizitarea episcopului diecezan. In suita sa strălucită au fost: *Ioan Simeoni, prelat*, Cavalerul *Artiban* camerar papal şi curatorul bibliotecei Vaticane, *Fessler* profesor de teologie în Viena şi capelan de curte, *Antoniu Maria Panebianco* definitor general o. m. c. al congregaţiei din Roma.

Fiind aceştia oaspeţii episcopului Dobra până la 9 Sept. 1858, cu aceea ocazie au vizitat şi biserica catedrală, care pe atunci era deja împodobită cu cele mai multe rechizite de instruire internă, lipseau numai lucrările de aurităra iconostasului şi a altor câteva obiecte.

20. Instruirea internă a bisericii parohiale-catedrale.

Mai sus amintisem, că începând cu anul 1850 zidirea bisericii s'a continuat cu mai multă sârguinţă, mai ales şi din acel motiv, că înfiinţarea episcopiei unite de Lugoj s'a rezolvat definitiv cu rezoluţiunea majestatică de dt. 12 Dec. 1850.

Deoarece prin aceeaş înfiinţare biserica parohială avea să devină „Catedrală" a acelei episcopii, tot din acel an au început a se îngriji şi de instruirea internă a acelei biserici.

Astfel aflăm, că Administraţia camerală cu dt. 12 Nov. 1850 Nr. 12724 învită Ordinariatul de Oradea-mare, ca să trimită conspectul recvizitelor sacre necesare la instruirea internă a bisericii.

Împărtăşindu-i-se această dispoziţie, oficiul parohial cu dt. 5 Ianuarie 1851 scrie, că conspectul cerut, pregătit în acord cu provizoratul cameral, deja în anul 1846 s'a fost trimis.

La acel conspect a fost aclus planul iconostasului, pregătit, de *Mihaiu Ianits* din Arad precum şi proectul de spese pentru pictarea şi aurirea iconostasului, din partea pictorului *Mihai Turcu* din Oradea-Mare. Adauge în acel raport, că a bună seamă acel conspect şi plan va fi rătăcit şi aşa trimite un conspect nou peste recvizitele mai de lipsă, cu rugarea, că acelea până în sărbătoarea sf. Paşti să fie gata.

Nici o urmă nu aflăm că s'ar fi făcut ceva pentru instruirea internă până la 1853.

Parohul cu dt. 5 Ianuarie 1853 a proectat să se toarne 2 clopote şi de fapt s'au turnat: unu de 2,270 şi altu de 1,752 kgr. în valoare de 4424·12 fl. m. c. prin Fredrich Hönig din Timişoara. Ele s'au transportat la Lugoj în 12 Dec. 1853. cetind parohul cu credincioşii cu litia, cu banderiu şi cu muzica afară de oraş.

Sfinţirea acelora s'a săvârşit la 20 Martie 1853 c. v. sau 1 Aprilie. La sfinţire era de faţă public foarte · numeros încât abia încăpea în piaţă. Preoţimea a stat sub portal fătit în faţa turnului. Predica ocazională a ţinut-o par. Bercean.

Intâiu s'a aşezat cel 1,762 kgr. apoi celălalt. Pentru clopotul mare a trebuit mai întâi să se lărgească fereasta şi abia a doua zi s'a aşezat în turn.*

La 16 Martie Ordinariatul cere oficiului parohial să trimită măsurile iconostasului ce ar fi să se facă. Datele de măsurare le-a pregătit inginerul erarial *Iosif Bajosy* şi s'a trimis Ordinariatului. Dar nici de data aceasta nu s'a făcut nimic până la 1856, adecă până după instalarea noului episcop Dr. Al. Dobra. Aceasta cu referire la punctul II din Bulla de preconizare, la 30 Nov. 1856 cere Ministerului de Culte spesele de lipsă atât pentru zidirea sacristiei în jurul sanctuarului, cât şi pentru recvizitele sacre.

Ministerul de culte la 14 Aprilie 1857, Nr. 6167/2069, scrie că Ministerul de finanţe facultează Direcţia Financiară din Timişoara, ca pe calea Locotenenţei de acolo întru acoperirea speselor de zidire să se asigneze 3302 fl. 52 cr. iară pentru interna instruire : 19.739 fl. 52 cr.

* Inscripţiunea de pe clopote a fost următoare :

Pe clopotul mare : Icoana Pogorării Spiritului Sfânt, cu inscripţiunea : În numele Provedinţii divine, spre chemarea celor vii şi petrecerea celor morţi, s'a turnat campana aceasta de 20 cm. pe seama sfintei biserici române din Lugoj, dedicată patronului S. Sfânt cu spesele Erariului din indurarea aug. Imp. Francisc Iosif I. care a înfiinţat de nou vechea Metropolia a românilor u. în Alba-Iulia şi a fondat episcop patele rom. unite în Banatul timişan la Lugoj şi în Transilvania la Gherla, preconizate si întărite în 19 Dec. 1853 de S. Sa Patriarhul Romei Evlavie 9 sub guvernarea Excel. Sale d. diecezan episcop Vasile Erdély de Urbea mare şi sfinţindu-se în anul 1854 Febr. 25 cel vechi, sau 9 Martie c. n. prin parohul şi V. Arhidiaconul Banatului Stefan Bercean, care în anul D. 1836 Ian. 13, 25 Ian. c. n. a trecut cu poporul de aici dela neunire la unire.

Cu dt. 15 Ianuar 1857 s'au numit cei dintâi canonici la Capitlul din Lugoj. Episcopul Dobra a cerut ca să se aproabe sumele necesare la procurarea ornatelor sacre pentru canonici şi diacon catedral.

Instalarea nouilor canonici s'a săvârşit la 12 Aprilie 1857.

Pro memoria, în mod cronologic, să fie aci însemnat, că la 9 Iunie 1856 la sărbătoarea sf. Rusalii (hramul bisericii catedrale), credincioşii uniţi cu litia condusă de însuşi episcopul Dr. Alex. Dr. Alex. Dobra, a ieşit la cimiterul comun românesc. Ajungând acolo, au aflat poarta încuiată; episcopul a ordonat, ca cu forţa să fie deschisă, ceeace făcându-se, a şi întrat în cimitir, unde s'au ţinut rugăciuni pentru cei repausaţi.

*

Din raportul episcopiei de dt. 23 Iulie 1857 se cunoaşte ca pentru lucrările de instruire interna şi zidirea sacristiei s'a ţinut licitaţie publică, fără ca Ordinariatul să fi fost avizat ori să fie avut delegatul său la acel act.

Locoteninţa serbo-banatică cu dt. 3 Sept. 1857 Nr. 12512/2372 a aprobat rezultatul licitaţiunei şi a dispus zidirea sacristiei. Şi celor ce se ţin de instruierea internă conform rezultatului licitaţiunei.

De delegat al ordinariatului la aceste lucruri fu constituit Canonicul Custod *Michail Nagy*

Intreprinzătorii lucrărilor de instruire interna au fost următorii: Gömer din Lugoj pentru sacristie şi lucru de ziduri. Höler din Lugoj pentru lucrurile de tâmplar, făcând: scaunul episcopesc şi stranele, scaunele în biserica pentru popor, stalurile canonicale şi scaunele clerului. *Götzl* din Arad a primit pictarea alor 58 icoane din cari 28 pre iconostasul cel mare la sanctuar, 18 la iconostasul dela tinda muierilor, una la altar şi una la proscomedier, la scaunul episcopesc, trei pe catedra de predică, total 52. buc.,

pentru restul de 6 iconi ce nu au loc de aşezare, s'a făcut acordul, că să se facă 12 praznicare şi 5 iconi pentru tetrapode. Samuil *Deutsch* a preluat procurarea recvizitelor din Viena ca sfaşnice, candele, steaguri, baldachinul ... Adolf *Nagy* din Neoplanta lucrurile de sculptura, pictarea bisericii s'a încredinţat pictorului Breyer Mauriţiu iara lui Francisc Hora sculptarea şi aurirea mormântului Domnului.

Episcopul cu dt. 22 Mai 1858 Nr. 583 roagă Ministerul de Culte ca pentru pregătirea antimiselor necesare pentru bisericile necesare pentru bisericile din dieceză, să aprobe 300 fl. (ca să nu se folosească antimise binecuvântare de către episcopi gr. ort. ci de către episcopul diecezan.

Măiestri călţiunari uniţi din Lugoj în adunarea ţinută la 4 Iunie 1858 sub prezidiul comisariului reg. Rutkay au hotărât ca suma de 253 fl. în bani gata şi 459 fl. în obligaţii ce se află la fostul măestru de czeh-cu nu mele *Iota Budincean,* să se dea bisericii catedrale gr. cat. ca în puterea acelor sume să se câştige ceva recvizite sacre în cinstea maiestrilor călţunari.

Străpusu-s'a aceasta avere la biserica catedrală şi ce s'a procurat cu acea, urmă nu este.

Stalurile canonicale nefiind acomodate Capitului a hotărît ca acele să se facă mai frumoase, prin ce s'a ivit spese în plus.

Când a fost ca să se preia recvizitele de instruire internă contractate cu jidanul: Samuil Deutsch, comisiunea a escepţionat: praporii, baldachinul şi un luster sau un policandru de sticlă.

Baldachinul, policandru cel mare, lampa dinaintea iconostasului şi 2 steaguri mai mici ca corespunzătoare planului s'au şi preluat la 22 Iulie 859.

Întreprinzătorul măsar: Iosif Hocher cu dt. 24 Mai 859 a predat unele obiecte de instruire internă ca: Scaunul archieresc şi cel din dosul altarului ori acel ce se pune pe amvon când

serveşte arhiereul-scaun vechi-masa mică pentru litie şi 55 analoage pentru iconi sau praznicare, iară altele ca: masa de lemn la altar şi tabla de marmoră peste acela 6 sfeşnice pentru mimitanţi şi 8 pentru clerici şi 8 sfeşnice cu braţe numai la 9 Sept. 829.

Iconostasul sculptat de Adolf Nagy s'a preluat la 21 Iunie 1859.

Când se lucra la ridicarea catedrei de predică, s'a sulevat chestiunea treptelor la aceia. In proiect era ca treptele să se facă în zid, ori să se pună trepte portatire, ori acelea să se aşeze în naia bisericii lângă zid în locul scaunelor.

Proiectul prim ca costisitor s'a abandonat asemenea şi al doilea ca nepractic şi conturbător la cultul divin, iară al treilea că ocupă loc mult unde sunt proectate scaunele de şezut. Ordinariatul în acord cu Capitalul şi-a dat părerea, ca suirea să se facă dupăcum este azi.

21. Dotaţiunea şi administrarea averei bisericii.

Pentru acoperirea lipselor curente ale bisericei au servit numai 2 izvoare adecă dotaţiunea anuală dela in. Erar ca patron şi venitul din tasul bisericesc.

Dotaţiunea erarială s'a aprobat la rugarea parohului Stefan Bercean în anul 1841 60 flor., venitul cu tas a fost introdus deodată cu deschiderea capelei în anul 1836 dară precum se însemnă în „Protocolul peste venitul şi risipitul bisericii începând cu 1836," epitropul Nicolae Zsiva nu a dat socoată peste acela din datul 25/13 Ianuarie 1836 — până la 29 Martie aceluiaş an" când a defecţionat. Se mai face amintire că: a) din 29 Iunie 1837 până la Febr. 1838 nu se ştie că epitropul *Andrei Bugariu* cât a strâns şi cât a cheltuit, b) începând din 29 Iulie

1842 până la 6 Decembrie, nefiind capelă — căci a fost arsă, venit n'a fost. Iară din 6 Decembrie 1842 până la 26 Dec. 1843 încă nu se ştie cât venit a fost cu tasul, pentrucă epitropul băgând în buzunar l'a dus acasă şi nici la indemnul preotului nu au voit să dea socoată, ba nici a însemna pre vreo coală de hârtie.

Ce se ţine de cheltuieli preste acele până la 1841 nu este nici o însemnare. Aşa se vede că epitropii din venitul tesului le-a acoperit, cât a ajuns căci de ex. din 29 Iunie 1837 până în luna Febr. 1838 acelea cheltueli le-a dat parohul Bercean.

Începând cu 1841 luna Octomvrie pentru trebuinţele bisericii: lumini, tămâie oleu, — şi alte mărunţişuri s'a dat deja dotaţiunea erarială.

Pentru administrarea averei bisericeşti a fost constituit Curatorat. Aşa se pare că la început numai un curator a fost. Din 1843 se vorbeşte epitropi, deci au fost mai mulţi. Ca curator se amintesc *Nicolae Zsiva* (1836) care a deficiat şi *Andrei Bugariu* începând cu 29 Martie 1836, Ioan Dobrin care cu ocazia binecuvântărei se numeşte titor bătrân de mai nainte, iară la anul 1854 a fost ales *Adam Roşu* neguţător.

22. Beneficiile parohiale.

După constituirea lui Stefan Bercean de administrator parohial episcopul Samuil Vulcan cu dt. 13 Februarie 1836 învită pre protopopul Avram Dobra, să-i sustearnă conscripţiunea autentică a credincioşilor din Lugoj ca să poată face reprezentare la locurile mai înalte pentru susţinerea parohiei, respective dotarea parohului.

Cumcă episcopul a şi făcut reprezentare, se cunoaşte din scrisorile aceluiaşi episcop de dt. 4 Febr. 1836 îndreptată către procuratorul Stefan Zaharias şi de dt. 27 Febr., către cei 6 locuitori din Lugoj, în deosebi din scripta ace-

luiaşi episcop de dt. 19 Martie 1836 se vede că aceea reprezentare cu dt. 28 Febr. 1836 o a îndreptat atât către administraţiunea cameralâ, cât şi la camera aulică în care a cerut pre lângă edificarea bisericii şi sistemizarea parohiei cu beneficiul parohial, docental şi cantoral, — iară şi până la deslegarea acelei chestii, a cerut ca preotului Ştefan Bercean să se dea ceva subsidiu şi cens parohial. Episcopul Vulcan cu dt. 9 Martie 1836 i-trimite 100 fl.

Procuratorul Ştefan Zaharias cu dt. 8 Apr. 1836 notifică episcopului, că administraţia erarială a dat opiniune favoritoare pentru sistemizarea parohiei cu aplacidarea congruei parohiale, a censului şi înfiinţarea şcoalei, şi că pre urma acelei propuneri preotul Bercean ar fi şi primit ca subsidiu congra pe un pătraş de an.

Provizoratul erarial din Lugoj, cu dt. 22 Aprilie 1837 Nr. 4426/4559 — notifică, că Camera aulică în mod interimal a aprobat ca preotul St. Bercean să capete 90 fl. ca cens pentru capelă, dară despre datarea preotului nu se face amintire.

Vicariul capitular de Oradea-Mare cu dt. 14 Februarie 1840 solicitează la Locotenenţă ca parohia Lugojului să fie sistemizată ca congrua parohială şi încă începând din datul unirei... Aşa se vede însă că preotul Bercean până către sfârşitul anului 1841 a beneficiat numai de subsidiu provizor. La acel an însă Maiestatea sa cu preaînaltă sa rezoluţiune de dt. 28 Sept 1841 Nr. 39853/733, comunicată cu Ordinariat cu scrisoarea Camerei aulice de dt. 27 Octomvrie 841 Nr. — 36588 a aprobat pentru preot congrua anuală 150 fl. pentru capelan 120 fl. docente 60 fl. cantor 40 fl.

Cu rezoluţia aceasta nu a fost îndestulit nici Ordinariatul, cu atât mai puţin parohul Bercean.

Drept-ce Vicariul capitular cu dt. 4 Aprilie mai apoi cu dt. 27 Sept. 1842 cere ca parohia

Lugojului să fie sistemizată ca beneficiul parohial şi nu ca „curaţie."

În urma acestei reprezentări, Camera aulică cu dt. 31 Maiu 1843 notifică Ordinariatului, că Majestatea sa a dispus ca începând cu 1-a Februar 1836, în *sarcina dominiului erarial* pentru parohul Ştefan Bercean să se dee congrua anuală de 300 fl. c. m. iară sub titulă de *emisiuni* 60 fl. c. m. Capelanului 150 fl. c. m. şi un bani de cvartir 40 fl. c. m.

Fiindcă sistemizarea aceasta nu era statorită ca pentru parohie de oraş, cum era Lugojul, Ordinariatul la rugarea lui Ştefan Bercean cu dt. 26 Oct. 1844 din nou se roagă de Camera aulică, ca parohia Lugoj să o sistemizeze cu congrua anuală de 600 fl. ori „deputat" echivalent, iar pentru capelan să se dea congruă de 200 fl. Cererea aceasta nu a avut rezultat, până la 1871, când prin rezoluţia ministerului de culte de dt. 12 Febr., congrua s'a întregit din fondul religionar cu suma anuală de 141 fl.

Dupăce Banatul a ajuns sub stăpânirea casei Habsburgice, în această provincie s'a aranjat situaţia parohiilor gr. or., aşa că fiecare preot cu parohie a primit din teritoriul erarial câte o sesie de pământ ca beneficiu parohial.

În Lugoj erau 6 sesii parohiale-diaconale. Deja la anul 1840 Locot. reg. cu dt. 16 Iunie ia cererea episcopului comunică, că Camera aulică a decis, ca preoţilor din Lugoj şi Zorlenţ să li-se dee câte o sesie. La 1841 şi 1842, când s'a tratat asupra sistemizărei beneficiului parohiale unit, Locot. reg. ung. cu dt. 8 Febr. 1842 trimite la com. Caraş scrisoarea administraţiei erariale din Timişoara, în care declară, că din cele 6 sesii folosite de preoţii gr. or. din Lugoj, o sesie şi jumătate a protopopului gr. or. să se iee din motivul, că o parte dintre locuitori au trecut la sf. unire.

Comunică totodată şi scrisoarea episcopiei

gr. or. dela Vârşeţ cu aceea, că dupăce în două conspecte este diferinţă în ce priveşte numărul uniţilor, şi darea sesiunei a 6-a pe seama preotului unit atârnă dela numărul credincioşilor, prin o comisiune să se facă conscrierea uniţilor, după case şi persoane, apoi să se dee opiniune că oare sesia a 5-a vacantă şi cea jum. sesie din folosinţa protopopului, putea-s'ar recăpăta ca preotul unit să capete o sesie, iară cantorul jumătate?

Spre acest scop s'a constituit o comisiune. Dar izbucnind în Lugoj focul cel înfricoşat, conscripţiunea nu s'a făcut şi aşa cauza a rămas moartă.

La 8 Febr. 1848 Stefan Bercean recurge la Majestatea Sa rugându-se ca beneficiul parohial să se sistemzeze cu congru anuală de 600 fl. şi încă aşa ca să i se dea o sesie, venitul căreia să se compute în 25 fl. iară restul să i se întregească în bani. Intrevenînd din nou turburările revoluţiunei, cauza din nou a rămas nerezolvată. După moartea preotului gr. ort. Petric din Lugoj, episcopul Dobra la 1861 a cerut ca sesia folosită de acela, să se dee parohului unit, neputand însă săvârşi constatarea numărului uniţilor, cauza iarăşi rămase baltă.

Abia acum în România mare, graţie legi pentru reforma agrară, ni-s'a dat să avem nădejdea, de a vedea făcându-se dreptate biseric noastre pe acest teren.

23. Locuinţa preoţească.

Incepând cu înfiinţarea parohiei din 1836 până la 1845, locuinţa preoţeasca era aşezată în casele parohului Stefan Bercean unde era şi capela. Ca cens de capelă şi locuinţă parohială Erariul a dat 90 fl. m. c.

La anul 1842 cu suma de 600 fl. erariul a cumpărat casele Doctorului Georgevici cu sco-

pul, ca în acelea să se aşeze locuinţa parohială, şi capelană, şcoala şi locuinţa docentală.

Provizoratul erarial din Lugoj cu dt. 22 Aug. 1844 ordonă Magistratului orăşănesc din Lugoj, ca pentru transformare caselor lui Georgevici să se publice licitaţie cu termin de 1 Sept. 1844.

Lucrările de transformare au fost terminate în vara anului 1845 aşa că de ex. şcoala la Sept. 1845 s'a mutat din localul vechiu în edificiul nou. Casa parohială de azi înainte de focul din Lugoj a fost cu etaj. Cu ocazia transformării, etajul s'a stricat şi a rămas în forma de azi.

Măcar că capela a rămas în localul vechiu al caselor lui Bercean, parohul în anul 1845 s'a mutat în casa parohială Georgeviciana, dară censul de 90 fl. care era proprie pentru capelă a rămas şi pe mai departe până la 1854, când noua biserică a fost binecuvântată.

24. Capelania.

Lăţindu-se s. unire afară de Lugoj în comunele Jabar şi Reşiţa, Zgribeşti, Iladia, Zorlenţ, Belinţ, parohul Stefan Bercean fiind silit adeseaori pe timp mai îndelungat a absenţa din parohia sa, a solicitat atât la episcopie, cât şi la In. Erar constituirea unui capelan în Lugoj, aducând ca motiv nu numai lipsa provederei sufleteşti a credincioşilor din Lugoj pe timpul, când dânsul în cauza s. uniri are să absenteze din parohie, ci şi aceea ca săvârşindu-se în parohia centrală din Lugoj cultul divin cu mai mare solemnitate, în faţa străinilor să se ridice vaza s. unirii. De acestea motive condus, parohul Bercean deja la 1839 şi-a pus capelan în persoana preotului George Iacobescu.

Acel capelan la inceput fu trimis la Jabar, ca acolo să servească. Capelanul numit, fiind

constituit numai prin dispoziţia lui Bercean, la început nu a avut plată ori ceva beneficiu stabil.

La solicitarea Vicariului capitular de Oradea-Mare cu dt. 14 Febr. 1840 Camera aulică la 1841 aprobă ca beneficiul capelanal 120 fl., iara mai târziu, cu rezoluţia majestatică acel beneficiu s'a ridicat la 150 fl. congrua şi 40 fl. bani de cvartir.

La anul 1844 Ordinariatul a cerut ridicarea beneficiului la 200 fl., dar fără rezultat şi aşa acel beneficiu a rămas tot numai 150 fl. Cei 6 Români gr. ort. din Lugoj, prietini ai unirei, în scrisoarea lor din 11 Februarie 1836, dată către episcopul Vulcan, au propus, ca pentru întărirea unirei în Lugoj să se dispună învăţător român, pentrucă şcolarii uniţi nu numai că sunt batjocuriţi, ci şi bătuţi din partea învăţătorilor, dar mai cu seamă a preoţilor gr. ort., cari îi catehizează. Ei au şi dat de un învăţător român gr. ort. vrednic, care este aplicat a se uni, numai să capete plată.

Episcopul Vulcan la 28 Febr., mai apoi la 9 Martie şi 1-a Mai 836 a cerut dela locurile mai înalte ca pentru uniţii din Lugoj să se zidească şcoală, iar pentru învăţător să se sistemizeze salar. Parohul Bercean în scrisoarea sa de dtl 23 Oct. 1836 îndreptată către protopopul Dobra, propune, ca dupăce docentele al 3-lea nu de mult a murit, să se mijloacească, ca plata aceluia să se dee învăţătorului unit pentrucă ar fi 100 copii de şcoală.

In urma acelui raport, protopopul cere dela episcopul, ca pentru şcoală şi docente să se iee măsuri, căci uniţii nici casă *pentru şcoală, nici învăţător nu au.*

Aşadară în parochia Lugojului până la finea anului 1836 nu era şcoală.

Abunăseamă în urma paşilor făcuţi de autorităţile bis.-unite administraţia erariala la dt. 23 Sept. 1837 ordonă provizoriatului erarial din

Lugoj ca să caute un loc acomodat pentru locuinţa parohiala şi pentru şcoală cu locuinţă docentala şi totodată să facă propunere, că cât cens de cvartir s'ar putea da docentului, care nu poate rămânea fără cvartir.

Tot cu aceeaş dispoziţie plata de mai nainte a docentului se ridică la 60 fl., iară pentru încălzirea şcoalei şi a locuinţei docentale se aprobă 6 orgii de lemne.

De aci se cunoaşte că şcoala cu beneficiul docental exista deja înainte de începerea anului şcol. 1837. Lipsesc însă datele ca să se poată statori, când s'a deschis şcoala şi când s'a fost aprobat beneficiul docental de 40 fl.

Atât se poate, constata că la început din 1837 şcoala a fost aşezată în casa erarială numită „Kolarikiana", ce era pe strada Timişorii peste drum de şcoala fundaţională „Iova" de mai târziu, cam pe locul unde a fost oficiul reg. edil. In acel edificiu s'a ţinut şcoala până la începutul anului şcolastic 1845, când aceea s'a mutat în casa Georgeviciana, ce se află în locul locuinţei capelanale şi docentale de azi, în strada azi numită Gojdu.

Cu privire la şcoală avem să mai notăm următoarele: In urma dispoziţiei emanate dela administraţia erarială sub Nr. 29086 fiscul erarial cu dt. 18 Ianuarie 1838 recearcă pe V. Comitele Com. Caraş, ca după-ce înaltul erar a conces, ca pe seama uniţilor din Lugoj să se zidească şcoală, propune ca aceea să se zidească pe locul gol dinaintea casei lui Georgevici, respective a fostului proprietar de mai nainte cu numele *Ürményi.*

Comitatul pre baza opiniunei prezentate din partea comisiunei de înfrumseţare a oraşului, în congregaţia generală ţinută la 23 Aprilie 1838 decide, că deoarece zidirea şcoalei pe locul proiectat de către erar nu convine cu frumseţa oraşului, nici că e loc acomodat din cauza locu-

lui îngust, zidul şcoalei ar trebui lipit de grajdul comitatului; dacă nu s'ar face aşa, atunci la ambele părţi ale edificiului şcoalei ar rămânea străzi şi edificiul însuşi ar trebui zidit de tot îngust.

Afară de acestea, dupăce comitatul intenţionează să edifice casă comitatensă, aceasta mult ar perde din frumseţa sa, dacă şcoala s'ar zidi în faţa ei. Dreptce şcoala are să se zidească în alt loc.

Până când au ţinut tratativele pentru zidirea bisericii în piaţă, chestiunea zidirei şcoalei a rămas nerezolvată şi şcoala a rămas tot în edificiul erarial de mai nainte, până cu 1-a Sept. 1845 când s'a mutat în una din edificiile ce s'au aflat pre intravilanul cumpărat dela Georgevici.

Pro memoria se înseamnă, că la 1838 în locul palatului judeţean de azi, zidit la 1844—1848, în faţă spre piaţă era un gard de scânduri, şi grajdurile judeţului cu zidirile de temniţe s'au întins cam din colţul străzii în faţa şcoalei unite de azi. Urme şi azi se văd în zidul de cărămidă cu care este incunjurată grădina judeţeană. Intrarea în grădina judeţeană a fost pe poarta din strada Jakabffy. In faţa cu edificiul Institutului de credit „Agricola“ inaintea gardului de scânduri, a grădinei ori curţii iudeţene era un loc gol mai mărişor de cât azi, mocirlos, espus la înfundarea Timişului, aşa că era şi un podişor.

Precum s'a mintit mai sus beneficiul docental la inceput a fost 40 fl. care apoi la 1837 din partea In. Erar s'a înmulţit la 60 fl. şi 6 orgii lemne pentru incălzirea şcoalei şi locuinţei docentale.

25. Cantoratul.

Cantoratul dintru inceput, ba chiar şi după constituirea primului docente a fost deosebit de oficiul docental.

La inceput cantorul în decurs de 3 luni a

servit fără plată stabilă. Episcopul S. Vulcan cu dt. 9 Martie 1836 trimite 30 fl. cantorului Nic. Zsivanky. Mai târziu plata cantorului a fost 50 fl. dela erar. Aceasta se cunoaşte din plânsoarea cantorului Nic Zsivanchi de dt. 24 Aprilie 1839 în care zice, ca Stefan Bercean ar fi primit dela erar 100 fl. din cari dânsului i-a dat numai 50 fl. iar restul l-a dat la crâznic.

Cvartir cantoral n'a fost nici cens, ci cantorul a şezut în casele sale proprii remase încă dela socrul său. La 1842 şi casa unde locuia cantorul încă a ars şi deşi a căpătat milă, dânsul nu şi-a edificat casă ca şi alţi locuitori săraci.

La anul 1844 se cere, că dupăce şcoala se va muta în casele lui Georgevici, edificiul vechiu şcolar să se lase de locuinţă docentală, aceea însă nu s'a făcut.

Primul cantor a fost Nicolau Zsivanchi sau Zsivan, născut la 1803, de religiune gr. or. Acela cu dt. 12 April 1836 a căpătat dela preotul Stefan Bercean şi 12 poporeni un certificat de serviciu, în care se zice, că dupăce acela dela începutul unirei pururea cu credinţă a fost către ei, el să fie vecinic cantor, având pururea purtare bună.

Acest cantor până la moartea sa, întâmplată la 19 Aprilie 1864 în vrâstă de 62 ani, a purtat slujba de cântăreţ.

26. Parohul Stefan Bercean de Alba-Iulia (1836—1871.)

Înfiinţarea, lăţirea şi consolidarea sf. uniri atât în Lugoj, cât şi mai vârtos în com. Caraş, începând cu 1836 stă în strânsă legătură cu persoana zeloasă şi cu activitatea rodnică a neînfricatului misionar Stefan Bercean, aşa încât istoria unirei de pe acele vremuri şi din acele locuri nici că se poate scrie, fără a nu scrie şi biografia acelui vrednic preot de fericită pome-

nire nu numai pentru parohia Lugojului, unde a servit timp de 34 ani, ci şi pentru dieceza noastră.

Bărbat relativ cu puţină ştiinţă teoretică, dar cu atât mai vie credinţă, cu atât mai multă înţelepciune pastorală, cu zel, conştiinţă, abnegaţiune şi rezoluţie energică, *«ca un vas ales în mâna providinţei divine»*, în calea Domnului a devenit *apostolul* sf. Uniri. Ca biografia acelui bărbat, preot vrednic al Domnului, să se poată scrie după cuviinţă, ar trebui să se scrie istoria cel puţin a parohiilor unite înfiinţate în comitatul Caraş şi din vecinătate până la 1856 şi existente până azi, cum ar fi: Bocşa, Budinţ, Coştei, Cârnecea, Ciuchici, Gârlişte, Iladia, Lugoj, Reşiţa, Surduc, Zgribeşti, Zorlenţ şi Vermeş.

Veni-va poate vremea, şi va veni acel bărbat, care va săvârşi şi acestea?

Până atunci însă în cadrele lucrărei prezente ne vom mărgini a însemna şi reaminti numai acele date biografice, ce le-am aflat suscepute parte în genealogia familiei Bercean, compuse de Ştefan cândva Moldovan, prepozit capitular în Lugoj şi în autobiografia acelui paroh (Protocolul vizit. canonice din 1844), parte în acte oficioase până la 1860.

După o copie autentică a unei adeverinţe de dt. Hunedoara 5 Feb. 1834 şi subscrise de *Mihai şi Samuil Butsi* asesori de tablă, se cunoaşte că:

Petru Bartsi sau *Barchi*, sub principele Rakoczi I. a fost V. căpitan şi s'a născut în *Alba Iulia*, unde a locuit părinţii, moşii şi strămoşii lui. Pe acela principele Rakoczi la 1631 l-a făcut nobil şi la 1634 s'a căsătorit cu nobila: *Cristina Dori*, tot din *Alba Iulia*. Din căsătoria aceasta a avut doi fii pe: *Petru* şi *Ioan Bartsi*. La anul 1656 Petru Bartsi s'a căsătorit cu nobila: *Ioseţa Biber* din Alba Iulia, cu carea a avut un fiu cu numele Pavel, mort în vârsta de

6 ani. Celalalt frate Ioan Bartsi tot la 1656 a luat în căsătorie pe Maria fica senatorului orăşănesc: *Ioan Borsos*, din Orăştie. Din această căsătorie s'au născut trei fii: *Petru Ioan şi George.**

George, fiul lui Ioan Bartsi cu *Maria Borsos* şi născut la 1702, din cauza ciumei şi foametei, ce era în Ardeal, la 1738 a trecut în Banat. (protocolul închizitional de dt. Deva 30 Aprilie 1833,) aşezându-se în Lugoj, unde căsătorindu-se au avut 3 fii pe: Stefan, Ianăş şi Ioan.

Dintre aceştia Stefan umblând în neguţătorie, s'a aşezat în Broşteni, Nepoţii aceluia la 1833 au fost: Pavel Bercean paroh gr. or. în Broşteni şi fraţii acestuia: Pavel, Păun şi Ioan.

Ianăşi a repausat fără urmaşi.

Ioan căsătorit cu Floare Faşie.

Nicolau născut la 10 Mov. 1778, căsătorit cu Anastasia Faşie Popovici fica parohului gr.

---

* Petru la 1706 s'a căsătorit cu nobila *Elisaveta Ioşia* din Hunedoara şi a avut doi fii: pe Francisc, născut la 1708 şi pe George născut la 1712. Ioan al doilea fiu al lui Ioan Bartsi la 1700 s'a căsătorit cu nobila *Agneta Temesvari* fica senatorului magistratual Ioan *Temesvari*, carele la 1716 a fost jude regesc pentru scaunul Orăştiei. George fiul al treilea a lui Ioan Bartsi, la 1702 s'a căsătorit cu nobila: Susana fica senatorului Feurök din Orăştie care asemenea a funcţionat ca jude reg. în scaunul Orăştiei. Din căsătoria acestui George s'au născut doi fii: Ioan şi George.

Ioan în vârsta de 12 ani era în colegiul reformat din Aiud unde a şi repausat, iar George al doilea s'a căsătorit cu nobila *Maria Bucsi* din Făgăraş. Din căsătoria aceasta a lui G. Barcsi s'au născut: *a)* Maria 1731 care la 1751 s'a măritat după *Francisc Kos* preot reformat în Kis Enyed, şi dela care s'a născut: Stefau 1754 fost predicator reformat Şoimuş.

b) Iosif 1768 care căsătorindu-se cu Ana, fica lui Lörincz de Dolnok a avut prunci pe Iuliana 1770 Maria 1774 Ladislau 1779 Danil 1783 care pe timpul scrierei genealogiei originale trăia în Hunedoara ca medic.

După înşirarea acestor date referitoare la descendenţii familiei Bartsi Bercean să ne reîntoarcem la genealogia parohului Stefan Bartsi Bercean.

or. din Lugoj cu numele Alexă Popovici. Din această căsătorie s'au născut George la 7 Iulie 1799, Stefan la 15 Aug. 1802 Ioan la 27 Dec. 1818.

Aşadară parohul Stefan Bercean s'a născut la 15 August 1802 în Lugoj. Aceasta o afrmă Ştefan Moldovan, dară Ştefan Bercean în autobiografia sa zice, că s'a născut la 17 Aug. 1802.

Stefan Moldovan afirmă, că Bercean în pruncia sa a învăţat măiestria de cojocar, Bercean în autobriografia sa nu pomeneşte despre aceasta, ci zice că şcoala elementară română şi germană a învaţat-o în Lugoj, două clase latineşti şi preparandia în Arad, a treia clasa gramaticală în Carloveţ, la Sârbi, iară teologia în Vârşeţ totdeauna cu nota eminent.

La 24 Oct. 1844 a fost sfinţit de ierodiacon prin episcopul Iosif Putnic din Arad, iară de preot la 24 Ianuar 1835 prin episcopul Rajasits dela Vârşeţ. Ca diacon a servit în Lugoj 10 ani.

Pre timpul funcţionării sale de diacon a făcut parte dintr'o societate secretă sub numirea de „Alkotmány" („Constituţia)" împreună cu preoţii gr. ort., tot din Lugoj: *Demetriu Petrovici*, *Ioan Lapedat* şi capelanul *Constantin Popovici*, cu alţi Lugojeni pomeniţi mai sus, dându-se de urma acestei societăţii, membri au fost citaţi pre 20 Iunie 1831 înaintea sedrei Comitatense, unde între ceialalţi şi Ştefan Bercean a fost judecat la închisoare pe un an, care l-a şi împlinit la mănăstirea dela Mesici. Bercean în scrisoarea sa dată la comisiunea de învestigare ţinută la 1 Aprilie 1836 dovedeşte, că a fost absolvat de crima, ce i-s'a imputat. In autobiografia sa nu face pomenire de acest proces.

Repausând Ioan Lapedat, al 6-lea preot gr. ort. din Lugoj pe baza atestatelor de dt. 24 Aqrilie şi 10 Iunie 1834 cu rugarea datată la 20 Iunie 1834 pe Ierodiaconul Bercean alias Barcsi de Alba Iulia l-a cerut de paroh.

In urma acestei rugări episcopul Rajatsits dela Vârseţ, pe Stefan Bercean sfinţindul la 24 Ianuarie 1835 l'a dispus de preot în Lugoj. Ce a urmat după aceea, cum protopopul Stefan Atanasievici a refuzat să-l recunoască şi să-l instaleze în postul său, cum s'a constituit prima comunitate unită la Lugoj, acestea le-am expus deja la începutul acestei lucrări...

Episcopul Samuil Vulcan dela Oradea-Mare la 1 Mai 1836 l-a numit asesor consistorial cu drept de a purta brâu roşu.

Aici este să însemnăm, că precum afirmă Stefan Bercean în scrisoarea sa dată comisiei de investigare, ţinută în 1 Aprilie şi în zilele următoare, dânsul ar fi fost denumit din partea episcopului dela Vârşeţ încă la 1835 de paroh cu singilie în Rusberg, iar când se făceau mişcări de unire, pe la 20 Ianuarie 1836 din Caransebeş cu decret nou a fost constituit de preot în Lugoj şi denumit de asesor cu brâu roşu. In autobiografia sa nu pomeneşte despre acestea.

La 24 Aprilie 1839 Bercean fu denumit deputat diecezan, având autorizaţia de a putea primi pe cei ce trec la sf. unire, iar cu dt. 3 Aug. 1839 de paroh. La 21 Nov. 1839 Bercean din nou s'a rugat, ca să fie numit v. arhidicon, dar aceea i-s'a împliuit până la 1844, când episcopul Erdélyi îl constitue de protopop surogat al Banatului, dându-i 150 fl. anual din subsidiul misionar bănăţean de 400 fl.

La anul 1842 în numele parohiei gr. cat. din Lugoj s'a trimis o rugare la Împăratul Ferdinand V, ca lui Bercean să i-se conferească ceva demnitate mai înaltă, pentrucă dânsul în Banat a înfiinţat 14 parohii unite. Rugarea n'a avut rezultat.

Este cunoscut, că în turburările revoluţiei din 1848/49 românii din Lugoj şi din com. Caraş până spre sfârşitul lunei Octomvrie 1848 au

observat o ţinută favorabilă guvernului unguresc, luând parte la luptele ce s'au desfăşurat împotriva armatei din serviciul casei domnitoare.

Ce ţinută a dovedit parohul Bercean în acele vremuri grele, în mod amănunţit nu se ştie, lipsindu-ne datele.

Avem la mână un interogator de dt. 25 Nov. 1849 subscris de: Alexandru Rezey, tatăl repausatului Fabiu Rezez fost notar public ce s'ar fi prezentat lui Bercean din partea guvernului maghiar spre a-şi da răspunsul în cauza ţinutei sale în timpul cât a ţinut în Lugoj şi în comitat stăpânirea imperialilor 1848 Oct. 26/19 April 1849.

Din cuprinsul invinuirilor ridicate contra lui Bercean relevăm următoarele:

a) În anul 1848 a luat parte la adunarea naţională din Blaj, de unde reîntorcându-se cu idei vrăjmaşe mai multe săptămâni ar fi ţinut conveniri cu alţi bărbaţi de aceleaşi principii, dintre cari a fost unul şi din Transilvania.

b) În luna Octombrie 1848, când garda naţională din Lugoj s'a dus spre sufocarea răscoalei ţăranilor români din Făget şi jur, George fiul lui Bercean s'ar fi dus la Timişoara, ca să denunţe aceasta la comanda imperială insistând ca armata imperială să vină să ocupe Lugojul.

c) La insistinţa mai multora, ar fi primit să fie membru în comitetul constituit din partea imperialilor pentru organizarea răscoalei ţăranilor români, când căpitanul Csernovits fostul comandant în Lugoj, organizând aceea rescoală a glotaşilor români adunaţi din comitat în curtea casei comitatului, a împărţit armele sechestrate dela indivizii cei cu certificate maghiare. Parohul Bercean a fost acela, care când glataşii organizaţi sub numire de „legio romana“ au depus jurământul pe steagul negru-galbin, în limba română, aşa vorbire insufleţitoare a ţinut, în cât la auzul aceleia cei de faţă s'au cutremurat.

d) Când cu năvălirea armatei maghiare în Transilvania, bărbaţii români protivnici ungurilor s'au refugiat în Banat, Bercean fără sfială a convenit şi fraternizat cu aceia, nu numai primind şi ospătându-i în casa sa, ci pe protopopul Popas din Braşov, docentele Laurian, Ioan Mărginean advocat din Ardeal i-a sălăşluit în casa sa şi a ţinut conferinţă cu aceia. Fu deci întrebat ca să spună pre toţi cu numele cari l'au cercetat şi în ce scop, unde şi la cine au fost găzduiţi şi ce a fost obiectul conferinţelor ţinute.

Răspunsul lui Bercean la toate invinuirile, lipseşte. Ca rezultat se ştie de o parte aceea, că dânsul 4 luni a stat închis şi numai atunci a fost eliberat când după-ce la 25 August 1849 austriecii au reocupat Lugojul, însă de altă parte după sufocarea revoluţiei Bercean nu a fost dus la cercetare nici a fost închis ca şi alţi preoţi şi mireni unguri şi români din Lugoj şi din comitat, ca spre exemplu *Popa Dima*, Aloisiu Vlad, *Moldovan*, Hossu şi alţii.

Fiul lui Stefan Bercean cu numele George cu alţi tribuni refugiaţi din Transilvania în Banat — a trecut în România — Să se ştie însă şi aceea, că după infiinţarea episcopiei Lugojului, respective după instalarea primului episcop diecesan dr. Alexandru Dobra, Bercean cu d. 7 Martie 1856 a recurs pentru dobândirea unui stal canonical. A fost propus dar fiindcă era căsătorit, nu a fost numit. Ca recompensă, la recomandarea nunţiului *Antoniu de Luca* cu d. 11 Iunie 1859 s. scaun apostolic la distins cu medalia de aur a înmaculatei concepţiuni, a Preacuratei Vergură Maria.

Ce activitate şi zel, ce muncă şi silinţă, ce lupte, jertfe, osteneli, energie şi constanţă a desfăşurat Bercean pentru lăţirea şi consolidarea s. uniri în parohia Lugojului, înmulţind numărul sufletelor dela 250 la 1000; solicitând sistemi-

zarea beneficiului parohial, capelanal, docental, cantoral şi a pauşalului bisericii parohiale, insistând cu şi fără vreme, între multe şi mari primejdii, pentru zidirea bisericii, a casei parohiale şi şcolare, luptând cu energie neînfrântă pentru prestigiul şi vaza s. Uniri şi a uniţilor. Toate acestea le dovedesc datele mai sus înşirate şi ar dovedi toţi aceia din Lugoj, din multe sate din comitat şi din părţile vecine, cari în casa şi la masa dânsului foarte adeseori au aflat scut şi ospitalitate, cari la sfatul şi întrevenirea lui au ajuns în deosebite posturi şi beneficii, prin părtinirea şi mijlocirea lui au găsit ajutorare la deosebitele autorităţi mai înalte.

Despre toate acestea însuşi Bercean scrie în autobiografia sa: „Pentru cinstea clerului nenumăraţi oaspeţi, preoţi, mireni, fie de ori ce lege, la conac sau la lăcaş primind, cu cuviincioase mâncări şi beuturi i-am omenit, pe mulţi studenţi săraci din Transilvania, Oradea-Mare, Banat şi din alte părţi la Lugoj veniţi, cu ani întregi pre lângă mine i-am ţinut, cu cele de lipsă ajutorându-i până li-am câştigat slujbă cuviincioasă din care au putut trăi".

Pentru mai bună creştere a poporenilor din Lugoj a întemeiat şcoală şi harnici învăţători a aşezat, cum ar fost primul docente *Ioan Marcu*, mai apoi *Petru Oltean*, acelora li-a câştigat plată cuvenită, după putinţă.

Pe mulţi poporeni cu bani şi cu bucate i-a ajutat. Dela aceia, pentru funcţiuni sacre, stole nu a luat, ba la mulţi repausaţi pre spesele sale li-a lăsat să se facă sicriu, pre cei persecutaţi pentru s. unire i-a mângâiat şi ocrotit.

Iară ce se ţine de lăţirea s. Uniri în alte comune din comitatul Caraş şi în unele, din comitatul Timişului, ca în: Iladia, Reşiţa, Zorlenţ, Zgribeşti, Slatina, Socolar, Ohaba-Bistra, Bogşa, Coştei, Silha, Ciuchici, Chernecea, Budinţ, Belinţ, Jabăr, Valea Boului şi în alte comune, activităţii

lui Bercean sunt de a se mulţumi mişcările s. Uniri, respective înfinţarea parohiilor. In Iladia a servit 6 săptămâni, în Zorlenţul-mare 2, în Zgribeşti 4, tot pe spesele sale.

„In primejdie de moarte pentru s. Unire viaţa punându-o, călătorea peste noapte, în gerul mai greu, necutezând ziua a călători de frica neuniţilor cari îi pândeau viaţa, multe necazuri ca un martir a avut să sufere. După o activitate pastorală laborioasă de mai bine de 34 ani, a decedat în vîrsta de 68 ani, la 23 Sept. 1870.

„Binecuvântată să fie memoria lui!“

27. Seria Capelanilor.

Primul capelan a fost:

1. *Ioan Creţiu* (1839—1840). Fost învăţător în Beiuş, apoi administrator parohial gr. or. în Vorosmart. A avut o viaţă imorală.

2. *Gheorghe Iacobescu* (1840—1844). Fost administrator parohial gr. or. în Jena şi Boldur. Neputând solvi taxa sidoxială, nu a fost constituit de paroh.

Se pare a fi fost bărbat cu ştiinţă, căci vorbea: româneşte, sârbeşte, latineşte şi nemţeşte. Şi el a avut o viaţă destrabălată, nestatornică. Când la 1840 a călătorit la Oradea ca să ceară beneficiu, — de acolo s'a reintors cu brâu roşu sub cuvânt că dânsul înainte, de a se fi unit, a avut dela episcopia gr. or. din Verşeţ decret de a putea purta brâu roşu. Când fu constrâns ca să dovedească a dispărut din Lugoj; cu scrisoarea Ordinariatului de d. 2 Oct. 1840 No. 626 se provoacă numitul capelan, că dacă nu se lasă de vagabondare, va fi lipsit de beneficiu.

Parohul Bercean cu dt. 17 Martie 1843 scrie la Ordinariat, că căpelanul Iacobescu sub pretext mincinos, ca şi cum cu ocazia focului

din Lugoj (21 Iulie 1842) i-s'ar fi nimicit toate ale sale, a călătorit în Ardeal şi acolo dela episcopul Lemenyi a stors 100 fl., dela cassierie şi fonduri 200 fl., dela episcopul rom. cat. din Alba-Iulia 100 fl. Când după reîntoarcere i-a publicat decisul cu care fu pus în deficienţă şi s'a provocat ca să dee chitanţa peste penziunea asemnată, dânsul iarăşi s'a depărtat din Lugoj, mai întâi s'a oprit la Timişoara, de unde probabil că a luat calea spre Buda, ca în tot locul să cerşească, ca aşa cu banii adunaţi să poată continua viaţa destrăbălată. Cere deci punerea lui sub clausură şi destituirea lui din capelanat. Aceasta a şi urmat, căci la 1844 capelan a fost.

Ioan Caruţ (1844—1845) despre acesta nu ni-a rămas date.

Ioan Bercean (1846—1847) fratele parohului Ştefan Bercean Teologia o a studiat în seminariul rom. cat. din Oradea la anii 1841—1845.

La 6—18 Ianuar 1846 a funcţionat ca diacon, iară în ziua de 13—25 Ian. ca preot. La cererea fratelui său, a lui Ştefan Bercean, care pe acel timp era mult ocupat cu zidirea bisericii din Lugoj şi cu lăţirea s. uniri prin sate, a fost dispus de capelan în Lugoj, unde aproape un an a funcţionat ca capelan şi ca docente provizor. De aici la 1847 a fost dispus de preot în Bocşa atunci convertită la s. unire unde a desfăşurat mult zel şi activitate mănoasă. Dimpreună cu fratele său Ştefan a întemeiat s. unire în: *Vărădia, Comorişte, Clopodia, German şi Laţunaş.*

La 1857 fu numit de protopop al Bocşei, la 1862 de paroh în Arad, la 1871 de Arhidiacon, iară după moartea lui Avram Maxim de protopop districtual al Timişoarei. La 8 Iulie 1880 de canonic prebendat şi prin gradaţiune a ajuns canonic cancelar. A repausat în Lugoj la 24 Sept. 1890.

Teodor Teodosie Miescu (1847—1857). Din

capelan a fost dispus de administrator parochial la Zabrani, dela care parohie la 1861 a fost amovat prin sentinţă disciplinară, în urma căreia apoi a deficiat diecezei.

Beniamin Densuşan (1857—1859). Biografia lui se poate vedea în *Şematismul Istoric* al Lugojului.

A repausat la 28 Aprilie 1915 în vârsta venerabilă de 86 ani.

28. Seria învăţătorilor.

Protopopul Avram Dobra cu d. 31 Oct. 1836 raportează, că în Lugoj nu este nici şcoală, nici docente, pe când în dispoziţia camerei aulice de dtul 23 Aug. 1827 Nr. 29086 salariul docentelui dela 40 fl. se ridică la 60 fl. de unde ar urma, că primul docente s'ar fi pus în anul 1837. 1. Primul docente a fost: *Ioan Marcu* (1837—8) care într'un atestat de dtul 8 Iulie 1838 se subscrie „naţional învăţător a tinerimei greco-catolice".

Succesorul lui Ioan Marcu a fost:

2. *Ioan Creţiu* dispus la începutul anului 1839 ca capelan şi docente.

3. *Petru Oltean* 1843—1847 unit de naştere din comitatul Clujului. S'a născut la 1799. A studiat filosofia cu eminenţă, ca cancelist şi practicant a funcţionat în comitatul Aradului 2 ani, în domiciliul palatinului din Chişinău iară 14 ani, a fost căsătorit şi avea 8 copii (5 fii şi 3 fete), dintre cari la 1844 6 umblau la şcoală, toţi ageri la minte şi isteţi. Cu aşa iscusinţă învăţa pe şcolari, încât gr. orientalii şi romano-catolicii bucuros îşi trimeteau copii la şcoala unită.

4. *Nicolae Bita*, care însă numai câteva luni a funcţionat.

5. *Petru Capeţan* 1847—58.

6. *Petru Popescu* 1858—60.

29. Crucea din piață, dinaintea bisericii unite.

La anul 1836 deodată cu chestiunea zidirei bisericii unite în Lugoj, s'a sulevat și aceia a crucii ce era așezată în piață. Anume:

Erariul a făcut propunerea la comitat, că pentru zidirea bisericii locul cel mai acomodat ar fi piața.

Comisiunea comitatensă pentru înfrumsețarea orașului încredințată cu cercetarea locului proiectat, a dat opiniunea, că piața într'adevăr ar fi acomodată, căci prin aceea și orașul încă ar câștiga în frumsețe, dară dacă biserica s'ar zidi astfel, că centrul edificiului bisericei să cadă în centrul pieții, atunci *crucea cea de peatră* ar trebui mutată la alt loc. Ca să se evite acest lucru, s'a zidit biserica astfel, ca turnul să fie în mijlocul pieții.

Dupăce crucea din piață începând cu anul 1836, ani de-arândul a format obiect de neînțelegere și de disensiune între comunitatea bisericească gr. or. și între moștenitorii sau urmașii familiei, care a ridicat crucea, respective între comuna bisericească unită, și care neînțelegere adesea cu înverșunare s'a continuat mai ales între anii 1880—1890, fără să fi fost terminată în mod dnfinitiv și prin decis oficios, ci s'a aranjat la 1909 sub episcopul Vasile cândva Hossu, prin o înțelegere confidențială prietenească: aflu a fi la loc a reîmprospăta câteva date.

Crucea de marmoră a fost ridicată la 1819 pe spesele locuitorilor gr. orientali din Lugoj Iosif și Ioan Târziu. Mai înainte de ce s'ar fi ridicat în locul acesta, a stat o altă cruce de lemn, care fiind putrezită și stricată au luat-o și au dus-o în cimitir.

Târziu Iosif era negustător de vite, având mai mulți ortaci. La anul 1819 un ortac a lui voia să călătorească la Pesta, Iosif Târziu l-a

rugat, ca să-i procure o cruce de marmoră spre a o aşeza în locul gol din piaţă, unde mai înainte era crucea cea de lemn.

Iosif Târziu n'a avut bucuria, ca crucea să o vadă ridicată, căci pe vremea când se lucra la sculptarea inscripţiunei de pe cruce, dânsul a repausat.

Despre aceasta dau mărturie 8 locuitori din Lugoj ascultaţi la protocolul ce s'a luat în 1836 în urma dispoziţiei comitetului.

Protocolul citat s'a susceput la rugarea văduvei Ioan Târziu de dt. 18 Oct. 1836 dată la comitet, în care dupăce permite, că crucea aceea la anul 1819 s'a ridicat cu spesele ei şi ale repausatului ei soţ Iosif Târziu, fără să facă ceva fundaţie ori cesiune pe seama bisericii gr. orientale, se plânge că la 8 Oct. 1836 făcând pregătirile necesare, ca pe spesele sale să repare crucea şi spre care scop a şi lăsat ca la faţa locului să se transporteze materialul de lipsă, la întrevenirea protopopului gr. or. Ştefan Athanasievici, Comitetul a oprit lucrările de reparare, sub cuvânt că crucea ar fi proprietatea comunei bisericeşti gr. orientale, care apoi fără de a respecta dreptul de proprietate a petentei, ori să aştepte că acel drept să se decidă prin comitet ori alte foruri mai înalte au săvârşit repararea crucii fără a fi oprită.

Petiţionara cere, că dupăce la aceea cruce, mai ales cu ocazia de pelegrinaje, atât gr. or., cât şi rom. catolicii oprindu-se au săvârşit act religios de pietate şi dupăce nici Iosif Târziu, nici dânsa dreptul lor de proprietate nici odată nu l-au cedat bisericii gr. orientale: să se conceadă ca şi gr. catolicii să poată deprinde acte de pietate înaintea acelei cruci, cu atât mai vârtos, că petenta, împreună cu fiul ei Nicolae, s'au întors la unire. La caz de împiedecare, să facă cercetare la locurile mai înalte.

Ca gr. orientalii să dovedească, cumcă spesele de reparare le-a solvit comuna bisericească gr. or., advocatul acelei comune cu numele Grigoriu Milancovici, în şedinţa reprezentanţei orăşeneşti ţinută la 23 Aug. 1837 Nr. 440, cere a i-se extinde adeverinţă despre aceea, că cu solemnitatea instalării comitelui-suprem Paul Gyürki,* crucea jur-împrejur a fost împodobită cu lampioane şi când acele s'au luat jos, crucea de marmoră s'a rupt în două şi că repararea s'a făcut pe spesele cassei bisericii gr. orientale. Cererei s'a şi dat loc.

Protocolul citat de dt. 19 Oct. 1836 s'a comunicat cu episcopul de Vârşeţ, care la 2 Dec. 1840 se declară, că nu recunoaşte cașicum Iosif Târziu ar fi ridicat crucea, ci comuna bisericească gr. orientală. Răspunsul acesta s'a comunicat atât episcopiei unite de Oradea-mare, cât şi lui Ioan Târziu.

Cum s'au desfăşurat pertractările ulterioare în această cauză, şi că oare adusu-s'a decis definitiv şi în ce sens, fie din partea comitatului, fie a altor foruri înalte, lipsesc atât în archivul comitatens şi orăşenesc, cât şi în archivul diecezan al episcopiei unite.

Când la 1880 s'a sulevat chestiunea şi aceea din ambele părţi gr. cat. şi gr. or. s'a continuat cu insistinţă reprezentanţa orăşenească a adus decis în defavorul gr. catolicilor. Ajungând cauza în apelată la Comitat respective la Minist. de culte şi de interne, toată cauza a rămas până azi nedecisă. In convolutul actelor afirmative s'ar fi suşternut la In. Ministeriu de interne.

Din cele ce le-am aflat referitor la chestia crucei, se rezumă următoarele :

Precum s'a amintit mai sus, văduva Ioan Târziu împreună cu fiul ei Nicolae la anul 1836

* La anul 1829 a fost administrator comitatens, dela 1830—1844 comite suprem.

s'au unit, un alt fiu al ei cu numele George, însă a rămas gr. oriental. Văduva a locuit împreună cu Nicolae, însă şi celelalt frate purta proces de moştenire cu dânsa şi cu fratele Nicolae.

Aşa se pare, că în anul 1839 ambii fii s'au înţeles într'aceea, că dacă fratele Nicolae va rebonifica lui George toate spesele ce tata şi mama lor au avut cu procurarea şi aşezarea crucii, atunci George abstă dela proces şi se învoieşte ca crucea să treacă în posesiunea şi proprietatea bisericei catolice.

Învoiala aceasta cu dt. 29 şi 30 Iulie 1839 ambii fraţi o aduc la cunoştinţa episcopului Samuil Vulcan, George cu aceea, că dacă spesele i-se vor rebonifica, dânsul se învoieşte, ca crucea să treacă în proprietatea comunei bisericeşti unite, iară Nicolae se roagă, ca dupăce dânsul împreună cu mamă-sa s'a unit şi prin urmare gr. orientalii la îndemnul fratelui său, l-au împiedecat dela dreptul de dispunere peste aceea cruce, şi dupăce prin procesele purtate în contra lor din partea fratelui numit, dânsul a ajuns la mizerii şi aşa nu e în stare ca dela sine să poată rebonifica ce le cere fratele pentru cruce, episcopul să facă ca acest frate să poată fi escontentat. Ce răspuns a dat episcopul, nu se ştie.

INCHEIERE.

Cu ajutorul lui Dumnezeu ajuns'am la încheierea acestei lucrări modeste.

Laudă şi mulţămită să fie Domnului, care mi-a dat putere ca adunând într'una datele resfirate, pe baza acelora să compun o istorie, în care după posibilitate să se înfăţoşese şi să se lămurească în formă cât se poate de obiectivă momentele mai însemnate din viaţa unei parohii unite române.

Din parte-mi am dorit să deschid, să pregătesc calea ca cunoscând momentele istorice legate de înfiinţarea parohiei unite, voinţa tainică şi rânduiala necuprinsă a providenţii divine, cu umilinţă sufletească închinându-ne acesteia, sufletul nostru şi a urmaşilor să fie pătruns de recunoştinţă faţă de credinţă şi vie speranţă neclătită, dragostea neţărmurită a acelora, cari în împrejurări grele, cu zel sacru, ostenele neobosite, între primejdii de toate zilele, şi din toate părţile cu jertfă şi jertfire cu constenţă şi răbdare, şi mai pe sus de toate, cu încrederea în darul şi puterea celui preaînalt, carele dă pricepere şi înţelepciune celui ce cere, în mijlocul poporului românesc din centrul românismului, apărat de stăpânirea necruţătoare a ierarchiei sârbeşti, au sămănat cuvântul vieţii şi al adevărului, din care cu voia Domnului a răsărit parohia gr. cat. din Lugoj, şi în urma ei alte parohii, iar mai pe urmă înfiinţarea apiscopiei unite a Lugojului şi împreună cu acestea, crearea unui focular pentru întemeierea şi progresul culturei religioase, morale, naţională română.

Alţii au sămănat, Dumnezeu a udat şi a dat acestea. A bună seamă alţii s'au ostenit şi noi am întrat în ostănelele lor. Deie bunul Dumnezeu ca ostănelele acelora să nu rămână zădarnice, ci fiecare dintre noi şi urmaşii noştri la rândul lor şi în cercul ce le-a designat chemarea lor, cu darul înbelşugat al bunului Dumnezeu, să se silească să muncească a păzi credinţa nevătămată, a lucra întru pace în calea Domnului lucrurile dreptăţii şi muncind cu bine şi cu roadă, din zi în zi să adaugă mărirea casei Domnului căci „Fructum facit quisine fructum in tempore vivit".

Iară pentru judecarea ostenelelor mele mă rog de bunii cetitori a urma mărturisirea poetului latin:

... . Si quid novisti rectius istis
Candius imperti si non, his utere mecum.

Lugoj în sărbătoarea Buneivestiri la 7 April 1917.

Ziua hirotoniei mele de diacon.

Ioan Boroş
prepozit capitular, prelat pontificial.

CUPRINSUL:

Pag.

Prefaţă 3
1. Ierarhia sârbească şi Unirea 5
2. Inceputul Unirei în Lugoj 10
3. Fiscul sau advocatul uniţilor 14
4. Scrisoarea alor 6 fruntaşi români gr. or. din Lugoj 16
5. Pastorala Episc. Vulcan către credincioşii din Lugoj 21
6. Legalitatea trecerilor la unire 26
7. Chestia bisericii gr. or. rom. „Sf. Nicolae" din Lugoj 34
8. Folosirea în comun a cimiterului gr. or. din partea gr. catolicilor 41
9. Procesul de vătămare de onoare 50
10. Consolidarea Unirii 51
11. Capela gr. cat. (1836—1854) 56
12. Edificarea bisericii parohiale-catedrale 58
13. Schimbarea locului din piaţă cu alt loc 63
14. Focul din Lugoj. Amânarea zidirei (1842) 73
15. Protest împotriva zidirii bisericei din piaţă şi susţinerea rezoluţiunei majestatice 77
16. Recurs nou şi inhibiţiune în contra zidirei 80
17. Continuarea şi terminarea zidirei 83
18. Binecuvântarea şi luarea în primire a bisericii . . 86
19. Vizitarea bisericii prin cardinalul Viale Prela şi întronizarea Episcopului Dr. Alexandru Dobra . . 87
20. Instruirea internă a bisericei parohiale-catedrale . 90
21. Dotaţia şi administrarea averii bisericii 94
22. Beneficii parohiale 95
23. Locuinţa preoţească 98
24. Capelania 99
25. Cantoratul 102
26. Parohul Stefan Bercean de Alba-Iulia (1836—1871) 103
27. Seria Capelanilor 111
28. Seria învăţătorilor 113
29. Crucea din piaţă dinaintea bisericei unite 114
Încheiere 118

187- 1935